

Színjátéka

Régi magyar iskolai színjátékok

Komédiák

≈ 1. ≈

Komédiák

Sajtó alá rendezte
Brutovszky Gabriella

SzínjáTéka
Régi magyar iskolai színjátékok
1.

Szerkesztette
Pintér Márta Zsuzsanna

© Brutovszky Gabriella
© Protea Kulturális Egyesület

A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az
Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a
TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú
„Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi
támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia
program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

HU ISSN 2415-9182
ISBN 978-963-88638-6-7
Szerkesztette és lektorálta: Pintér Márta Zsuzsanna
Kiadja a Protea Kulturális Egyesület
www.protea.uw.hu • protea.egyesulet@gmail.com
Felelős kiadó: Czibula Katalin
Borítóterv: Baksa Annabella
Tördelés: Kántor Lászlóné

Komédiák

Sajtó alá rendezte

Brutovszky Gabriella

PROTEA

2015

Tartalomjegyzék

Bevezető.....	7
Borka asszony és György diák.....	12
Vargaműhely, a tunyák oskolája	28
Garaboncás László	64
Bachus.....	98
A kincskapáló	109
További ajánlott vígjátékszövegek	138
A kötethez ajánlott bibliográfia	139

BEVEZETŐ

Már a humanista iskolákban is voltak színelőadások (elsősorban a klasszikus szerzők műveiből), de az iskolai színjátszás a reformáció idején vált általánossá. Magyarországon 1534-ben, a körmöcbányai protestáns iskolában volt az első előadás. Mi volt az iskolai előadások célja? Ezt talán a legjobban Pállya István piarista tanár (és drámaíró) foglalta össze *Ravasz és Szerencsés* című vígjátékának a bevezetőjében: „Akik az emberi társaságban és böcsületes úri barátságokban forgódnak, azok leginkább tapasztalják, mely hasznos, mely szükséges, és mely kellemetes légyen az közönséges jót illető dolgokban nemcsak *bölcsen és okosan szólni*, hanem a szólásban is bizonyos módot tartani, és amit szóval mondunk, azt kezünk, szemünk, és másféle *tagjainknak* tisztességes és *módos indulásaival* nyilvánvalóbban és hathatósabban megmagyarázni. Az is tagadhatatlan igazság, hogy az emberségnek reguláival meghatározottat *merészségnek* is olyatén haszna és szüksége vagyon, hogy a nélkül szűkölködő emberek az emberi társaságban sok alkalmatlanságokat tapasztalnak.” Fontos volt tehát a *jó kiállítás, a hangos, érthető beszéd, a jó gesztikuláció* és a nyilvános szerepléshez szükséges *bátorság* megtanítása. Erre főleg azoknak a diákoknak volt szüksége, akiknek a közéletben is meg kellett állni a helyüket. A főúri származású növendékeknél elengedhetetlen volt az ilyen jellegű képzés, de a köznemesek vagy polgárok gyermekeinek is meg kellett tanulniuk nagyobb közönség előtt szónokolni, ma úgy mondanánk, hogy „hatékonyan kommunikálni”. Ennek a tudásnak nagy hasznát vehették a megyei vagy a városi közéletben, bármilyen funkcióban, de akár saját gazdasági és egyéb ügyeik intézésében is.

Jó kiállásra, jó fellépésre nem csak a politikai, hanem az egyházi pályán is szükség van: a protestáns lelkészeknek és a katolikus papi vagy éppen szerzetes-tanári pályára készülő szegényebb diákoknak is el kell sajátítani ezeket a készségeket. Ezért van az, hogy minél több diáknak igyekeznek fellépési lehetőséget adni egy-egy produkcióban. Nem ritkaság, hogy a források, 70–80, sőt 104 vagy 107 szereplőről tudósítanak bennünket. A szereposztásokban általában csak 30–40 szereplőt sorolnak fel név szerint, a többieket a katonák, polgárok, zenészek, táncosok stb. felsorolás jelzi. Azok közül, akik diákszínészként részt vettek az iskolai produkciókban, jónéhányan maguk is drámaszerzők lettek később.

A legfontosabb cél tehát a **nevelés, a tanuló ifjúság nevelése** volt. Ez elsősorban *erkölcsi nevelést* jelentett, de fontos volt a színpadi szereplés a *nyelv* (kezdetben a latin, majd a magyar nyelv) gyakorlásában is. A színpad a latin nyelv tökéletes elsajátításának, életszerű szituációkban való használatának az eszköze volt, ahogy az iskola is főként csak erre szolgált. A gimnázium diákjait is a latin nyelvben való előrehaladás szerint sorolták osztályokba (declinisták, conjugisták, syntaxisták stb.), s minden ismeretet (földrajz, államtudomány, biológia) a latin nyelv keretein belül, antik szerzők műveit fordítva, értelmezve oktattak. A két felsőbb osztály diákjai (a poéták és a rétorok) pedig a már jól elsajátított latin nyelven tanultak irodalmat (főként Horatius, Ovidius, Vergilius műveit) és szónoklattant. Csak a 18. században kezd modernizálódni, korszerűbb ismereteket is átadni a középfokú iskolarendszer.

1750 után már nagyon sok anyanyelvű előadás van az iskolai színpadokon. A didaktikus cél háttérbe szorul, a latin nyelv mellett előtérbe kerülnek a modern nyelvek, és az anyanyelv szerepe, kulturális funkciója is felértékelődik. „És ugyanezen munkának tovább való folytatására az is ösztönt adott, hogy az illetén iskolabéli magyar játékok által az ifjúság a *magyar nyelvben is gyakoroltassék*... a többi között szorgalmatosságunknak az is föltett tárgya vala, hogy más nehéz foglalatosságoktól az urak elméjét egy kevésbé elvonjuk, és oskolabéli játékkunkkal *gyönyörködtessük*.” – folytatja tovább Pállya István.¹

Az iskolai színjátszás fontos eleme volt a **közönség nevelése** is. Indirekt módon a közönség is tanult, nemcsak a diákok. Legtöbbjüknek ugyanis semmilyen más lehetősége sem volt arra, hogy színházat lásson. A főúri családok tagjai látogatták a bécsi előadásokat, a peregrináción, tanulmányúton levő protestáns diákok is mindig megtekintették a színházakat külföldön, (jól látjuk ezt pl. Teleki József 1760–61-es útinaplójából) de itthon az 1780-as évekig tömegesen csak az iskolai színpadokat lehetett látogatni. Ezeken az előadásokon találkozhattak először magyar nézők az antik szerzők (Plautus, Terentius, Seneca) darabjaival, Molière-rel, Voltaire és Metastasio drámaival (kezdetben mindhármójuk darabjait latinra fordították, csak az 1750-es évektől játsszák a műveikből készített átdolgozásokat magyarul). A klasszicista és a barokk dráma legjobbjai mellett a kortárs (bár legtöbbször másodrangú) szerzők is viszonylag frissen vannak jelen az iskolai színpadon.

¹ *Piarista iskoladrámák 2.*, kiad. DEMETER Júlia, KILIÁN István, PINTÉR Márta Zsuzsanna, Bp., Argumentum-Akadémiai, 2007 (RMDE XVIII, 5/2), 112.

A morális kérdések állandó jelenléte a közönség *erkölcsi világképére* is hatással volt. S ez nemcsak a vallásos daraboknál volt így. Egy ismeretlen nagyenyedi tudósító pl. ezt írja a *Magyar Kurir*-ba az iskolai színjátékokról: "Nem írhatom le, milyen sokat használt ez az eszköz az enyedi bárdolatlan népnek pallérozására; ez az érzés nélkül való sokaság már kezd érezni, és magam láttam olyan embert, aki ezelőtt a legszomorúbb történetet is nevette, de az elmúlt esztendőben nem állhatta meg, hogy ne sírjon." A színpad formálta a nézők *ízlését* is. Igaz, hogy csak egyfajta értékrendet és művészi ízlést tükrözött, de azáltal, hogy egyetemes normák szabályozták az iskolai előadásokat, a közönség ugyanazt láthatta, mint a nyugat-európai iskolai előadások közönsége, s ha lassabban is, de mégis követhette a legújabb változásokat. Az iskola a *művészet befogadására* is nevelt. Az előadás komplex művészi élményt jelentett: zenekíséretet, festett díszletképet, jelmezeket. Ezek nem voltak mindig művészi színvonalúak, de sok helyen hivatásos zenészek, cigányzenészek vendégszerepeltek, egy-egy tehetségesebb vándorfestőt, udvari festőt szerződtettek, így a zenei és a vizuális kultúrát is fejlesztették az iskolai előadások. Ez a fajta vizualitás a nyomtatott színlapokban is megjelenik – tudatosan tervezték őket, mindegyiken van valamilyen díszítő motívum, címerrajz, allegorikus kép stb. Az előadások színvonala az iskola nagyságától és a mecénásoktól függött. Főként az egyházi mecénásoknak (egy-egy művészetpártoló püspöknek) köszönhetette az egri, a gyulafehérvári, a kalocsai iskolai színpad a gazdagságát. A színházban való helyes *viselkedést* is az iskoladramák tanították meg a nézőknek.

Az iskolai színjátékokat az iskola fiatal tanárai írták, a színészek az iskola diákjai (tehát 8–18 éves fiúk!) voltak (az 18. század végén már vannak lányok is a színpadon, de azok az előadások sem koedukáltak!). A kisebb előadásokban általában csak egy-egy osztály tanulói szerepeltek, de az év végi (augusztus végén, szeptember elején rendezett) ünnepi előadásban az egész iskola részt vett. Hivatásos zenészek (pl. egy-egy főúr vagy püspök zenészei, vagy éppen a városi toronyzenészek) is segíthették az előadást, a díszleteket is városi vagy udvari festők készítették az ünnepi alkalmakra.

Az iskolai színjátszás mindenkié volt, bárki megtekinthette, aki érdeklődött a darab iránt, általában nem volt előre megszabott belépődíj, csak önkéntes adomány. A nézők között elsősorban diákok, tanárok, szülők voltak, de számos feljegyzés tanúsítja, hogy a város lakói, a környékbeli nemesek, az ott állomásozó katonaság is részt vett (az iskolafenntartó püspökök, egyházi méltóságok mellett) egy-egy előadáson.

Az 1980 óta működő Régi Magyar Dráma Kutatócsoport célja, hogy a régi magyar nyelvű színjátékokat összegyűjtse és kiadja. A *Régi Magyar Drámái Emlékek 18. századi* sorozatában eddig több mint 200 régi magyar drámát publikáltunk, a legkülönbözőbb műfajban. Szeretnénk, ha ez a gazdag és érdekes anyag minél szélesebb körben ismertté válna a tanárok és a színjátszó csoportok körében is. A *Színjátéka* sorozatnak, amely régi iskolai színjátékokat tartalmaz tematikus füzetekben, az a célja, hogy az iskoladramák újra (eredeti helyszínüket és funkciójukat betöltve) az iskolai színpadra kerüljenek. Az iskolák, színjátszó körök számára összeállított sorozat reményeink szerint hiánypótló lesz, mivel mindaddig egyetlen olyan kiadás sem jelent meg, amely ezt a befogadó-közönséget célozta volna meg. Az 1990-es években a magyar jezsuita rendtartomány már évenként rendezett színjátszófesztivált a régi magyar drámákból, de sajnos ez a kezdeményezés abbamaradt.

Sorozatunk első kötetében a régi magyar színjátékok jellegzetes és közkedvelt figuráit, a furfangos diákot, a diák után epekedő vénlányt, a hiszeékeny nemesembert, a csalárd szolgát látjuk megelevenedni a színpadon. Ezeket a vígjátékokat kevesen ismerik, holott nyelvi humoruk, tematikájuk különlegesen izgalmas (dráma-) világot teremtet. A további kötetekben betlehemesjátékokat és passiójátékokat, bibliai játékokat, magyar történelmi drámákat, Molière- és Plautus-átdolgozásokat fogunk megjelentetni, szintén az iskolai színpadhoz és az olvasók igényeihez igazítva, tehát várjuk a sorozat folytatásával kapcsolatos javaslatokat. A mostani kötetet igyekeztünk többféle szempont szerint válogatni. A drámák között van olyan, amelyikhez csak két szereplő és néhány kellék kell, de vannak olyanok is, amelyek sokszereplősek, s akár egy kisebb zenekar vagy táncegyüttes is szerepelhet bennük. A korosztályok szerint is igyekeztünk többféle darabot választani: a kisebb és a nagyobb diákok, az általános iskolások és a középiskolások számára is érdekesek lehetnek ezek a szövegek.

A drámákat mai helyesírással közöljük, néhány helyen nyelviileg aktualizáltuk. Több esetben viszont meghagytuk a régies beszédmódot, így a szövegben latin és régies szavakat is találunk (ezek magyarázatát a lábjegyzetben feloldjuk). A szöveg mai előadására vonatkozó javaslatokat szögletes zárójelben hozzuk. A korabeli színházi gyakorlatban ezeket a szövegeket közkincként kezelték, szabadon átdolgozták, rövidítették, átírták vagy éppen aktualizálták: kicserélték a helyneveket, a tájszavakat, helyi vonatkozásokkal színesítették a szöveget. Ezt az eljárást ajánljuk a mai rendezőknek, színpadra állítóknak is, s hogy ez még könnyebb legyen, a sorozat kötetei felkerülnek majd a www.reciti.hu honlapra is, ahonnan ingyenesen

letölthetőek, sokszorosíthatóak, a szereplők számára kinyomtathatóak lesznek. Ezt könnyíti meg a nyomtatott kötetek formátuma is.

Azzal a reménnyel indítjuk el ezt a sorozatot, hogy egy többszáz éves hagyományt felelevenítve, jelentősen tudjuk gyarapítani a mai magyar színjátszók repertoárját is, s hamarosan találkozhatunk ezekkel a szövegekkel az iskolai ünnepeken és a színjátszófesztiválokon.

Pintér Márta Zsuzsanna
szerkesztő

Kertsó Cirják:
BORKA ASSZONY ÉS GYÖRGY DIÁK

1773

SZEREPLŐK:
BORKA ASSZONY
GYÖRGY DIÁK

A *Borka asszony és György diák* című vénlánycsúfoló játékot 1773. június 6-án, az erdélyi Háromszék egyik iskolájában, a kánta-kézdivásárhelyi minorita iskolában mutatta be a két legfelső (5. – 6.) osztály. A szöveg eredetileg a *Leoninus és Leonina* című magyar nyelvű szerelmi tragédia közjátéksorozata volt. A darabban Leoninus császár feleségül akarja adni a lányát, Leoninát kedvelt udvari emberéhez, Charillushoz. Leonina azonban Meandert szereti, akivel a mennyegző éjszakáján Sziciliába szöknek, de mindkettőjüket elfogják. Meandert száműzik, Leonina viszont – Charillus közbenjárásával – bántatlanul kiszabadul a börtönből. De továbbra sem nyugszik bele a Charillusszal tervezett esküvőbe, titkon visszahívja Meandert, azzal hogy ölje meg vetélytársát, míg ő az apjával végez. Charillus azonban jobb fegyverforgató, mint Meander, így Leonina kétségbeesésére nem Charillus, hanem Meander marad holtan a színpadon. Az apagyilkos Leonina bosszút áll kedvese megöléséért, törével leszúrja Charillust, majd magával is végez. A darab kulcsmondata: „Az igaz szeretet csak a kitűzött célját követi, nem gondol sem Istenre, sem emberre, sem származásra, sem jótetre...” Ennek a paródiája az öt közjáték-jelenet, amely az öt felvonás között és után hangzott el. A jelenetek Borka énekével kezdődtek (az utolsó azzal is zárult), de a dallama egyiknek sem maradt fenn. A darab írója-rendezője Kertsó Cirják (1744–1806) minorita szerzetes-tanár volt.

Rövid tartalma: A diák után áhítózó vénlány, Borka asszony hüen követi a mátkaság reményében György diák utasításait. Előbb csávába ül, mert csak így tud friss asszonnyá lenni, s így írja elő György diák nagykönyve. A második próbatétel szerint meg kell reszelni a vénlány fogát és egy macskát kell vele etetni. Borka állja a szerelem reményében a fájdalmat. György azonban újabb és újabb hibát talál, Borka tehát még azt is vállalja, hogy számító gavallérja csúfságból korommal fesse be az

arcát. Nincs azonban még vége a vénlány megszégyenítésének, mert a konty nem megy semmiképpen Borka fejére. Nincs más választás, minthogy a fejét kell a kontyhoz köszörülni...

A feldolgozáshoz javasolt korosztály: általános iskola felső tagozat, középiskola.

A szöveg kritikai kiadása: *Minorita iskoladrámák*, kiad. KILIÁN István, Bp., Akadémiai, 1989 (RMDE XVIII, 2), 493–510. Ugyanitt olvasható a *Leoninus és Leonina* is. A szöveget Kilián István rendezte sajtó alá.

A szöveg modern kiadása: *Iskoladrámák: XVIII. század*, sajtó alá rendezte DEMETER Júlia, utószó KILIÁN István, Bp., Unikornis, 1995 (A magyar dráma gyöngyszemei, 4), 205–220.

ELSŐ JÁTÉK

BORKA (*a guzsalyon² fonva énekl*i):

Sokat szenved, aki szeret,
Kivált hogyha szert nem tehet
Ahhoz, akit szívből szeret,
Annak nyugta ritkán lehet.

Ahá, hogy nem veszett el, aki a diákságot, katonaságot, patváriát³, kancelláriát⁴ feltalálta! Íme, a sok leányt itt üti pártába a guta velem együtt, mert a legények mással nem törődnek, csak a diáksággal, na meg a katonasággal. Másként, ami azt illeti, férjhez mehetnék, mert egynéhány mesterlegény már megkért. De Isten bocsássa, hogy aztán a nevem csak Péter mesterné, Miklós mesterné stb. legyen. Inkább itt üssön a guta a pártában, mert én, hacsak diák legényhez nem mehetek, inkább meghalok. Egyébként már vagy kétszer elcsaltam magamhoz György diákot, akinek a három iskolában párja nincs. De ha még egyszer eljön, csak kimondom neki szívem gyötrelmét, hogy hozzá akarnék menni. Mert ha mégsem megyek, a pártába majd itt ér az öt X. Aztán pedig a vénleánynál rútabb nincsen. Másként a termetem még nem azt mutatja, hogy igen vén volnék. Hiszen az imént nézegettem magam ott a tükörben, nem hiszem, hogy csak másnak is formásabb személye lenne Kantában az enyémnél. Azért még csak férjhez mehetnék... Jajj, de bizony amint látom, épp jön György diák uram.

²A kender fonásához szükséges eszköz. A kendert a guzsaly nyelére tekerik, a talpára pedig ráülnek, és az ujjukkal pörgetik az orsót.

³Ügyvédbojtár, gyakornok.

⁴Az igazságszolgáltatással és kormányzással kapcsolatos okleveleket, rendeleteket készítő és másoló hivatal.

GYÖRGY (*kijön, mintha könyv lenne a kezében, tanul*): Jó munkát kendnek, Borka asszony!

BORKA: Része legyen kendnek benne, édes György diák uram, szívemből kívánom!

GYÖRGY: Mi jóban töri az eszét, édes Borka asszony, talán a régi jó idők jutnak eszébe?

BORKA: Ahá, a régi volt, s elmúlt. De másban fő az én fejem.

GYÖRGY: Bizony látom, mert jó formában füstölög.

BORKA: Bizony van is miben füstölögjön, mert maguk csak azzal a guta tanulással töltik az idejüket, míg mi...

GYÖRGY: Szóljon világosabban, Borka asszony, hadd értem a dolgot!

BORKA: Kimondanám, ha lenne valami haszna. De ki tudja?

GYÖRGY: Mondja ki, mert ki tudja, melyik bokorban fekszik a nyúl! Hátha kiugrathatnánk...

BORKA: Jaj, maguk csak tanulnak, míg mi maguk után ásítózva itt fonnyadunk a pártában. Pedig valahányszor kendteket az iskola tornácában látom, csak hogy vér nem cseppen szememből, s úgy gyötrődöm maga után, hogy még az álmaim sem jók miatta.

GYÖRGY: Jaj, édes Borka asszony, nem tudtam ezt a nagy szerencsém! Másként, mi tagadás, én kendet elvenném, de még kendnek sokat kell érni.

BORKA: Igaz biza, hogy még ifjacska vagyok. De ami azt illeti, már férjhez mehetnék, mert tudom, mi a házasság.

GYÖRGY: De jobb, ha egy kicsit még érik. Ma valami mesterséget tanultam itt fizikából, hogy hogyan kell a leányt megérleltetni, hogy hamar alkalmas legyen a férjhez menetelre.

BORKA: Jaj, én bizony nem bánom, ha mindjárt úgy megperzsel is, mint a sertést, csak hamar férjhez mehessek!

GYÖRGY: De könnyebb mesterséget ír itt a fizika *de qualitatibus corporum sectione non habente pergrepho post ultimum*.⁵ [bármelyik mai fizikakönyvből jöhet ide egy részlet!]

BORKA: Jaj, mi az? Oh, áldott fizika!

GYÖRGY (*a könyvből olvassa*): Na tehát, aki férjhez akar menni, bűdös cserzőlébe, csávába⁶ kell annak ülni, s ott kell magát érleltetni, ha friss asszony kíván lenni.

BORKA: Jaj, csak hamar férjhez mehessek, bizony nem bánom én, György diák uram, csáváljon be!

GYÖRGY: Örömet biz én, Borka asszony. (*Elmegy csávás kádért.*)

BORKA: Ó, de áldott legény az a György diák! Hogy nem tudtam én ezt a mesterséget, mert bizony becsáváltattam volna magam már negyven évvel ezelőtt!

GYÖRGY (*kihozza a kádat és mondja*): No, itt a kád, Borka asszony, csak üljön bele!

BORKA: Ugyancsak, édes György diák uram, jó erősen csáváljon be, hadd érjek meg hamar!

GYÖRGY (*itt korpával behint*): No, Borka asszony, de ám vigyázzon arra, nehogy a csávalé a szájába menjen...! (*Itt egy dézsa moslékot ráönt.*)

⁵ „A testek milyenségéről nem lévén felosztás, az utolsó utáni paragraphusban.”

⁶ A bőr kikészítésére használt, vegyszerekkel teli folyadék, amely nagyon bűdös volt. A csávalevet kádakba öntötték, és ebben áztatták a nyers bőröket és szőrmeiket.

MÁSODIK JÁTEK

BORKA (*a csávás kádba ülve énekli*):

Aki férjhez akar menni,
Csávába kell annak ülni,
S ott kell magát érleltetni,
Ha friss asszony kíván lenni.

(*az ének után megnézi magát s mondja*):

Jaj, de bizony már úgy látszik, hogy jól megértem. Bárcsak György diák uram hamarabb érkezne! Ugyan nagy baj volt az a hosszas várakozás! Hej, sokat szenved, aki férjhez akar menni! Úgy bizony, de még most jut eszembe, hogy bármelyik órában férjhez mehetek, s még soha nem próbáltam a menyasszony táncát, amíg elérkezik György diák uram, csak megpróbálok, nehogy osztán felsüljek. (*Kimegy a kádból és próbálgatja a menyasszony táncát, s a tánc közben mondja.*) De a lábaim is, amint érzem, sokkal jobban járnak most. De jól megértem, férjhez mehetek már!

GYÖRGY (*kijön*): Igen hamar kijött a csávából, Borka asszony, még meg akarom forgatni benne.

BORKA: De bizony megforgattam én benne magam, s érzem is, hogy már jól megértem.

GYÖRGY: Hadd lássam a száját! Valami hiba nem esett-e benne? (*Megnézi a száját.*) Jaj, Borka asszony, megmondtam, hogy a szájára vigyázzon, nehogy a csávalé belemenjen! Mind odavan a foga húsa, s fogai már rútul kiállnak.

BORKA: Mert bizony úgy siettem, hogy hamarabb megérleljem a csáva, hogy a számba is vettem belőle, hogy a belső részemet is megjárja.

GYÖRGY: De megérlelte annyira, hogy már itt mind a fogaiból ki kell reszelni, na meg orvosságot kell bevenni.

BORKA: Jaj, nem bánom biz én, ha mind kiszedi a fogamat is, csak hogy férjhez mehessek!

GYÖRGY: Várjon egy keveset, amíg reszelőt s orvosságot hozok!
(*Elmegy.*)

BORKA: Jaj, milyen nagy bajjal megy férjhez a nagy leány!

GYÖRGY (*kijön s itt a fogait megreszeli, a száját cirkalommal⁷ megméri, s egy macskát a szájába akar betenni orvosságképpen*): Ezt a macskát egye meg orvosságul, Borka asszony!

BORKA: Jaj, megeszek biz én tizenhatot is, csak hogy férjhez mehessek!

⁷ Körzővel.

HARMADIK JÁTÉK

BORKA (*kifelé menet énekli*):

Aki férjhez akar menni,
Macskát is kell annak enni,
S úgy kell magát készíteni,
A konty alá frissnek tenni.

No, már úgy megérlelt engem a György diák uram, hogy olyan vagyok, mint a jó túró. A fogamat is megreszelte, a macskával is megettetett, már talán nincs bennem semmi hiba, ami miatt férjhez ne mehetnék. Oh, áldott nap, be régen vártalak! Bezzeg irigylük tőlem a jó szerencsét a barátnőim! De miért gondolok én erre? Akkor jó, mikor az embernek irigye van. Iparkodjanak, és kövessék ők is a példámat, és nekik is lesz. De nézzük csak, jön György diák uram. Aha, üsse a guta, megint könyv van a kezében!

GYÖRGY (*kijön, könyv van a kezében*): Jó reggelt, Borka asszony! No, hogy van az érleltetés után? Hát az orvosságnak valami hatását érzi-e? Mit álmodott utána?

BORKA: Jaj, édes György diák uram, én bizony egészen felfrissültem. Olyan gyenge már minden testem, mintha csak hat esztendő leányka volnék. Álmom is rég nem volt olyan kedvem szerint való, mint az orvosság után, mert mindenről álmodtam, György diákné asszonynak hívtak, s nekem bizony ez úgy tetszett, hogy! Azért hát édes György diák uram, azt a könyvet üsse a guta, tegyük le, s fogjunk dologhoz!

GYÖRGY: De bizony ezt a könyvet most nyitottam újra ki, s ez még ír más szép dolgot is a lányokról, akik férjhez akarnak menni.

BORKA: Óh, áldott drága könyv! Jaj, mit ír?

GYÖRGY: Itt azt írja ama híres doktor Galienus⁸ a leányok természetéről *Tomö 2-do post penultinum*⁹, hogy az a lány, aki férjhez akar menni, és szép asszony kíván lenni, és asszonyságában mint urának, mint másnak tetszeni, annak festékkal kell élni. Egyébként is ezt a módszert már igen sokan használják a mai világban.

BORKA: Jaj, be drága recept ez! Csak nem veszít, látom az, aki diákkal tart, mert csak tanul az valamit. Jajj, édes György diák uram, mivel fessek hát be magam?

GYÖRGY: De gondoltam én Borka asszonyra, mivel íme, elkészítettem én a festéket, ahogy Galienus írja!

BORKA: No, az Isten áldja meg jó szándékáért! Látom, hogy igaz szívvvel van hozzám, azért ugyancsak jól fessen be, hogy mindenki megnézhessen!

GYÖRGY: Csak bízsa rám magát, Borka asszony, mert befestem úgy, hogy hét vármegyében párja nem lesz! (*Itt fekete korommal jól befesti.*) Hunyja be a szemét!

BORKA: Üsse meg a guta a szememet, csak szép legyenek!

⁸ Galenius (i.sz. 131–201.) híres római orvos.

⁹ A második részben az utolsó előtti fejezet.

NEGYEDIK JÁTÉK

BORKA: Nem csodálkozom már, hogy én eddig férjhez nem tudtam menni! Be gyönyörűen beszéltek, csak most veszem észre a festék után! No, megérlelt, megorvosolt, befestett György diák uram, már kezemben a konty, megpróbálom előre, illik-e vagy nem. (*Leveti a pártát a fejéről.*) Vessz átkozott párta, az is veszett volna el, aki szerzett. (*Fejére teszi a kontyot.*) Bezzeg illik a konty a fejemre! Csak György diák uram jöjjön, hogy szóljon hozzá, mert úgy látom, ő ugyan ért a dologhoz. De bizony már jön is György diák uram. Ugye, hogy illik a konty a fejemre?

GYÖRGY: Ez bizony illene. De tudja maga, hogy nem fekszi jól meg a fejét, igen tompa a feje teteje.

BORKA: Azt hiszem, hogy megtompult a fejem, de nem csoda, mert az az átkozott párta negyven esztendő alatt igen megkoptatta.

GYÖRGY: Ezt megkoptatta annyira, hogy ha így marad, ide soha nem illik a konty!

BORKA: Jaj, Istenem hát mit cselekedjünk?

GYÖRGY: Hirtelen nem is tudom...

BORKA: Jaj gondolkodjon, György diák uram, mert bizony mindjárt megüt a guta, ha így kell maradnom!

GYÖRGY: Ne búsuljon, ne törődjön vele, Borka asszony, mert valami eszembe jutott! Azt gondolom, nincs is jobb mód, minthogy köszörűkövön hegyesítsük a kontyhoz a fejét.

BORKA: Jaj, de bölcs esze van! Én soha nem jöttem volna rá. Helyesen gondolja biz azt.

GYÖRGY: No, én hát hozok köszörűkövet.

BORKA: Csak szaporán, édes György diák uram! Ugyancsak egy okos, bölcs legény ez a György diák! Jaj, vajon asszony leszek-e?

GYÖRGY (*kihozza a köszörűkövet*): Itt a köszörűkő, de még valakit hívok, aki megfogja, s köszörűkőre tartsa magát, Borka asszony.

BORKA: Senki sem kell, György diák uraim, megtartom én magamat, bármennyit elszenved az, aki férjhez akar menni.

(*Itt jól megköszörüli a fejét.*)

ÖTÖDIK JÁTÉK

BORKA (*a konty a fejében, s éneklő*):

Aki férjhez akar menni,
És friss kontyos asszony lenni,
Meg kell fejét köszörülni,
S úgy kell kontyhoz készíteni.

Nem csodálkozom már, hogy én eddig férjhez nem mehettem. Mennyi guta hiba volt bennem! Azért mindenki, aki férjhez akar menni, jól vizsgálja meg magát, mert ott lesz hiba benne, ahol nem is gondolja. Íme, jó példa vagyok én. Ki az ördög gondolta volna, hogy annyi sok fogatkozás van bennem, amennyit György diák uram megorvosolt? Másként mit csodálkozom? Ritka vén marha, akiben hiba nincsen. De már hála Istennek, mindenem átestem. Bármelyik órában György diákné asszony lehetek! Jön valaki, ez bizony, György diák uram...

GYÖRGY (*kijön és mondja*): Látom én, Borka asszony, hogy egyik baj a másikon éri.

BORKA: Az Istenért, mi bajunk van, György diák uram? Talán nem jöttek el a muzsikások?

GYÖRGY: Az a legkevesebb baj volna! De nagyobb van annál.

BORKA: Mi az? Az istenért, mondja meg!

GYÖRGY: Addig mondtam, hogy jobban köszörüljem a fejét, s addig biztatott, míg úgy megköszörültem, hogy bizony, amint látom, már igen hegyes a konty. Soha nem megy rá.

BORKA: Csak úgy van, mikor az ember igen siet. Hát már mit csináljunk vele?

GYÖRGY: Bizony, nem tudom én, mert arra is gondoltam, hogy a hegyes részét fűrészelnék le. De talán ezt már nem engedi, Borka asszony?

BORKA: De bizony örömet engedném én ezt, ütné a guta a fejemet, csak hogy férjhez mehetnék. De attól félek, ha megint nem találjuk jól hozzá fűrészelni...

GYÖRGY: Hiszen én is attól félek.

BORKA: Vajon hát ha valamilyen módon ráigazítanánk, jól állna-e?

GYÖRGY: De csak valahogy rá menne, ugyan furcsán állna. De arra gondoltam, vágjunk ki a kontyból, s igazítsuk hozzá.

BORKA: De, György diák uram, az Isten őrizzen! Akármit csináljunk a fejemmel, nem bánom én, de a kontyot el ne rontsuk. Vajmi nehezen jutottam én ahhoz!

GYÖRGY: Hát azt gondoltam, hogy verjük bele a fejébe.

BORKA: Azt hiszem, helyesen gondolja. Nincs is más mód. Csak szaporán menjen, hozzon valamit, amivel beveri! (*Elmegy György diák.*)
Jaj milyen guta fej volt ez az enyém! Mennyi hiba volt benne! De csak egyszer a kontyot rá feltehessem, előjön addig egy néhány kakukkszó, amíg leveszem róla.

GYÖRGY (*kijön és mondja*): No, csak jól tartsa a fejét, Borka asszony!

BORKA: Álljon meg egy pillanatra, György diák uram! Kigondoltam valamit.

GYÖRGY: Mi lehet az?

BORKA: Arra gondoltam, hogy ha a kontyot a fejemen üti, hiba esik benne. Azt pedig nem engedhetem meg. A fejemmel nem törődnék, ha izre, porrá menne is, csak férjhez mehessek, de a kontyot sajnálom.

GYÖRGY: Bizony jól gondolja az eszével a dolgot. Hát mit csináljunk?

BORKA: Azt, hogy én itt elől a két kezemmel ugyan húzom a kontyot, maga pedig hátul üsse a fenekemet!

GYÖRGY: Jól gondolja biz azt, Borka asszony. No, csak kuporodjon le, s ugyan húzza, mert én ugyan ütöm!

BORKA (*kidülleszti a fenekét, György diák meg ütögeti*): Jobban, György diák uram, jobban, mert úgy megy csak!

BORKA (*már konty van Borka asszony fején*):

Mely nagy öröm tölti el szívemet,

Mert íme konty fedi fejemet.

Kit régen hurcoltam,

S mely miatt búsultam,

A pártámat immár elárultam.

Kontyot kaptam, tudom, sokan bánják,
Szerencséire irigylik s kívánják.
Oda van a párta,
Én szívem ezt várta,
Mert konty a bút szívemből kizárta.

Akárki mit mondjon a pártáról,
Kiabáljon az ebugattáról,
Nekem, bizony nem kell,
Földről sem veszem fel!
A neve is világból vesszen el!

Aranypártát kapnék is az utcán,
Megtaposnám a város piacán,
Mert csömör a párta,
Nekem sokat árta,
Alighogy testem a földbe nem zárta.

Csaknem estem gyakorta kétségben,
Ha mást férjhez vittek ez helységben,
Akkor elbámultam,
S oly nagyon búsultam,
Csakhogy majdnem megbolondultam.

Szegény Borka, mennyit nyomorogtál,
A pártába mennyit szomorkodtál!
Sokszor könnyem csordult.
De már az mind elmúlt.
A gyötrelem már örömré fordult.

Vénebb leány nem volt ebben a helységben,
S nem volt nekem részem a szépségben,
De már megszépültem,
És neki szépültem,
A konty alatt már újra frissültem.

Most szép vagyok, hogy fejemen a konty,
Játszadózom, mint vízben a ponty,
Repülök, mint fecske.
Ugrom, mint vad kecske,
Ki-ki mondja, Borka szép menyecske.

Most ám bánják, kik nem kértetek,
Sírnak, tudom, kik el nem vettek,
Látván szépségemet,
Frissült természetemet,
Már becsülnek s kedvelnek engem.

Van már uram, gazdag, ifjú, szép s jó,
Ábrázatja oly fehér, mint a hó;
Ezt ám szívem várta,
Ami eddig árta,
A fejemről odavan a párta.

Amen.

Vége

Ismeretlen szerző:
VARGAMŰHELY,
A TUNYÁK OSKOLÁJA

18. század vége

SZEREPLŐK:

OKOSDI, vargamester
JÁNOS, Okosdi öregebb fia
FERKÓ, Okosdi kisebb fia
KOVÁCSI, ötödik osztályos diák, János tanulótársa
SOMFAI, egy iskolából kicsapott fiú, most íródiák
KAPRAI, szabómester
CSERES, DURVA, két varga mesterember
TALPAS, egy parasztember

A darabnak sem a szerzőjét, sem a keletkezési helyét nem ismerjük. Jezsuita, piarista színjáték is lehet, a benne előforduló helynevek miatt a veszprémi piarista iskolához köthető leginkább. A 18. század utolsó harmadából való.

A darab rövid tartalma: A történet szerint egy vargának két fia van, az egyik az apja műhelyében dolgozik, a másik pedig tanulni ment. Egy társával együtt kicsapták az iskolából, így hát hazatér a szülői házba, de nem fűlik a foga a munkához. Amikor kiderül, hogy kicsapták az iskolából, az apja a másik fiát küldi tanulni, a lusta fiút pedig – tetszik, nem tetszik – mesterségre fogja, a vargaműhelybe küldi. A szereplők nevei sok mindent elárulnak hordozójukról: Okosdi, Cseres, Talpas, Durva...

A feldolgozáshoz javasolt korosztály: általános iskola felső tagozat, középiskola. A dráma néhány részét kihagytuk a könnyebb előadhatóság érdekében, de a jeleneteket folyamatosan számoltuk.

A szöveg teljes, kritikai kiadása: *Piarista iskoladrámák*, kiad. CZIBULA Katalin, DEMETER Júlia, KILIÁN István, PINTÉR Márta Zsuzsanna, Bp., Argumentum, 2007 (RMDE XVIII, 5/2), 1149–1198. A szöveget Demeter Júlia rendezte sajtó alá.

ELSŐ FELVONÁS

ELSŐ JELENÉS

Okosdi és Ferkó

OKOSDI (*a műhelyben dolgozva*): Örülj, édes fiam, Ferkó, nemsokára összegyűl a nemes varga céh, és ma téged felvetetlek közéjük, s beszegődtetlek inasnak. Ezen a nevezetes és pompás beiktatáson bátyád, János is jelen lesz.

FERKÓ: Hát a János bátyám már úriember, még akkor is, ha alig tudott eljutni a harmadik osztályig?

OKOSDI: Ha még egészen nem is, de nem sokára ugyancsak az lesz.

FERKÓ: Hej, édesapám! De örülnék, ha én is úr lennék, mintsem ilyen piszkos, szutykos varga!

OKOSDI: Ne törd a kis fejedet ezen, édes fiam! Nem lehet minden ember úr. Megtisztítottad a testvéred csizmáját, amint parancsolta?

FERKÓ: Hát, őkegyelme magának nem tudja megtisztítani?

OKOSDI: Gyermeek, tedd meg, amit az apád parancsolt, mégpedig gyorsan és szaporán! Mert ebéd után mindjárt visszatér Veszprémbe a bátyád. Az iskolából nem maradhat el, de nem is akar. Annyira szereti ám ő a tudományokat és az iskolát, hogy az étellel megrakott asztaltól is kész éhesen felkelni és iskolába menni, mintsem, hogy a kötelességét elmulassza.

FERKÓ: Ha annyira kedves neki az iskola és a tudományok, miért hagyja olyan gyakran ott a várost és az iskolát, s miért kószál annyiszor idehaza két-három napig is? Miért nem tanul hát most is valamit, miért hever kilenc óráig az ágyban, mint valami lengyel nemesember?

OKOSDI: Ne irigyeld azt, fiam! Szüksége van e kis pihenésre, mert huzamosan törte fejét az iskolában. Te képzelni se tudod, mennyire elfárasztja és lankasztja az embert az erős tanulás, s nem csodálkoznék, ha a nagy tanulásban számtalan diák megtébolyodna.

FERKÓ: Ha, ha, ha, ha! De hogy lehetne az, édesapám?

OKOSDI: Éppen úgy, mint mikor mi a legjobb bőrből készült sarut is, ha sokáig és erősen ráházzuk, végre kirepesztjük.

MÁSODIK JELENÉS

Az előbbiekhöz csatlakozik a Kaprai szabó, egy köpönyeget hoz.

KAPRAI: Jó napot, Okosdi uramnak! Elhoztam a köpönyeget a sapkával együtt, amit Okosdi uram csináltatott velem.

OKOSDI: Hozta Isten Kaprai uramat! Éppen legjobbkor jön. *(Ferkóhoz:)* Erigyj fiam, szaporán, hívjad testvéredet, hogy a számára készült új köpönyeget próbálja fel!

FERKÓ: Mit? Hát a bátyámnak ily pompás köpönyeget csináltat édesapám, engem pedig ilyen rongyban járat?

OKOSDI: Mert te varga vagy, és csak inas. Ezért lódulj, s tedd, amit parancsoltam!

HARMADIK JELENÉS

Okosdi és Kaprai

OKOSDI: Tessék leülni, Kaprai uram, nem sokáig tartóztatom, itt lesz mindjárt a fiam, János.

KAPRAI: Hej, de szerencsés atya, Okosdi uram, kinek diák fia van!

OKOSDI: Valóban nagyon örül az egész családom ennek, az ebből származó örömünket ki se tudjuk eléggé szóval fejezni. Minden reménységünkkel most János fiamra támaszkodunk, ki már nemsokára vagy doktor vagy pap vagy prókátor lesz.

KAPRAI: Bár én is iskoláztathatnám a fiamat! Pedig hiszen feje elég nagy van ám, s ész is, amint észre vettem, lenne benne. De mit használna, ha a szigorú szegénység eltilt azon örömtől, hogy a városba beküldjem, s ott taníttassam! Amint hallom pedig ugyancsak erejébe telik ám egy szegény mesterembernek a diáktanítás!

OKOSDI: Úgy vagy, édes Kaprai uram. S megvallom, hogy nekem is a magaméból nem tellene e temérdek költségre, ha csak egy jótévő kéz nem pótolná erszényem hiányosságát.

KAPRAI: S nem szabad ismerni a maga jótévő kezét?

OKOSDI: A zöldvári plébános az, a feleségem testvére, ki János fiamat ruházza, szállást, kosztot fizet érte, és ami csak szükséges egy diák taníttatására.

KAPRAI: Talán ezt a szép köpönyeget és sapkát is a plébános csináltatta?

OKOSDI: Igenis, ő csináltatta ezeket is.

KAPRAI: Talán azért, hogy a Jánost ezekkel a tanulásra ösztönözze?

OKOSDI: Nincs az én fiamnak szüksége ösztönzésre, önként tanul ő, talán néha még túl sokat is.

NEGYESDIK JELENÉS

Visszatér Ferkó az előbbiekhöz.

FERKÓ: Előbb elhagyja, édesapám, a csiga a házát, mintsem János az ágyat. Eleget kiabáltam már: János, János, kelj fel! Édesapám parancsolja, próbáld fel az új ruhát! De hiába, meg nem mozdul, mint valami kidőlt fa.

OKOSDI: Csodálkozom! Máskor még a nap előtt felkel.

FERKÓ: Meglehet, a tél közepén, de most a nap nála frissebb. Vegye kezébe. édesapám azt a négy araszos korbácsot. Húzzon rá kettőt-harmat, úgy talán majd nyúl ugrik ki a döglött róka fészkéből.

OKOSDI: Mit gondolsz, mit beszélsz, te oktalan gyermek? Egy istenfélő és jól tanuló fiúhoz lehet-e kegyetlen egy édesapa? Hadd aludjon most szegény gyermekem, amíg neki tetszik, úgyis holnap iskolába megy. Fel kell ott korán kelnie a tanulás miatt! Adja ide. Kaprai uram azt a köpönyeget és sapkát, biztosan jó lesz neki!

KAPRAI: No, kívánom hát, hogy amilyen szurkos, olyan tartós hitele legyen sógorom kezének! *(Megszagolja a kezét.)* Sógorom szutykos markától milyen gonosz büzt kapott a kezem. Hazamegyek, hogy gyorsan lemossam.

ÖTÖDIK JELENÉS

Okosdi és Ferkó

FERKÓ: Azért édesapám, én varga nem szeretnék lenni.

OKOSDI: Talán bizony hát szabó akarnál te is lenni?

FERKÓ: Az sem, hanem diák. És a diákság után a tudósok céhébe szeretnék beállni. Oh, engedje édesapám, hadd mehessek én is iskolába!

OKOSDI: Talán a lóiskolába? Oda mehetsz.

FERKÓ: Nem, édesapám, hanem oda, ahova János bátyám jár! Hiszen már olvasni, írni tudok. A declinatiokat, comparatiokat¹⁰, sőt még a coniugatiokból¹¹ is tudok valamit [már tudom a főnévragozást, az igeragozást, de még a mondattant is!]

OKOSDI: Mít tesz hát az a szó coniugare?

FERKÓ: Annyit tesz, mint összefoglalni.

OKOSDI: Jó hát, hogy ebből tudsz valamit, így majd nemsokára jól fogod a cipőket és a sarukat foltozni. Hej, gyermek, igen büszke természettel bírsz te! Lám, az apád varga, az öregapád, nagyapád, ükpapád is mind csak vargák, becsületes mesteremberek voltak. Te el akarsz az ő ösvényükről térti, te egyedül közülük elfajulni?

FERKÓ: Nem fajulok el azzal, ha egészen szurokba merült alacsonyosságából kívánom szegény házunkat kevésbé feljebb emelni.

OKOSDI: Ez a dicsőség bátyádra, nem rád vár. Most megyek, és az anyádat megintem, hogy az ebédet készítse, és a bátyád kedvéért valamivel bővebben, mint máskor. Te is, bár csak vargaines vagy, majd kapsz belőle valamit az asztalsarkon. No, tetszik-e?

FERKÓ: Ó, édesapám, inkább koplalni kívánnék, mintsem ilyen módon az asztalnál ülni. Iskolába, édesapám, iskolába küldjön János bátyámmal!

¹⁰ Főnévragozást, hasonlítás.

¹¹ Igeragozásból.

OKOSDI: Hallgass, szemtelen gyermek, mert majd megtanítalak a vargák törvényeire! Akaszd fel, ne, ezt a köpönyeget és kalapot a szegre, amíg felkel János bátyád! Ha majd ezt meglátja, azonnal nagyobb szorgalommal nyúl majd a tanuláshoz.

HATODIK JELENÉS

Ferkó

FERKÓ: Ah, nyomorult sors! Nyomorult sors! Hát már én csak varga maradjak, a bátyám pedig diák? Hát én nem viselhetném ezt a szép köpönyeget? Az én fejemre nem illene az a szép kalap? Nem tudnék én is ezekben olyan gögösen és kényesen járni, mint némely diákok járnak az utcán? *(Kelleti magát kevélyen Ferkó azokra, amiket mond.)* Majd az orromat köpönyegbe dugni, majd ismét kibújni, s a mellettem elmenő parasztokat kevélyen nézni. *(Most jobbra, majd megint balra veti a köpönyeget.)* Most a homlokra húzni a kalapot, majd ismét félretenni, majd a hónom alá tenni, s pompásan köszönetni, hogy megismerjenek, hogy diák vagyok.

HETEDIK JELENÉS

Ferkó és János, aki az éjszakai hálóköntösébe törölgeti szemeit.

JÁNOS: Hány az óra? Meg van-e már az asztal terítve?

FERKÓ: Még nincs tíz óra.

JÁNOS: Ah, lám korán keltem fel, visszamegyek hát még az ágyba.

FERKÓ: A csirkéket össze ne tipord, hej!

JÁNOS: Mi bajod, te gyermek?

FERKÓ: Olyat többet ne ám! Nem látod, hogy köpönyegem van és kisúr vagyok? Te pedig engem csak Te-nek hívsz?

JÁNOS: Az az új köpönyeg, nekem van készítve.

FERKÓ: De nekem is éppen jó.

JÁNOS: Teszed le mindjárt! Minek a szurkos vargának ilyen csinos köpönyeg?

FERKÓ: No, no, csak nagyon ne pattogjál itt, édes jó bátyám!

JÁNOS: Gúnyolódsz velem, te pimasz kölyök?

FERKÓ: Követem, s tisztelem, becsülöm óriás uramat! (*gúnyosan*)

JÁNOS: Tedd le azt a köpönyeget mindjárt, mert egyszeribe megmutatom!

FERKÓ: Mit?

JÁNOS: Kesztyűben az ördögöt az üvegben.

FERKÓ: Talán inkább a szamarat a tükörben?

JÁNOS: Mit? Szamárnak mondasz te engemet, te csiszlék¹²!

FERKÓ: Kukta te, fűtő, kéményseprő!

JÁNOS: Haj, megveszek mérgemben! - Hol van a kardom?

FERKÓ: Ne, itt van, gyere, no! (*János nem tudja kihúzni a kardját. Ferkó pedig az árral¹³ szurkál felé, bosszantja.*)

NYOLCADIK JELENÉS

Okosdi az előbbiekhöz megy.

OKOSDI: Micsoda lárma ez, fiam?

JÁNOS: Ó, atyám, ez a goromba...!

¹² A csizmadiainas gúnyneve.

¹³ Kéziszerszám bőr és fa kilyukasztására.

FERKÓ: Ez a goromba! (*Ujjal rámutatva.*)

JÁNOS: Gyerek.

FERKÓ: Gyerek vagy magad.

JÁNOS: Mérgemben nem is tudok szólni.

FERKÓ: Hát hallgass!

JÁNOS: Felvette a köpönyegemet, s még emellett számárnak is nevezett.

FERKÓ: Ő pedig engem csiszléknek.

OKOSDI: Csendesedjetek, kérlek, fiaim, csendesedjetek! Add vissza te a köpönyeget és a sapkát a bátyádnak, mert neki szánta azt a tisztelt sógor uram, hogy a tanulását azzal megjutalmazza! (*Jánoshoz.*) Te is bocsáss meg az öcsédnek, mert látod, hogy még gyermek, s azért nincs esze! Majd megtanul idővel érdemed szerint becsülni.

JÁNOS: Úgy is kell, tanulja meg őkegyelme, hogy kell engem tisztelni, köszönje meg, ha ilyen szurkos vargával szóba eredek. Megérem azt az időt, hogy mikor én majd úr leszek, őkegyelme nagy alázatosan vagy az ajtómnál vagy valamelyik szegletbe süvegét levetve így fog nekem köszönetni: alázatos szolgája, ajánlom alázatos magamat excellenciád gráciájába¹⁴!

FERKÓ: Na, aztán mikor lesz az a nap? Talán csak az ítéletnap előtt történik az egy nappal.

OKOSDI: Hadd locsogjon az esztelen gyermek! Vedd fel azt a köpönyeget, s próbáld fel! Jól áll-e rajtad?

¹⁴ Méltóságod kegyelmébe.

JÁNOS: Holnap felveszem, ha iskolába megyek. Most kardot kötök, ez ékesítse az oldalamat midőn a parasztok között forgódom. Az új sapkát felteszem, a régi kalapot pedig neked adom. Bár ebül viselkedtél, tőlem ezt se érdemled.

OKOSDI: Te goromba gyerek, hát meg sem köszönöd ezt a bátyádnak?

FERKÓ: Gorombább nálamnál a bátyám, noha diák. Mert az új köpönyeget és sapkát csak egy szóval se köszönte meg neked, édesapám!

OKOSDI: Nem is tartozik nekem érte semmi köszönettel, mert mindezek tisztelt sógor uram pénzén készültek. Azért is ezeket neki köszönjed, édes fiam, János! És ha eljön, csókold meg érte az ő jótévő kezeit!

JÁNOS: Ama jótévő kezeket régen megérdemelte az én szorgalmasságom!

OKOSDI: Hiszen édes fiam, többet is érdemeltél még szakadatlan szorgalmaddal, de addig is míg többet kapsz, ezzel elégedj meg most, s iparkodjál, hogy jól nézz ki!

JÁNOS: Fogadom édesapám, hogy én az eddig szokásomban lévő szorgalmamat nem változtatom. De teríttessen már asztalt, édesapám. mert a gyomrom a hosszas munka miatt már étel után áhítozik!

FERKÓ: Talán a délig tartó szorgos alvás miatt!

OKOSDI: Csak egy kevéssé váraкоzz, édes fiam, míg az egész vargacéh összegyülekezik, hogy ezt a gyermeket beszegődtessék a céhbe! S aztán készül a jó ebéd, melyhez veled együtt beül az egész céh.

JÁNOS: No, nem ülök én azzal a piszkos, szurkos sereggel egy asztalhoz, inkább magam eszem külön. — Megyek már a konyhába.

OKOSDI: Amint tetszik, édes fiam. Te pedig, Ferkó, addig seperd, tisztítsd ki ezt a szobát, hogy amikor eljönnek, mindent tisztán találjanak a céhbéli társaim, a te mestereid!

FERKÓ: Hogy a Stixbe¹⁵ füljanak mindnyájan. Ilyen mestereket sohasem óhajtok magamnak. Varga ugyan csak soha sem leszek!

MÁSODIK FELVONÁS ELSŐ JELENÉS

Az előbbiekhöz csatlakozik Kovácsi.

KOVÁCSI: Jó napot kívánok Okosdi uramnak!

OKOSDI: Hozott Isten, édes Kovácsi! No, milyen újsággal jöttél?

KOVÁCSI: Ezt a kopott cipőt hoztam, ha reáérne, Okosdi uram, még ma megigazgatni, mert holnap be kell mennem a városba, az iskolába, okvetlen.

OKOSDI: Az én fiam pedig még ma este be akar menni, mert azt mondja, hogy tovább nem szabad az iskolából elmaradnia.

KOVÁCSI: Tudom, mert két napnál tovább elmaradni nincs megengedve. És még ezt is ugyancsak nehezen ám. Jaj lenne annak, ki holnap az iskolában nem teremne!

OKOSDI: Az én Jánosomat, úgy gondolom, nem a büntetés félelme, hanem a tudományok szeretete húzza vissza az iskolába.

KOVÁCSI: Csodálom a János még eddig szokatlan szorgalmát!

¹⁵ Styx: az alvilág folyója

OKOSDI: Ez a szokatlan szorgalom kétségkívül már régen belerögződött az én fiamba.

KOVÁCSI: Csodás dolgot beszél, Okosdi uram! Mást mond a professzor Okosdi uram fiáról.

OKOSDI: Ugye, hogy szereti őt, mások felett becsüli, és csaknem büszkévé tesz a sok dicséretekkel?

KOVÁCSI: Szörnyen.

OKOSDI: Az ájtatosságban, tanulásban és az emberséges magaviseletben nincs párja a fiamnak.

KOVÁCSI: Valóban, ő pár nélkül való!

OKOSDI: Megtartja ő mindenkor a maga helyét.

KOVÁCSI: Úgy van, mert ha csak a földön nem ül, mindig a kályha mellett ül.

FERKÓ: Mit tesz az, édesapám, a kályha mellett ülni?

Minek a jele az?

OKOSDI: Az, hogy a tanulótársai között első eminens.

KOVÁCSI: Igen is, eminenter ultimus¹⁶.

OKOSDI: Őt csak magát szereti a professzor, még az esztendő vége előtt megérdemelte volna, hogy feljebb való iskolába lépjen.

KOVÁCSI: Feljebb való iskolába?

OKOSDI: Igen, hogy menjen poesisre¹⁷ [főiskolára]. De a professzora ily derék és jeles diákjáról, ki egész iskolájának címere, nem engedte magát megfosztani.

¹⁶ Kiemelkedően utolsó. Legutolsó.

¹⁷ Poétai osztályba.

KOVÁCSI: Csodálom! Tavaly pedig egy nagy pártfogónak sok könyörgésére is csak alig engedték felsőbb osztályba. Csupán csak kegyelemből. De hagyjuk ezt annyiban, talán kedvetlen lenne Okosdi uram előtt erről többet szólni. Kérem, a cipőmet készületlen ne hagyja, Okosdi uram! Majd egy óra múlva visszajövök érte. Alázatos szolgája, ajánlom addig is magamat.

MÁSODIK JELENÉS

Okosdi és Ferkó

FERKÓ: Hallod, édesapám, az iskolában, hogy eminenter ultimus a János bátyám, és hogy csak kegyelemből eresztették fel nagyobb iskolára?

OKOSDI: Nem érted te az ellenkező beszédet.

FERKÓ: Miféle ellenkező beszédet?

OKOSDI: A kurátor¹⁸ tegnap küldött hozzám egy levelet, melyben a fiamat, Jánost, dicséretekkkel az égig emeli.

FERKÓ: Kicsoda az a kurátor?

OKOSDI: A városban egy tanuló varga, és a fiamnak gazdája, ki a többi diákra is ügyel.

FERKÓ: Hát a levelet ki hozta?

OKOSDI: A bátyád maga volt a szép dicséreteinek postása. Tudsz már olvasni, ne, olvasd!

¹⁸ Gondnok, előljáró.

FERKÓ (*olvasva*): Dicsérnem kell fiadat, erre ő maga kért engemet. Szorgalmát annyiból becsülhetem, hogy már sok könyvet elpusztított, úgy, hogy már kettőnél több nincs is neki. Amik vannak is, mind igen rongyosak, és a sok használatuk miatt nagyon elkoptak, amint magam szememmel gyakorta láttam. Hogy újakat vehessen, gyakran kér tőlem pénzt.

OKOSDI: No, már kételkedhetsz-e a bátyád szorgalmában, s többet kell-e hinnem egy gyermeknek, mint egy érdemes polgárnak, becsületes mesterembernek és az iskolában egy jólelkű gondviselőnek?

FERKÓ: Ámde azt is hallottam én sokszor, hogy Veszprémbe a házigazdák igen kedveznek a diákoknak, nehogy a szállásért várt nyereségeket elveszítsék. Ugyanezen csekély nyereségért még a nyilvánvaló gonosztságot is elnézik nekik. És mikor leggonoszabbak a diákok, akkor is dicsérik őket lelkiismeret-furdalása nélkül a szülőknek. No, ha én János bátyám atyja volnék, nem a gazdától tudakolnám én meg a fiam magaviseletét, hanem a tanítókhoz elmennék, és azoktól kérdezném meg igazán, hogyan viselkedik a fiam az órákon!

OKOSDI: A minap, amikor a városban voltam, éppen én is ezt szándékoztam tenni, de lebeszélt a szándékomról az említett kurátor, azt állította, hogy Veszprémbe nem szokás, hogy a szülők a tanítóktól kérdezzék fiaik magaviseletét.

FERKÓ: No, előttem az a kurátor már gyanús volna.

OKOSDI: Mondasz valamit, valóban magam is már kételkedem. De lám, ott jön maga János.

HARMADIK JELENÉS

Az előbbiekhöz csatlakozik János.

JÁNOS: Jócskán jóllaktam, már éhes nem vagyok, de most már a szomjúság gyötör. Hozass, édesapám egy pint szekszárdit!

FERKÓ: Hát csatári bor nem lenne-e vajon alkalmas szomjúságod oltására?

JÁNOS: Jobb a szekszárdi a tanult főnek, mert élesebbé teszi az elmét, a kedvet pedig a tanulásra fellobbantja.

OKOSDI: Ezt a próbatételedet nem szeretném ám, ha gyakran megújítanád, ma mégis megengedem. Ugorj szaporán, Ferkó, hozz hát neki szekszárdi enyhítőt!

JÁNOS: De ugyancsak szaporán ám, mert a tanulástól ellankadt testemet alig bírják már a lábaim!

FERKÓ: Tessék hát leülni! *(Felkínálva a háromlábú vargaszéket.)*

JÁNOS: Erre a szutykos és bűzölő vargaszékre üljek én le?

NEGYEDIK JELENÉS

Okosdi és János

OKOSDI: Az iskolában hol szoktál ülni, fiam?

JÁNOS: A tanulószékben.

OKOSDI: Ugye, nem messze a kályhától?

JÁNOS: Igen, mert télen nekem igen alkalmas az az ülés.

OKOSDI: De az utolsók helye az, ugye?

JÁNOS: Ki a tatár súgta azt édesapámnak? Hisz a professzor maga is a minap közel tette a székét a kályhához. Őt pedig csak nem lehet utolsónak tartani az iskolában!

OKOSDI: De még mást is hallottam: hogy a Jánost csak egy hatalmas közbenjárónak kérésére, s csupán kegyelemből engedték át a felsőbb osztályba.

JÁNOS: Micsoda szemtelen ember hazudhatta ezt rólam? Ugye bizony Kovácsi?

OKOSDI: Meglehet, hogy éppen ő.

JÁNOS: Többet hiszel, édesapám, annak a hazug gyermeknek, mint nekem és a kurátornak? Hát azt a dicséretemről és jó tanulásomról szóló bizonyosságlevelet, melyet magam nyújtottam a kezébe, nem olvastad még, édesapám?

OKOSDI: Olvastam, örömkönnyek között négyszer is elolvastam. De már ma...

JÁNOS: Mit ma? *(Hirtelen közbejön Somfai.)*

ÖTÖDIK JELENÉS

Okosdi, János és Somfai

SOMFAI: Hej, varga, sok dolgod van most?

OKOSDI: Ki maga? Mit tetszik parancsolni? Talán új cipőt? Jól van, mindjárt!

SOMFAI: Új cipőt Bécsből postán hozatok, csak ezt az ócskát kívánnám egy kicsit kiigazítani.

OKOSDI: Mindjárt megcsinálom. Tessék leülni és a cipőjét lehúzni!

SOMFAI *(Jánoshoz)*: Hej, gyerek, húzd le!

JÁNOS: Nem vagyok én: *hej gyerek!*

SOMFAI: Hát mi vagy?

JÁNOS: Diák vagyok.

SOMFAI: Engedelmet kérek, hát, a diákot tudom becsülni, mert magam is a minap diák voltam és még most is az volnék, ha csak az iskolából tisztességes becsülettel el nem igazítottak volna.

OKOSDI: Hát már most az iskolából elküldve mi lesz az úrból?

SOMFAI: Íródiák vagyok, már most praktizálok, és többet tanulok a gyakorlatból, mint azelőtt az iskolában.

OKOSDI: Szerencsés a mi mezővárosunk, kit a sors ily tudós íródiákkal áldott meg. És hogy hívják az urat?

SOMFAI: Hajdan Somfa inasnak, most Somfainak.

OKOSDI: Somfa, Somfa. Úgy rémlik, mintha már többször is hallottam volna e nevet.

SOMFAI: Meglehet. A mi nemzetségünk igen messze terjed.

JÁNOS: Ha nem csálnak szemeim, úgy vélem, hogy az urat többször volt szerencsém látni, mégpedig a szálláson is.

SOMFAI: Meglehet. Vajon melyik osztályban van, micsoda tudománybeli tárgyakkal foglalatосkodik az úr?

JÁNOS: A retorikában a harmadik osztályt már nemsokára átlábolom.

OKOSDI: Igen, igen, csak kegyelemből, egy hatalmas szószólónak kérésére.

SOMFAI: Haj, uram, nehéz osztály az! Én két esztendeig küszködtem azzal, még át tudtam menni. De ugyan hasznos osztály is ám az!

OKOSDI: Hát az úr is fellépett a harmadik osztályba?

SOMFAI: Sőt, elmém serénységével már a negyedikre kezdtem felbillenni, amikor egy váratlan égháború hamar kettévágta futásomnak fonalát.

OKOSDI: Egy váratlan égháború-e?

SOMFAI: Igen is. Jupiter fenyegető mennyköve okozta, hogy az iskolába való járást félbeszakasztottam.

OKOSDI: Hát Jupiter jobban dörög az iskolákba, mint a hegyen, mezőn vagy máshol? Fiam, vigyázz kérlek, okosan járj az iskolába, nehogy téged is attól elrettentsen!

JÁNOS: Többször megpörkölt már engem, tartok is tőle, kivált a kék villámlástól.

OKOSDI: Nem értem beszédedet, hát kék Jupiter, kék villámlás is van?

SOMFAI: Mi tanultak értjük egymást, amit egy tudatlan varga nem érthet.

JÁNOS: Biz, úgy van.

SOMFAI: Ugyan kérem, hogy hívják öcsémuramat?

JÁNOS: Lomha Jánosnak.

SOMFAI: Az anyám részéről nekem is van ezzel a névvel rokonom.

OKOSDI: Örülök, édes úr, hogy rokonságához szerencsém van. Ugyan, kérem hát akkor így rokonságból kérdezze ki egy kevéssé az én fiamat, vajon mennyire ment már a tanulásban?

JÁNOS: Még a vizsgák ideje távol van, azért addig vizsgát nem tehetek.

OKOSDI: Én pedig parancsolom, hogy felelj, s mintha tulajdon professzorod vizsgáztatna, úgy tekintsd ezt az urat! Csak tessék neki kérdéseket feltenni! A cipőjét ezért ingyen megigazgatom.

SOMFAI: Tetszik tehát a feltétel?

JÁNOS: Ha édesapám parancsolja, legyen úgy!

SOMFAI: Tanultak-e már trópusokat és figurákat¹⁹? [A jelenet kérdéseit bármilyen fizika, biológia, matematika vagy magyar nyelvtani kérdéssorral helyettesíteni lehet, a válasz tudálékoskodó halandzsa legyen!]

JÁNOS: Igenis.

SOMFAI: Hát a definíciókat?

JÁNOS: Azokat is.

SOMFAI: Hogy definiálná a diákot, öcsémuram?

JÁNOS: Est animal mobile bipes.²⁰

OKOSDI: Ugye, jól mondja a fiam?

SOMFAI: Igen jól. De kurta, csak filozófusi definíció. Hogy definiálná szónoklattani módon, mégpedig a rossz diákot?

OKOSDI: De nagy örömmel hallgatom ezt a vizsgát. Fiam, jól vigyázz, ha erre is jól megfelelsz, azonnal minden gyanúmat, mely szívemet nyomja, elűzöd!

SOMFAI: No hát, öcsémuram, jobban kell szónoki mint filozófusi módon definiálni. Nohát, akkor definiálja oratori módon a rossz diákot!

JÁNOS: Est animal subdolum, varium perpetom mobile, garriens, lusitans e mille dolis et fraudibus consutum, plus abdomini natum quam laudi.²¹

¹⁹ Különböző szóképeket.

²⁰ Kétlábú, mozgékony állat.

²¹ Ravasz állat, helyét örökké mozogva változtatja, fecseg, tréfálkozik, ezernyi cselből-fortélyból szőtték; inkább falánkságra, mint dicséretre alkalmas.

SOMFAI: Helyesen, én pedig per gradationem²² bizonyítom, hogy bene benicus, benissime respondit²³. Ennél már mi kell több?

OKOSDI: Úgy, hát édes úr, jól felelt a fiam?

SOMFAI: Úgy felelt, hogy én sem feleltem volna soha jobban. Sőt, szégyennel megvallom, hogy nálam már többre is vitte tudományát János öcsém.

JÁNOS: No, már hiszed, édesapám?

OKOSDI: Kimondhatatlan örömöm! Hol van, hol van a Ferkó? Nem jön-e még a borral? Megszolgáltál, fiam, ilyen szép vizsga után egy jó pohár bort.

JÁNOS: Jön már, látom.

HATODIK JELENÉS

A többiekhez csatlakozik Ferkó.

OKOSDI (*a visszajövő Ferkóhoz*): No, mit vakarod a fejed?

JÁNOS: Hol az ital? Hová tetted a bort?

FERKÓ: Ott kint maradt.

OKOSDI: Hozd be ide, tüstént!

FERKÓ: Bocsásson meg, édesapám, nem én, hanem a... hanem a számár volt az oka.

OKOSDI: Minek oka?

²² Fokozatosan.

²³ Jól, a legjobban felelt.

FERKÓ: Hogy nincs bor, mert amikor a kocsmából visszatértem volna, egy szamár az ajtónkba állt, és nem engedett be. Hogy utat nyissak magamnak, a szamarat borral kellett onnan eligazítanom. Az pedig a háta ütögetését rosszul vette, és visszarúgott felém, az üveget eltörte, s odalett a bor.

SOMFAI: Ej, ej, kié lehet az a goromba szamár?

FERKÓ: Gondolom, a molnáré lesz.

JÁNOS: A veszedelmes barom! Bár minden szamarat a Stix nyelne el!

OKOSDI: Ne átkozódjál, édes fiam! Mindjárt hozatok mást. Szaladj Ferke, hozz most a kocsmából! Hogy pedig ezt is valami szamár össze ne törhesse, faedényben hozd a bort! Te pedig, ha találkozol vele, ne bosszantsd a szamarat!

FERKÓ: De hogy kerülhessem ki, mikor annyi szamár forog körülöttünk, hogy...

OKOSDI: Járj szaporán!

SOMFAI: Megállj! Hozzál nekem is abból az italból.

FERKÓ: Szívesen.

SOMFAI: Rendszerint én badacsonyival élek, de mivel még ma egy nagy emberhez kell levelet írnom, ehhez alkalmasabb a szekszárdi.

FERKÓ: Mennyit parancsol az úr, hogy hozzak?

SOMFAI: Elég magamnak egy pohárkával, mert a város íródiákjának józannak kell lenni, hogy kötelességét igazán megtegye.

OKOSDI: Hogy a többecske hörpintés a fiamnak is árthat, azt magam is tapasztaltam már több ízben. Mert ha néha-néha pityókás vagyok, mindjárt rosszul megy a cipővarrás. Még az ár sem arra megy, amerre akarnám!

SOMFAI: Mennyibe kerül pohárja a szekszárdinak?

FERKÓ: Tizenkét krajcár.

SOMFAI: Nem szoktam aprópénzt magamnál hordozni, csak egy néhány arany van a zsebemben. Adjon kölcsön sógoruram tizenkét krajcárt, becsülettel megadom majd, ha a cipőmet kifizetem!

OKOSDI: Sőt, huszonnégyet adok. Megérdemli az ilyen atyafi a huszonnégy krajcárt. (*Ferkónak adja, azzal elindul.*)

JÁNOS: Hanem az úrnak talán nehéz ez a szurokkal vegyes vargaszag. Én megvallom, már nem tűrhetem. Adja ide, édesapám a felső szoba kulcsát.

OKOSDI: Igen, örömet, itt van, ne.

SOMFAI: De hát mezítláb menjek fel?

OKOSDI: Jól van, húzza lábára addig ezt, a feleségem papucsát.

SOMFAI (*felveszi*): Tessék uram előre menni.

JÁNOS: Az elsőség a vendéget illeti.

HETEDIK JELENÉS

Okosdi és Talpas

OKOSDI: Ó egek, milyen szerencsés apa vagyok én, hogy ilyen derék fiúval áldottatok meg! Nem bírok ma magammal!

De kit látok, ki jön erre?

TALPAS: Sok köszöntéssel jövök az úrhoz.

OKOSDI: Kitől?

TALPAS: Tudniillik a plébános, az úr sógora küldött.

OKOSDI: Talán maga nem jön el?

TALPAS: Nem hiszem, hogy eljön.

OKOSDI: Vajon miért nem?

TALPAS: Mert engem küldött ide.

OKOSDI: Ó, pedig de nagyon várta már az egész család.

TALPAS: Elhiszem, de hogy a plébános eljöjjön, abból nem lesz semmi.

OKOSDI: De vajon miért nem?

TALPAS: Mert ezzel a levéllel engem küldött ide, azt parancsolta, hogy az úrtól erre tüstént választ vigyek, és még ma hozzá menjek.

OKOSDI: Add ide, hadd olvassam hát el, addig pedig menj oda be!

TALPAS: Sokáig nem várhatok, azért csak hamar a felelettel!

OKOSDI: Mindjárt meglesz. Addig falatozz egy kicsit, és igyál egyet-kettőt! (*Eloolvassa a levelet.*)

HARMADIK FELVONÁS

ELSŐ JELENÉS

Okosdi és Talpas

OKOSDI: Várakozz egy keveset még, Talpas, a felelet helyett elbeszélheted kedves tisztelendő sógoruramnak azt a történetet, amit szemeddel látsz majd.

TALPAS: Vajon miféle történet lesz az?

OKOSDI: Egy oly furcsa szomorújátékot látsz mindjárt, amit még uram sógorom is a prédikáló székről kihirdethet.

TALPAS: No ugyan, alig várom ám azt a furcsa játékot.

MÁSODIK JELENÉS

Ferkó, Okosdi és Talpas

FERKÓ: Hát, hát hol a János és az íródiák? Meghoztam a kívánt szekszárdit.

OKOSDI: Tedd, tedd félre csak, fiam! Nem iszik abból csak egy cseppet sem az a két ostoba.

TALPAS: Ostoba? Hát engem ostobának tart-e, Okosdi uram?

OKOSDI: Nem téged értelek, más két ostobáról van itt szó.

FERKÓ: Talán rólam és rólad, atyám?

OKOSDI: Mondtam már, tedd félre szaporán, tedd félre!

FERKÓ: De hová tegyem itt a szobában, hogy szem előtt ne legyen?

OKOSDI: Vidd hát az anyádhoz, s mondd meg neki, hogy az ebédhez tartsa meg.

FERKÓ: No, apám, ha abból az anyám kezébe kerül...

OKOSDI: Nohát, csak tedd le itt valahol! No!

TALPAS: Ebédkorig igen megmelegsik az a bor. Szerintem meg kellene azt most mindjárt inni.

OKOSDI: Mint látom, száraz a torkod, de parasztnak igen erős ital volna ez.

TALPAS: Hát, a paraszt nem volna erősebb a vargánál? Meg nem ijedek én attól az egész edénytől! Engedje csak, Okosdi uram, megbirkózom én mindjárt vele!

OKOSDI: Türtőztessd, édes Talpasom, legénységedet, a kettős viadalt éppen nem engedhetem meg házamnál. De hogy fősvénynek ne mondj, csak töltetek belőle neked is. Erigyj, Ferkó, vidd be ezt a legényt a másik szobába, s töltsd meg neki azt a poharat, melyből az anyád reggelenként pálinkát szokott inni. De csak egyszer ám, mert a bor igen erős, elvétené Zöldvárig az utat ez a jó legény tőle.

TALPAS: Semmit se féljen, Okosdi uram! Többször mentem már részegen haza, de az utat soha még el nem vétettem.

FERKÓ: Gyere hát!

TALPAS: Megengedi Okosdi uram, ugy-e, hogy a fia is ihasson?

FERKÓ: Én nem ihatok, nem is esik nekem jól a bor, hacsak diák nem leszek. Ah, apám! Édesapám!

OKOSDI: Lesz, lesz.

FERKÓ: De diák?

OKOSDI: Az, ami hogy légy, az apád akarata. Csak menjetek most be, nehogy megbánjam ígéretemet, vagy a bor megmelegedjen!

HARMADIK JELENÉS

Okosdi

OKOSDI: No, hiszen, csodálatos komédia lesz az, sőt oly rettentő tragédiát játszatok ma, melynek láttán az egész város bámulva megreszket! (*Magában olvassa a levelet.*) Ki hitte volna már ezt? Ó, átkozott gyerek! De jobb, ha haragomat, mely az egészségemnek is árthatna, türtőztetem.

NEGYEDIK JELENÉS

Okosdi és János

JÁNOS: Vajon meddig kell még száraz torokkal az íródeák úrral várakoznom?

OKOSDI: Mit akarsz?

JÁNOS: Bort.

OKOSDI: Ugyan visszajött már, de megint egy más számarhíória történt.

JÁNOS: Oh, a ház körül van még a számár?

OKOSDI: Nem, hanem itt a szobában van az a szamaracska, de csak egy kis békességes tűrést, fiam! Csak egy kis békességes tűrést!

JÁNOS: Békességes tűrést?

OKOSDI: Igen, igen. Most mindjárt itt lesz a varga cég.

JÁNOS: Mi közöm nekem ehhez a szagos céghez? Inkább készíttessd minél előbb az ebédet, hogy ehessek, s velem együtt az íródiák is, mert én a vargák közé ebédelni ugyan csak nem ülök!

OKOSDI: Az íródeák veled egy asztalhoz ülhet, mert mind a ketten méltók vagytok egy asztalhoz.

JÁNOS: Nohát, csak teríttess minél előbb, mert időben a városba akarok érni, nehogy elkéssek, és mindent bezárva találjak magam előtt!

OKOSDI: Időben odaérsz, mert majd egy serény lovat rendelek alád.

JÁNOS: No, már ilyen igen kedves dolgot tesz, édesapám. De a ló ne legyen ám valami lator, rúgós vagy csökönyös!

OKOSDI: Semmit se félj! Legszelídebb és éppen neked valót adok. Se korbács, se sarkantyú nem kell neki.

JÁNOS: No, már olyan ló tetszik nekem.

ÖTÖDIK JELENÉS

Az előbbiekhöz csatlakozik Durva.

DURVA: Jó napot - hát kezet se fogsz velem?

JÁNOS: Méltán, mert aki illeti a szurkot, bekeni a kezét. Azért csak el ám innen!

DURVA: No, ez bizony furcsa. Varga akarsz lenni, s a szuroktól félsz.

JÁNOS: Én-e, varga?

DURVA: Az apád mondta és ezért az egész céhet összehívta.

JÁNOS: Az öcsémről mondta ő azt, ez lesz a szerencsétlen, a szagos varga.

DURVA: Hát te, szabó-e vagy büdös kecskebak leszel?

JÁNOS: Durva!

DURVA: Hogy tudtad meg nevemet? Igenis, engem Durvának hívnak.

JÁNOS: És valóban az is vagy.

DURVA: Nem is szégyellem a nevemet, de talán te a magadét szégyelled? Hogy hívnak?

KOVÁCSI: Ugyan kérem, nem látja, hogy diák?

DURVA: Hogy látnám? Azután a diákok is Isten kegyelméből lehetnek. Lettek is már szabók. Te pedig, ha jobban kedvez a szerencse, lehetsz talán varga is.

JÁNOS: Aha, hogy a szádba nem ragadt az a szó, goromba embere. Koporsóm kizártáig kívánnék inkább kanász lenni, mint ilyen szagos varga.

DURVA: Ilyet ne mondj többet, mert mi is becsületes emberek vagyunk! Becsületesebbek talán, mint a diákok.

JÁNOS: Hogy, hogy meri magát az a bőrrágó a diákhoz még csak hasonlítani is?

DURVA: Nemcsak hasonlítani merem, hanem becsületesebbnek is tartom magam nálad. Én ezekkel a szurkos kezekkel megkeresem becsületes kenyeremet. Te pedig, deáktalan diákos fejjel, nem.

JÁNOS: Tanuld meg, goromba varga, egy ilyen tanuló ember előtt magadat becsületesebben viselni, mert különben ez a kard megtanít mindjárt az emberségre!

DURVA: Tanulj te is a vargáktól becsületesebben szólni, mert különben megismertetem veled a somfát vagy a botot!

HATODIK JELENÉS

*A többiekhez csatlakozik Okosdi, Cseres, Kaprai
és a többi varga.*

OKOSDI: Tessék addig besétálni, s egy keveset várni míg behívom Ferkót! Te is (*Jánoshoz*) maradj itt!

JÁNOS: Ki nem állhatom édesapám, csak ennek az egy vargának is a szagát, (*Durvára mutat*) hát a többiét hogy állhassam?

OKOSDI: Megállj, s maradj itt, mikor mondom!

JÁNOS: Lehetetlen.

OKOSDI: Majd mindjárt meglehet! (*Bottal fenyegetvén.*) Megtanítalak gyermek, hogy kelljen az apádnak engedelmeskedni!

(*Elmegy Okosdi.*)

JÁNOS: Gyerek, gyerek, hát egy humán tárgyakat tanuló [egy gimnazista] gyerek?

SOMFAI: Bizony kemény mondás az igaz, ennyi ember jelenlétében.

CSERES: Humista vagy Manista²⁴ [gimista vagy manista], az apád csak mondhat gyereknek, mert még ember nem vagy.

JÁNOS: De gyerek sem.

DURVA: El nem hinnétek, kedves céhbeli társaim mennyire mocskolta, gyalázta ez a büszke, nyalka gyerek egész céhünket, ha csak magam nem mondanám! Ó, ocsmányság! Azt fecsegte, hogy inkább holtig kanász kívánna lenni, mintsem a mi ronda, lucskos, szurkos mesterségünket gyakorolni.

CSERES: Huj, a szemtelen! Te, ezzel a kaptafával verem ki mindjárt minden fogadat!

KAPRAI: Én ezzel az ollóval vágom el nyelvedet, füledet, gonosz főreg!

SOMFAI: Csendesedjetek, mert mindjárt tömlőcbe vitetlek mindnyájatokat!

DURVA: Mit? Egy potom volt-diák vitet el minket a tömlőcbe?

CSERES: Jobb bizony, ha előbb megfizeted a cipő árát, amivel már régen tartozol!

KAPRAI: Nekem pedig a négyszer vagy ötször tett foldozás árát!

²⁴ Halandzsza szöveg

HETEDIK JELENÉS

Okosdi, János és Ferkó, János köpönyegébe öltöztetve.

OKOSDI: Gyerek, csak utánam (*Ferkóhoz*), mindjárt többet hallasz!

JÁNOS: Hát te, ocsmány, ismét magadra vetted a köpönyegemet?

FERKÓ: Édesapám parancsolta.

JÁNOS: Teszed le most mindjárt, vagy...

OKOSDI (*Jánoshoz*): Te gyerek, kétszer, háromszor, négyszer is *gyerek*, itt most a szegletben állj meg! Meg se moccanj, ha csak! (*Bottal fenyegeti.*) Ti pedig, kedves céhbeli társaim, üljetek le! (*Ferkóhoz.*) Te pedig a levelet olvasd fel előttünk!

FERKÓ: Mindig jót kíván Okosdi sógorának Zöldvárról Bökezű Mihály!

CSERES: Kicsoda az a Bökezű?

TALPAS: A mi plébánosunk Zöldváron.

OKOSDI: És az én sógorom, legnagyobb jótévőm. De olvasd tovább!

FERKÓ: „Kedves Sógorom!

Tegnap a városban voltam, más dolgomat végeztem, és a fia professzorát meglátogattam, és tőle megtudtam, amit most szégyennel írok le. Lelkemből sajnálom, hogy csak egy fillért is költöttem arra a semmirevaló, gaz gyermekre. Azért a köpönyeget is és sapkát, melyet neki szántam, ha már viseli, azonnal húzza le sógor uram róla, mert ilyen takaró nem illik a számárra!"

SOMFAI: Ugyan, csípős stílusa van az úr sógorának.

JÁNOS: Tudom, hogy a professzor agyarkodik rám. Azért urambátyám előtt is rútul lefesthetett. De ha nem hisz nékem, kérdezze meg a gazdám, a kurátort, vagy ha tetszik, a szolgálót is. Majd megmondják azok igazán, hogy hogyan viselkedtem én valójában. Azután maga, édesapám is bizonyosságom lehet, hiszen hallotta, ahogy ez az Úr levizsgáztatott, miképp feleltem, s mennyire előre mentem már tanulásomban.

SOMFAI: Azt most is bizonyítom.

FERKÓ: Ó! Ó! Édesapám! Itt még valami kedveset olvasok!

OKOSDI: Olvasd hangosan mind!

FERKÓ: „Ferkót, ha kedve van a tanulásra, kitaníttatom, nem sajnálom tőle költségemet, amit a számár Jánosra hiába pazaroltam, csak tanuljon. Ezért csak küldje be Ferkót, sógor uram, a városba, a többi az én gondom. Remélem, jobban fogja ő magát viselni, mint a csupa tompaság János, ki többé házamhoz ne jöjjön, hacsak bottal vagy kutyák által nem akar abból kiűzettetni. Maradok sógor uramnak Zöldváron jóakaró rokona.”

SOMFAI: Ugyancsak terhes ítéletekkel van megrakva az a levél!

TALPAS: Én hoztam azt, de azt gondoltam, hogy arannyal, nem ítéletekkel van megrakva.

JÁNOS: Ó, hogy a Stix nyelje el az ilyen postát!

OKOSDI: No, már a megcsalatkozott és megkeseredett apának az ítéletét is halljátok, barátaim! Kedves Kovácsim, vedd melléd ezt a gyermeket, a Ferkót, vidd el magaddal Veszprémbe, mutasd be ott a tanítóknak, ajánld nekik addig, míg a sógorom bemegy, ő mindent velük elvégez!

FERKÓ: Juj, de örülök! Engedd, édesapám, hogy ezerszer is megcsókoljam kezeidet!

JÁNOS: Hát vajon János hová megy?

OKOSDI: Nektek pedig, kedves céhbéli társaim, átadom és ajánlom ezt a gyermeket. Tőletek társasági bizodalommal kérve, hogy magatokhoz vegyétek, és ma egész illő szertartással szegődtessétek be inasnak!

CSERES: Te rossz gyermek, noha erre érdemes nem vagy, az édesatyád érdeméért mégiscsak beveszünk, és céhünkbe fogadunk.

DURVA: No, már a mienk vagy. Ide a kezedet, s most mint inas, örökös és hív engedelmességet ígérj a te tanítómesterednek!

JÁNOS: Hagyjon békét! Ó, édesatyám! Kedves galambom, atyám! Engedj meg még egyszer, jobb, szorgalmasabb leszek már ezután!

OKOSDI: A vargaműhelybe légy szorgalmas!

DURVA: Másképp, jaj neked! Lábszíjat hasogatunk a hátadból!

JÁNOS: Ó, kedves úr, volt-diák úr, segítsen rajtam!

SOMFAI: Sajnálak, de...

JÁNOS: Kedves Kovácsim, kedves tanulótársam! Könyörögj érettem az apámnál!

KOVÁCSI: Ha engem ma venne is ki az apám az iskolából, s egyenesen a kohó mellé állítana is, minthogy édesapám akarata, tüstént engedelmeskednék.

JÁNOS: Ferkó, kedves öcsém!

FERKÓ: Isten veled! Én már édesapám parancsolatjára itt hagyom házunkat, megyek az iskolába. Légy jó kedvvel a műhelyhez!

DURVA: Mi szükség itt sokat fecsegni? Varga vagy, hajdan nagy dísze lehetsz céhünknek, olyan, mint én.

JÁNOS: Ó, inkább a disznókhoz kívánok hasonló lenni, mintsem...

KAPRAI: Haj, te szemtelen, vakmerő inas, így mered te fitymálni a te mesteredet?

CSERES: No hiszen, majd megtanít emberségre a vargaműhely!

JÁNOS: Ó, édesatyám, kedves atyám! Csak most az egyszer!

OKOSDI: Nem hallok, a rólad való sok rossz hír megsüketítette füleimet.

JÁNOS: Ó, csak azt engedd meg hát, hogy volt-diák lehessenek! Mégiscsak a vargamesterségnél becsületesebb hivatal az.

OKOSDI: Jó, jó, légy volt-diák is! Íme, itt a penna, itt a papíros, írj!

Hanem, előbb add ide azt a sapkát! Az a Ferkó fejét ékesítse ezután!

FERKÓ: Én is visszaajándékozom a kapott kalapot, mellyel azelőtt kegyesen megajándékoztál. Vagy, ha tetszik, íme, itt egy szalmakalap, ez talán neked jobban illik.

JÁNOS: Hát, még te is bosszantasz, te!

CSERES: A mi bevett szokásunk szerint, a varga fejére bőrsapka illik.

DURVA: A köpönyeg helyett pedig az ökrőrbőr takarja, s védelmezze mellét!

OKOSDI: Vedd magadra, ne. Itt van mind a kettő! *(Odanyújtja neki.)*

JÁNOS: Ó atyám, megdöglöm ettől a büztől! Ó, inkább katonává leszek!

OKOSDI: Itt a kard, ne, kösd föl! *(Odanyújtja neki az árt.)*

DURVA: Ezzel minden irgalom nélkül keresztülszurkálhatod a nyersborjúk hátát, és a burkus ökröket.

OKOSDI: Akarsz lenni granatéros vagy pattantyús? Itt van egy gránát, ne! *(Odanyújtja neki a szurokból csinált golyóbist.)*

KOVÁCSI: Hozzá ne nyúlj, mert aki megérinti a szurkot, bepiszkolja magát!

OKOSDI: Vedd el mindjárt, parancsolom! (*Elveszi, de mindjárt a földre veti.*)

CSERES: Hát te, a vargacímert el mered vetni?

OKOSDI: Veszed fel mindjárt, gaz gyerek! Nem mozdulsz? No, várj egy kicsit, beste hazafia!

DURVA: Rajta, társaim, tanítsuk a leckéjére mindjárt ezt az ifjancot! (*Mindnyájan lábszíjat emelnek ellene.*)

JÁNOS: Felvettem már!

SOMFAI: Ugyan bizony, kemény szabályai vannak ennek a mesterségnek!

OKOSDI: Köszönts és tiszteld meg ezt a becsületes vargacéhet, s amivel kötelez egy inast, s annak jeléül az ő címerét, a szurkot, csókold meg!

JÁNOS: Juj, inkább százszor megcsókolom az iskolában a földet, mintsem ezt a fertelmes, ocsmány...

DURVA: Rajta, társaim! (*Megint lábszíjat emelnek neki.*)

JÁNOS: Csó, csó, csókolom már!

FERKÓ: De sajnállak, szegény bátyám! Elöttem a képe, milyen kellemetlen lesz a diákos, finnyás orrnak az a szurokszag.

JÁNOS: Jól van, jól! Könnyű az én szomorúságon nevetni!

OKOSDI: Itt van az a jámbor és szelíd ló, amelyet azelőtt ígértem. [*Odateszi a háromlábú vargaszéket.*] Ül reá! Ne félj, le nem vet, sarkantyú sem kell neki!

KOVÁCSI: Rá tehetem a poggyászatot a lovadra? Mivel gyalog kell mennem a városba.

FERKÓ: Te lóháton majd előbb odaérsz, mint mi.

OKOSDI: Ül fel hamar erre a lóra, ül fel, parancsolom! Mégse?

DURVA: Rajta, társaim! Ezt az ifjancot!

JÁNOS: Ülök, ülök már, ülök!

OKOSDI: No, most próbáld meg, na, puhább-e ez, mint az iskolai szék?

KOVÁCSI: Ó, ha most látnának tanuló társaid!

JÁNOS: Hát még te is csúfolsz?

KOVÁCSI: Sőt, örvendek új méltóságodnak.

KAPRAI: Én is örvendek új tanítóidnak, de örvidenek magam is, ha ilyen inast kapnék. Akarsz-e szabó lenni? Megengedi talán még az atyád, gyere hozzám, én is befogadlak!

CSERES: Nem engedjük, nem engedjük! Ez már a mi ifjuncunk!

KOVÁCSI: Köszöntsem-e neveddel tanuló társaidat?

FERKÓ: Hát, én megköszönjem-e neveddel tanítóidnak a tanítást?

JÁNOS: Jaj, ne szóljatok senkinek se a világon az esetemről, inkább mondjátok, hogy katonává vagy volt-diákká lettem.

CSERES: Te nyalka, büszke gyerek! Szégyelled-e hát a mi mesterségünket?

DURVA: Szégyelled, nem szégyelled, már varga vagy, s hozzám hasonló.

TALPAS: Ha én majd ezt elbeszélem a mi plébánosunknak, tudom, majd csodálkozni fog, de nevet is rajta.

SOMFAI: János úr, a cipőmet mindjárt elkezdheti varrni!

KOVÁCSI: Sőt, az enyémet varrd meg előbb, hogy majd ha a városba érek, megmutathassam tanuló társaidnak első zsengédet.

FERKÓ: Ajánlom magam, ajánlom magam méltóságodnak, kegyelmednek, excellentiádnek.

OKOSDI: Gyerekek, íme, láthatjátok most, hogy jár az olyan gonosz diák, ki tunyaságban, henyélésben vesztegeti el az időt. A szüleit mégis azzal hitegeti, hogy ő jó diák. Előbb-utóbb kitudódik a hazug ravaszság, de bezzeg gonosz lesz annak a díja! Kerüljétek azért a tunyaságot és a hazugságot, mert különben ti is majd vargaszéken fogtok nyargalódnizni!

Vége

Hagymási Imre:
GARABONCÁS LÁSZLÓ

1775

SZEREPLŐK:
GARABONCÁS LÁSZLÓ DIÁK
PISTA
KÁRVALLOTT MARCI
FÉLÉNK PETI
JÓSZÁNDÉKÚ MENYHÁRD
GERGŐ BÍRÓ
LASSÚ BOLDIZSÁR
GYEREKEK

Didaktikus komédia egy talpraesett Garaboncás²⁵ diákról és egy lopásról... A darabot Vácott mutatták be 1775-ben, az ottani piarista iskolában, farsang idején, a váci püspök tiszteletére. Szerzője Hagymási Imre (1746–1804) piarista tanár volt.

A darab rövid tartalma: Egy Gondolom nevű faluban lakó Kárvallott Marci parasztnak negyven forintját csintalan Pista szolgája ellopta, így annak keresésében bús és komor kedvvel fáradozik. Marci a pénzt visszanyeri egy rongyos diák által, aki, hogy nyomorult életét boldogabbá tehesse, Garaboncás diáknak nevezte magát, nem is hasztalanul, mert ugyanabban a faluban ő kántorrá lesz, Pistával ellentétben, ki később megbűnhődik gyalázatos tetteiért. A történet jó példája annak, hogy mivé lehet az az ifjú, aki már ifjúságának zsenéjében a fertelmes lopásra adja magát...

Javasolt korosztály: általános iskola felső tagozat, középiskola.

Kiadása: PERÉNYI József, *Két népies bohózat a XVIII. századból*, a bevezetőt írta PERÉNYI József, Vác, 1936 (Váci könyvek 23.)

²⁵ Garabonciás diák: mindenféle bűbájos, ördögös mesterséghez értő varázsló. 13 iskolát végzett, tud jégesőt, zivatart varázsolni, hegyes süveget, nagy köpönyeget hord, sárkányon lovagol.

A kritikai kiadás: *Piarista iskoladrámák*, kiad. DEMETER Júlia, KILIÁN István, KISS Katalin, PINTÉR Márta Zsuzsanna, Bp., Argumentum, 2002 (RMDE XVIII, 5/1), 897–934. A darabot Pintér Márta Zsuzsanna rendezte sajtó alá.

ELSŐ FELVONÁS

ELSŐ JELENET

Garaboncás László

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Csak rám bizza kend a dolgát, mert amint igaz Garaboncás Diákságomra, ígérem, hogy fél óra múlva kifolyik annak a szeme, aki a kend 40 forintját ellopta. Tapasztalt ember vagyok én, értek én ehhez a mesterséghez.

(a hallgatósághoz:)

Hogy a patvar nem tudta megemészteni a tökkel bélelt fejű emberét, minden eddigi csalárdságomnak szerencsés kimenetele volt, ha mást nem, ezt bizonyára lesz, aki meggátolja. De én is nagy fittyel csak megígérem neki, hogy fél óra múlva kifolytatom a 40 forintos tolvajnak szemét, holott soha még az apám sem álmodott oly esztelen cselekedetről. No, Laci, bezzeg most következik a feketeteves, mert amit eddig cselekedtél és ígértél, könnyen teljesíthető volt az ilyen tapasztalt diáktól, mint te vagy; mert gondold meg azt, hogy nyolc hónap alatt már tizenkét iskolából nagy becsülettel kicsapatva, bizony sok álnokságokat tettél. Utoljára Garaboncás diáknak adtad ki magad, sok embert becsaptál, csak e három nap alatt is, miket nem tanácsoltál e falubeli együgyű lakosoknak?

Azonban kicsoda jön ott, ugyan bizony egy tűzre pattant fickó siet, magával beszélget, hátra-hátra tekintget, idefelé nézeget, mintha valamiben vétkes volna: hátha az lesz, aki a 40 forintot ellopta, ki tudja, majd meghallgatom, mit fog beszélni, talán hasznát vehetem, de itt van már.

MÁSODIK JELENET

Pista és Garaboncás László

PISTA: Haj, huj, valaki nagy dolgot lopott, jaj, de a jószágot okosan el kellett ám rejteni!

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Hóhóhó, hó, ez a cinkos már jól kezdi!

PISTA: De ugyan izzadtam is, míg elástalak kedves 40 forintocskám.

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Nó, piszkos, te vagy tehát a tolvaj?

Ő bizony.

PISTA: Na, ezt senki sem gondolna! Esze ágába sem jutna, hogy épp a Gergő körtefája alatt keresse. Mert annál koldusabb ember nincs a világ hátán.

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Nó, várj csak, markomba kerültél!

PISTA: Rólam pedig annyit sem gyanakodik a gazdám, mint a ma született gyermekről, mivel hét éven keresztül, igazán megvallom, hüen szolgáltam neki.

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Hohohó, már teljesen biztos lehetek benne. Hahaha!

PISTA: De jaj nekem, talán valaki meghallotta..! (*körülnéz*)

Itt senki sincs. Erre sincs. Uccu, Pista, vivát, kegyelmed, hahaha, vajon ma-holnap mi lesz kegyelmedből? Csak jól fontolja meg kend... én belőlem? Bizony, bizony Pista bácsi, amint a szerencse most szolgál, kegyelméből, csak két esztendő múlva is úgy hiszem, hogy nagy Nembéli István Diák származik. De az bizony meg lehet, mert én mihelyst letelik az esztendő, azonnal kereskedésre adom magam. Mert íme, torkig úszok a pénzben. Eh, ugyan lesz kínja a kolozsvári káposztának, kapros lepénynek! A 40 forint jó sok pénz! De épp jön a gazdám. Végem van, ha meghallotta a beszédemet!

HARMADIK JELENET

Kárvallott Marci és Pista

KÁRVALLOTT MARCI: No, Pista, hogy vagy? Mit ásiszol?

PISTA: Ah, uram mit kérdi kend? Hiszen jól láthatja, hogy az ellopott 40 forint miatt fáj a szívem.

KÁRVALLOTT MARCI: Ne aggódj már, Pista, mert megadja a gaz moslékon hízott az árat, már akár fél óra múlva is, akárki volt!

PISTA: Uram, becsületemre mondom, ha markomba keríthetném azt a hóhér kezébe való embert, higgye el, hogy még a hetedik pereputtya is megsiratná.

KÁRVALLOTT MARCI: Tudom, Pista, tudom, hogy becsületes vagy, de ne törődj vele, úgylis ebek harminc hadát el nem kerüli, ha mindjárt az egek kebelébe rejtőzködik is.

PISTA: Vajon igaz-e? No tehát, csak kérem, először is bizza kend kezembe, édes Uram! Ó, jaj, miként fogom dögönyözni és ütni azt az embert! De valóban tudja-e már kend ki volt a tolvaj?

KÁRVALLOTT MARCI: Még ugyan nem tudom, édes Pistám. De kikerül az akasztófára való nemsokára!

PISTA: Ki bizony... Ugyan miképp, édes Uram?

KÁRVALLOTT MARCI: Halljad, kedves Pistám: ahogy kimentem bús és komor kedvvel az utcára, látom, hogy mindenféle emberek és asszonyok ki és bejárnak a kövér Nánásné házába. Azt gondoltam, hogy talán már deszkaárulásra²⁶ adta magát, kérdeztem az egyiket, a másikat, hogy micsoda gyülekezet lesz ott? Az én legnagyobb szerencsémre mondják, hogy valami Garaboncás Diák van nála már három napja elszállásolva, aki mesterségeket, jövődöléseket, és tanácsokat javasol minden ügyefogyottnak.

PISTA: *(Jaj, nekem, odavagyok!)*

KÁRVALLOTT MARCI: És mert nagyon bosszús voltam, én is hozzá mentem.

PISTA: *(Hogy a lábad ki nem ficamodott!)* Hozzá mert kend menni? És nem félt kend tőle?

KÁRVALLOTT MARCI: Tartottam ugyan eleinte, de aztán láttam szelídségét, és megszólítottam.

PISTA: No, oda van kend szöszöstül-csöpüstül, mert mindenhol azt hallottam, hogy ők alázatos macskáknak látszanak ugyan, de bezzeg aztán! Na, de micsoda ember az?

²⁶ Meghalt.

KÁRVALLOTT MARCI: Középszőrű, köpönyeges, és olyan rongyos, hogy tizenkét macska az egész ruhájában egy egeret sem tudna megfogni.

PISTA: Igen, olyanok ezek, olyanok, magam is hallottam. De aztán miről beszélgetett kend vele?

KÁRVALLOTT MARCI: Mit tudtam volna másról beszélni, kedves Pistám? A káromat kitálaltam előtte, és kértem, hogy annak a gonosz, szurkos markú tolvajnak szemeit valami babonaság által forrassza ki.

PISTA: Ó, egek!! Mit hallok?! Azt kérte kend? És nem sajnálta meg a szegényt? Arra sem gondolt, hogy netalán keresztény?

KÁRVALLOTT MARCI: Én sajnáljam? Azt a világmocskító gaz semmirekellőt? De hallod-e barátom, ha előttem volna most, mindjárt megölném.

PISTA: Ó, pogány kegyetlenség! Végem van, mit csináljak?! Hát a Garaboncás megígérte?

KÁRVALLOTT MARCI: Azonnal, kedves Pistám! Garaboncás diákságára megígérte, hogy fél óra múlva szemei kifolynak a gazembernek. Mindjárt egy rongyos könyvet kivett a zsíros táskájából, majd a házból lopakodva kiment, hogy egy magányos helyre elvonulhasson és meg is cselekedje.

PISTA: Ó egek, földek, jaj jaj jaj! *(Sír.)*

KÁRVALLOTT MARCI: Mi lelt Pista? Mit félsz?

Talán bizony te tetted?

PISTA: Hogy én tettem? Én loptam? Hát én felőlem gyanakodik az úr?

Ó, jaj, minek születtem e világra?

KÁRVALLOTT MARCI: Tehát legalább tudod, kicsoda csípte el?

PISTA: Ha már úgy van, uram, hogy én kendnél az eddig való hű szolgálatomért elvesztettem a becsületedet, hát eresszen el magától!

Jaj, jaj, jaj!

KÁRVALLOTT MARCI: Ohó, édes Pistám! Nem úgy verik nálunk a cigányt, mert ha te loptad, vagy pedig tudtadra van a tolvaj, jaj a bőrödnek, mert akasztófa lesz a koporsód, azt tud meg!

PISTA: Vajon mitévő legyek...? (*Pityereg.*)

Édes uram, drága aranyom, ezüstöm, uram! Ha szereti kend a testvérét, siessen nyakra-főre a Garaboncás diákhhoz!

KÁRVALLOTT MARCI: Tehát az öcsém lopta el? Ó, én szerencsétlen!

PISTA: Mitévő legyek?

Uram, csak megvallom, hogy a kend öccse vette el.

KÁRVALLOTT MARCI: Mikor? Hogyan?

PISTA: Nem tudja kend? Hogy a sehonnai vásárra kért kendtől pénzt?

KÁRVALLOTT MARCI: Tudom.

PISTA: És kend nem adott neki.

KÁRVALLOTT MARCI: Igaz.

PISTA: Ó tehát szegény nagy szorultságában arra vetette a fejét...

KÁRVALLOTT MARCI: Ó én boldogtalan! Ó édes öcsém! De ugyan kérlek, miért nem mondtad hamarabb?

PISTA: Édes uram! Kedves drága angyalom, nem mertem, mert ő megesküdtetett, és azt is mondta, hogy mihelyst a vásárról visszatér, azonnal helyére teszi a pénzt.

Ó, szegény, csakhamar visszatérne, jaj, jaj, jaj!

KÁRVALLOTT MARCI: Már mitévő legyek?

PISTA: Mit cselekedjen? Nyakra-főre siessen ahhoz a ringy-rongyból összevarrt diákhoz, és parancsolja meg neki: állítsa meg mesterségét, mert minden bizonnyal még ma visszaérkezik a kend öccse. Aki minden kétség kívül, a pénzt megtéríti.

KÁRVALLOTT MARCI: Ó, édes Pistám! Ó drága öcsém! Bárcsak soha sem láttam volna azt a csávába való Garaboncás diákot! De mit tegyek, ha nem akarja majd megállítani a babonását, mit javasolsz?

PISTA: Azon aggódik kend? Tüstént a bíróhoz siessen, és fogassa meg a gonosz kóborlót!

KÁRVALLOTT MARCI: Oh, oh, én szegény fejem!

PISTA: Már kend uram, ne húzza az időt, hanem siessen!

KÁRVALLOTT MARCI: Jól mondod Pista, ó, csak hamar megtalálnám!

PISTA: Uram, el ne felejtse a bírónak jelenteni, hogy azt a gonosz, babonás sárkányyargalót, rongyos táskájút, minél hamarabb vasra verjék.

NEGYEDIK JELENET

Pista

PISTA: Hogy a mérges kígyók emésszenek meg mind téged, mint pedig azt a kapakerülő gazembert! Bezzeg a szoros ráncba szedett félelem miatt olyanná lett a szívem, mint a kopott kalpag²⁷. Nó, Pista, elúszik neked a kolozsvári káposzta, melyre készültél. Ó, édes szemecskéim..., miképp váltok el tőlem, vagyis inkább én tőletek? De én esztelen, minek szaporítom itt hasztalanul a szót? Mitévő legyek tehát...? Ez semmit sem ér... amaz szinte annyit... Hoppasz filiász, most én hamar a pénzt kiásom, és visszahozom, azt mondom a gazdámnak, hogy az öccse szégyenében nem merészelt a szeme elé kerülni. Ha pedig mégis megérkezik, hogy a szemére valamiképp ne vesse, megesküdtetem őt, hogy előtte soha se fogja említeni.

De épp jön két tanácsbéli úr. Várj csak, sárkánytnyargaló diák, majd előbbre mozdítom a kerekedet, ne félj!

ÖTÖDIK JELENET

Félénk Peti, József Péter, Menyhárd, Pista

PISTA: Ó, nyilván az egek hozzák, nagy jó uraimékat élém, követem mélységes alázatossággal, hogy megmerészelem szólítani az urakat!

FÉLÉNK PETI: És mi bajod, mi lelt jó ifjú?

²⁷ Karimátlan fejfedő, kalap, amely nemezből, nyúlászorból, szalmából, női viseletként selyemből és bársonyból vagy más anyagból készül.

PISTA: Nem húzom az időt, röviden megmondom: a falunkban három napja tartózkodik valami rongyos, gonosz Garaboncás diák, aki az egész falut olyan babonáságra tanítja, hogy az egész tanácsnak szemeit kiforrázzhatják. Kérem, vigyázzanak magukra!

JÓSZÁNDÉKÚ MENYHÁRD: Mit? Az a rongyos, kóborló diák?

A szemeinket?

PISTA: Úgy hallottam, sőt szemeimmel láttam, hogy az egész falu hozzá tódult.

FÉLÉNK PETI: Sógor, még valami zenebonát indít az a gazember?

JÓSZÁNDÉKÚ MENYHÁRD: Vajon hallod-e, kinél van a szállása?

PISTA: A kövér Nánásnénál. De, Uraim, kérem kenteket, ne mondjak, hogy tőlem hallották, mert jaj nekem!

FÉLÉNK PETI: Ne tarts te attól, jó ifjú! Emberséges egy ember vagy. Sógor, csak hamar a Bíró uramnak be kell jelenteni, mert ki tudja, mi támadhat hirtelenjében!

JÓSZÁNDÉKÚ MENYHÁRD: Tehát siessünk!

PISTA: Ó, uraim, megint kérem szépen, el ne árulják a nevem!

FÉLÉNK PETI: Ne félj semmit!

PISTA (*magában*): Hahaha, mind eddig szám íze szerint folyik a dolog. Várj rá, gonosz cinkos, ha nekem meg kell vakulnom, tudom bizony, hogy neked is részed lesz benne! Most én a pénzhez sietek. De kicsoda morgolódik körülöttem? Jaj, végem van, nem mozdulhatok a félelem miatt, itt közeledik az a szemek kiforrasztója, ó, én szerencsétlen...!!!

HATODIK JELENET

Garaboncás László, Pista

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Kákóm, bákóm, addig forgom, még a tolvajt meg nem fogom. Addig morgom, valameddig szemeit e világból ki nem rúgom.

PISTA: Ó, jaj, jaj, jaj!

GARABONCÁS LÁSZLÓ: A tolvajt látom, *(a pénz pedig nálam van, most megtréfálok...)* hasztalan, meg fog vakulni... Ó szerencsétlen ifjú!

PISTA: Ó, hova legyek, szegény fejem!

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Ó, te boldogtalan Pista!

PISTA: Engem szólít.

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Ha mégis hamar megtalálnám.

Talán segíthetnék rajta.

PISTA: Ó, egek! Megszólítom. Itt vagyok, édes, nemes, nemzeti Uram.

GARABONCÁS LÁSZLÓ: De hacsak az erszényt mindenestől nekem meg nem mutatja, oda lesz a szeme!

PISTA: Szívesen előhozom, ó drága, prêmes Garaboncás uram.

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Mert akárhogy is forgassam a könyvem, mind hasztalan. Azonban még egyszer bele tekintek, talán valamiképp megszabadíthatom.

PISTA: Ó, tekintetes, nemzeti, arany ruhával ragyogó, Drága Diák uram!

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Jaj, hát lehetetlen!

PISTA *(térdet hajt)*:

GARABONCÁS LÁSZLÓ (*hátraugorva*): De kicsoda fog engem? Ja, te, sárkányok körmével széjjel szaggatandó ifjú! Hogy merészelsz engem kezeiddel illetni? Ki vagy? Vagy micsoda a neved?

PISTA: Én vagyok az a...

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Meg állj, onnan meg se moccanj, boldogtalan, mert azonnal szörnyű halálotat látod! Ki vagy?

PISTA: Én vagyok, édes, méltóságos uram! Az a szerencsétlen Pista, az a boldogtalan ifjú!

GARABONCÁS LÁSZLÓ: És valóban te loptad el az urad 40 forintját?

PISTA: Ó, jaj, mit van, mit tennem?

Én szegény fejem, bevallom, én loptam.

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Bizonyára sajnállak, kedves Pistám, mert nemsokára, oda lesz a szemed!

PISTA: Ó, én ügyefogyott, o drága szép szemecskéim! Ó, átkozott óra, melyben lopásra adtam magam! De vajon nincs más mód? Édes uram! A felét bizony kendnek adom!

GARABONCÁS LÁSZLÓ (*magában*): Garaboncás diákságomra mondom, sajnálom ezt az ifjút. Mindazonáltal, lássam a mesterségemnek utolsó részét... (*olvas*) Mi, sárkányok fejedelmei, Azdrubál, Belfegor, Berzebub, bíboros tyúk, oroszlány farkú macska, disznósas lábú bika, tevehátú medve, azt mondjuk, hogy a Pista nevű tolvajnak meg kell vakulnia, ha nem hozza kend elének az egész lopott jószágot. Előbb mindazonáltal Garaboncások módjára rá kell olvasni és táncoltatni.

PISTA: Ó, drága gyöngyöm, galambom, Garaboncás Uram, fogadom tiszta szívből, hogy azonnal előhozom, csak kérem, minél hamarabb olvasson kend rám, és táncoltasson meg!

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Szívesen kedves ifjú, mert valóban kár volna elveszned, most tehát állj oda négykézláb! De vigyázz, térded ne üsse a földet! És forgolódj a pacám után.... Zsr... Zsr... Zsr... kákom, bákom, szemed ki ne hulljon... Zsr... Zsr kákom, bákom, addig éppen nézzél, még lopásodat el nem hozod... Zsr... Zsr... kákom bákom, föld meg tartson, kár ne ártson, szemed lásson, még nekem tetszik, Zsr! *(pálcával pofont ad)* Zsr! *(körbe)* Zsr! *(ismét)* Most ugorj egyet! Ti pedig kígyók fejedelmei fűjjátok a kedves nótámat!

PISTA: Az egek áldják meg!

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Hallgass, mert véged van. Hanem most amit én táncolok, te is táncolj...! Most add ide a kezed...! Most csókold meg a kezeimet, lábamat is, ezt a könyvet is! Már szaladhatsz is! Siess a pénz után, de hátra ne tekints, s ne beszélj senkivel!

PISTA: Ó, édes, kegyes, drága Uram, kendnek tiszta szívből köszönöm!

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Már lódulj!

HETEDIK JELENET

Garaboncás László

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Hahaha, ugyan bizony megbolondítottam ezt! Ő majd keresi a pénzt, melyet soha nem talál meg. Már most Laci! Mit cselekszel? Én azt cselekszem, hogy a sátorfámat innen mindenestől elhordom, engem már senki sem lát, maradjatok jó egészségben!

MÁSODIK FELVONÁS

ELSŐ JELENET

Pista

PISTA: Jaj, végem van...! Ó, egek, hova forduljak? Mit gondoljak? Vagy mit cselekedjek?... Tolvaj, tolvaj! Fogd meg, fogd! De kit? Kicsoda? Semmit sem tudok, semmit sem látok. Azt se tudom, hogy élek-e, vagy halok. (*A hallgatósághoz.*) Mit mond kend, kedves drága jószívű ember? Nem látta-e kend azt a gonosz tolvajt? Micsoda tündérség az? Mit nevettek? Ismerlek, jól ismerlek, tudom, sok tolvaj van közöttetek. Vajon senki se tudja közületek, kicsoda ásta ki a pénzemet? Bizony, bizony két forintot adok neki, csak jelentse meg. No, senki se szól? Talán te voltál te, amaz, amaz, nem te nem. Csak kinevetni tudják a szegény kárvallott embert! Ó, én szegény fejem, a pénz oda van, a gazdám öccse elérkezett, a szép szemeim nyilván kifolynak. Ó, én gyöngyöm, szemecskéim! Csak ti epesztitek szívemet! Bárcsak hamar a Garaboncás diákra akadhatnék! Hamar Nanásnéhoz szaladok, talán ott találom. Azonban amott jön ökelme. De, jaj nekem, a gazdámmal beszél! Hogy a patvar nem tudta most elvinni! A túlsó utcán látom az öccsét, hozzá megyek. Ha valamiképp el tudom csábítani, hogy ne menjen a Gazdám elé. Jaj, mert biztos vagyok benne, hogy azonnal akasztófa lesz a koporsóm.

MÁSODIK JELENET

Garaboncás László, Kárvallott Marci

GARABONCÁS LÁSZLÓ: A kend pénze biztosan visszakerül, ne izgassa magát, mert a mesterségem mód nélkül kedvem szerint mellettem állt. Hanem ez másképp lehetetlen, hogy kend pénzének felében ne részesüljek.

KÁRVALLOTT MARCI: Már, édes uram, vesszen oda! Szívesen, elválok a húsz forintomtól. Ámbár, hej-haj hej, sok véres verítékembe került, de mégis a véremen, szegény öcsémén mégis megesett a szívem.

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Illendő is, hogy sajnálja kend, mert azt szokták mondani: hogy az eb sem eszi meg a maga fiát, sem a varjú varjúnak szemét ki nem ássa.

KÁRVALLOTT MARCI: De ugyan valóban megszabadul az én szívem, testvérem a vakságtól?

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Bizony, lelkem, uram, ha nem tekinteném a kend emberséges testvéréhez való hajlandóságát és illendő kívánságát, higgye el, hogy ezt a dolgot soha magamra nem vállalnám, még ha a török császár kérne is. Bízva rám, és csak távozzon el tőlem minél hamarabb, mert én tüstént ide olvasom az egész tengeri sárkányokat, kik kimondhatatlan dörgéssel, mennydörgéssel, csattogással ellenem fognak támadni, míg nem őket hatalmas babonáságimmal meg nem szelídítem.

KÁRVALLOTT MARCI: Tehát csak elmegyek, és fogadom, hogy pénzemnek felét kendnek ajándéku adom.

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Köszönöm, tehát csak hordja el kend a sátorfáját.

HARMADIK JELENET

Garaboncás László

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Ha haha, ugyan keresztülhúztam ennek is a száján a mézes madzagot... Valameddig lehet, addig mindenfelé csapom a levét. Majd meglátom, mi sül ki belőle, noha amint szorul a hurok, elszököm én innen. De nem tudom, mi a lidérc jutott eszébe e falusi tanácsnak, bírónak? Körbe vetette a falut, senkit sem szabad kiereszteni, már ha ez engem illet, tudom, megadom az árát garaboncaságomnak. Csakhamar arra a kalafinta cselefgendi Pistára akadhatnék, az fizeti meg mindennek az árat, ha élek, akár miként teszek is. De nem tudom, kik jönnek itt. Én elmegyek és minden veszedelemre valamilyen fortélyos cselt kifontoskodok...

NEGYEDIK JELENET

Gergő Bíró, Félénk Peti, Jósándékú Menyhárd,

Lassú Boldizsár, Kárvallott Marci

GERGŐ BÍRÓ: Már nincs egyéb hátra, hanem hogy azt a bitangot hálóba kerítsük. Vasra verjük a kiadott parancsolatom szerint! A legénység talpon áll, a falu körül van véve.

FÉLÉNK PETI: Ej, ej, bíró uram, ne bántsuk!

LASSÚ BOLDIZSÁR: Bizony csak én is azt gondolom, ne hirtelenkedjünk, amint sógor uram javasolja.

GERGŐ BÍRÓ: Eh, ne hirtelenkedjünk, ne bántsuk! Majd bizony, megérdemli egy kapakerülő korhely, egy ringy-rongyból álló diák, hogy róla sokat tanácskozzunk? Nem hallják, kentek, minden felül a sok panaszt?

KÁRVALLOTT MARCI: Én ugyan bár soha szememmel se láttam volna.

JÓSZÁNDÉKÚ MENYHÁRD: Igaz, igaz bíró uram, hogy bizony nagy zenebonát tett: mindazonáltal én azt javaslom, küldjünk hozzá egy csákányost, aki megintse, hogy menyjen ki a falunkból békességgel.

FÉLÉNK PETI: Józan tanácsot ad, szomszéd uram.

LASSÚ BOLDIZSÁR: Én is csak ezt tartom tanácsosabbnak.

KÁRVALLOTT MARCI: Akármit végeznek kentek, drága szomszédaim, csak arra kérem, siessenek, nehogy szegény öcsémet a szemétől megfosszák.

GERGŐ BÍRÓ: Tehát büntetlenül eresszük el? Farkasnak erdőt mutassunk?

JÓSZÁNDÉKÚ MENYHÁRD: Én ugyan hasznosabbnak látom jóval elereszteni, mintsem hogy valami kárt szenvedjünk.

GERGŐ BÍRÓ: Mi a kő kártól félnek kentek? Jaj, csak olyan nyűlszívűek ne volnának!

FÉLÉNK PETI: Ó! Ó! Bíró uram! És nem tudja kend, hogy ezer annak és még ezer a mestersége? Hát, mi lesz, ha ellenünk olvassa ki a sárkányokat? Vagy valami jégesőt és egyéb égháborúkat ellenünk támaszt?

LASSÚ BOLDIZSÁR: Bizony, jól mondja kend sógor, tehát csak maradjunk abban, Gergő uram! Az ember nem tudja, mi támadhat belőle!

KÁRVALLOTT MARCI: Ó, kérem tehát kenteket, csak minél hamarabb intsek meg.

GERGŐ BÍRÓ: Nem bánom, maradjunk abban. De kentek lássák. Rám aztán ne vessenek semmi okot, én a kötelességemnek eleget akarok tenni! De itt bizony mondom, nem tűröm a gaz, tetves Diákot, csak egy éjszakára is. Na de ki fog hozzá elmenni? Menjen kend Félénk Peti, már, ha a tanács beleegyezik.

FÉLÉNK PETI: Én ugyan szívesen elmennék, de tudják kentek, hogy én Diákos ember nem vagyok, tartok pedig tőle, ne talán valahogy felbosszantom... hanem Lassú Boldizsár sógor vállalja magára, hisz olvasni is, és írni is tud.

LASSÚ BOLDIZSÁR: Ha ezt akarják, én elmegyek. De mit mondjak neki?

GERGŐ BÍRÓ: Mit mondjon kend egyebet? A tanács üzeni, hogy a Garaboncás diák egy óra alatt hordja el a faluból a sátorfáját, vagy vasra verik, punctum.

LASSÚ BOLDIZSÁR: Szívesen megmondom.

GERGŐ BÍRÓ: De hamar lásson kend hozzá, mert már lehetetlen tovább szenvedni! Én a legényekhez fogok menni, kentek pedig a faluháznál minden esetre készen legyenek! Kend pedig, Marci gazda, azon legyen, hogy minél hamarabb az öccsétől megvegye a pénzt, mert kár volna olyan jó embert koldussá tenni.

KÁRVALLOTT MARCI: Az egek áldják meg kentek tanácsát!

ÖTÖDIK JELENET

Kárvallott Marci

KÁRVALLOTT MARCI: Ó, hála az Egeknek! Bizony mintha egy malomkő esett volna le a szívemről, úgy megkönnyebbültem, hogy így szerencsésen jártam. Csak igaz az, hogy jó az okos ember a háznál, ha semmit se tud is. Édes Pistám, te hű, drága, régi szolgám, neked és a te tanácsodnak köszönöm mindezeket. De valóban nem is esik porba a persenyéd. De épp itt kullog kegyelme.

HATODIK JELENET

Kárvallott Marci és Pista

PISTA: Jaj, én szegény fejem! Hova, kihez folyamodjak?

KÁRVALLOTT MARCI: Ó, szerencse hozott, kedves, hű szolgám, drága Pistám!

PISTA: *(magában)* Vesztél volna el megszületésedkor!

KÁRVALLOTT MARCI: Mi bajod Pista, talán megmaszlagosodott az eszed? De ne aggódjál, bezzeg felserkent a végóráam!

PISTA: Vajon uram, megvan a dolog?

KÁRVALLOTT MARCI: Mint a parancsolat, úgy folyik.

PISTA: Vajon hogyan?

KÁRVALLOTT MARCI: A Garaboncás diák a babonaságát már visszadörmögte.

PISTA: Ó, drága Uram, örömemben nem tarthatom meg magam, hogy meg ne öleljem kendet.

KÁRVALLOTT MARCI: Én pedig téged, de halljad tovább!

PISTA: Szívesen... uccu, Pista ugorj egyet! Még egyet, mondja kend most!

KÁRVALLOTT MARCI: Felét a pénzemnek kérte azért a Garaboncás diák.

PISTA: Felét? S megígérte kend?

KÁRVALLOTT MARCI: Mit volt tennem?

PISTA (*magában*): Jaj, végem!

KÁRVALLOTT MARCI: Várj, Pista! De bezzeg, nem kopik benne foga, mert most a tanácsnál voltam: a bíró mindjárt parancsolatot adott, hogy hordja el magát a faluból. Ha nem, vasra vereti.

PISTA: Aztán mi lett belőle?

KÁRVALLOTT MARCI: Az, hogy miután elmegy a Garaboncás, az öcsémhez megyek és az egész pénzem hazakerül.

PISTA (*magában*): Hogy a világ hollói meg nem tudták emésztetni! (*Marcinak.*) Ó, derekasan, helyesen van tehát a dolog, édes Uram! Hanem kérem kendet, ma még ne beszéljen az öccsével a dologról, mert ő nekem most azt mondta, hogy holnap titokban megint vissza akarja téríteni.

KÁRVALLOTT MARCI: Ó, én boldog, ó szerencsés ember! Ó, kedves Pistám, mind a te okosságodnak köszönöm én ezt! Én tehát őt, igaz emberségemre esküszöm, hogy ma kerülni fogom. Most pedig a falu házához megyek, meglátom, hogy kicsapták-e immár azt a moslékos dézsába hízott diákot?

HETEDIK JELENET

Pista

PISTA: Menj akár a tatár ország szélére, bornyú bőrrel bélelt, kaba elméjű bolond! Csak azt nevetem, hogy énfelőlem semmit sem gyanakodik. Holott a szamaróci tetűtől fogva talpig koldussá lett. Azonban lássa ő, miként főz magának! De bezzeg én most hirtelenjében mit csináljak? Az ám a kérdés. Mert ha az öccsével mégis beszélni fog, biztosan dicsérni fog előtte. Majd más ölelések, más kedves drága Pisták termenek a nyakamon. Ellenben, ha a Garaboncás diák elárul, szinte kötél lesz az utolsó gyámolom. Már ha mindjárt vizet iszom is, felkeresem a Diákot és a Gazdámnak és falusiaknak gondolatát előtte kitalálom, talán megszánja szegény sorsomat. De szerencsémre épp jön ökelme...!

NYOLCADIK JELENET

Garaboncás László, Pista

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Hát te minden jótól három ölnyire elrugaszkodott cinkos, így bánsz velem, így tartod az ígéretedet?

Hol van a pénz, he?

PISTA *(reszketve)*: Ó, én szerencsétlen!

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Nem féltél attól, hogy a sárkányok széjjel szagatnak? Nem látod, hogy mindenfelől tátott szájjal várják a parancsolatomat?

PISTA: Ó, tekintetes, nemes, nemzetes sárkányos Uram, hallgassa meg beszédemet!

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Én hallgassalak? Én szenvedjem azt, hogy ilyen málé, pállott szájú becsapjon!?

PISTA: Uram, felséges uram, bizony nem hazudok, hanem a pénzemet kiásták, ellopták, elragadta valami gazember...

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Micsoda, ellopták a pénzedet?

PISTA: Igaz emberségemre mondom!

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Ó, te szerencsétlen ifjú, tehát ha ezer lelked lesz is, el kell veszned!

PISTA: Már Uram, látom, hogy oda minden reménységem. Nem is bánom, ha elveszek, mert tolvaj, gonosz, gazember vagyok. Hanem csak *(sírva)* kendet sajnálom..., oly jó Uracskát!

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Mit? Engem sajnálsz? Miért te esztelen? Mi okból?

PISTA: Azért Uram, hogy az én gazdám a falunak kendet bevádolta, az pedig kendet vasba veretni akarja.

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Engem? A te gazdád? Vasra? Ó, még vasra...! Ha, ha, ha...! *(No, Laci lám mondtam, hogy megjáród a garaboncaságodat! Most mit csinálsz?)* Hallod-e Pista? Mivel ekképpen fordult a kocka, tudod-e mit cselekedjünk?

PISTA: Én kendre bízom életemet, mindenemet.

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Most tetszel nekem Pista, kedves öcsém! Adj kezet, de mondd meg előbb, meg akarsz-e szabadulni a gazdádától, az akasztófától, egy szóval minden szerencsétlenségtől?

PISTA: Bizony, tiszta szívemből akarok!!!

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Kívánsz velem Garaboncás diák lenni?

PISTA: Ó, uram, ha lehetne... De semmit sem tudok Diákul!

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Azzal ne törődj, mert én téged mindenre megtanítalak, a te kedvedért!

PISTA: Köszönöm kend jó akaratát, hasonlóképpen én is ajánlom magam.

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Nyújtsd ide tehát kezedet, mert Garaboncásnak megesküdtetlek.

PISTA: Fogja kend!

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Ti egek, tengerek, földek mélységében lakozó sárkányok, erre az én öcsémre úgy vigyázzatok, valamint az önnön szemeitekre, vagy borzas kölkeitekre! Most ugorj egyet! Derekasán! Most kedves Öcsém, látod-e azt a kakast?

PISTA: Amely ott kapargál? Ugyan bizony jó nagy!

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Azt.

PISTA: Látom.

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Erigyj, fogd meg! Nyergeld meg!!!

PISTA: És meg lehet őt nyergelni?

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Elég az, hogy én azt mondom, te azon fogsz repülni, mert még sárkanyon nem tudnál.

PISTA: Én fogok repülni?

GARABONCÁS LÁSZLÓ: De elsőbe hozzám nyargalj rajta! Ne félj, senki sem láthat téged, Csak én! Azután a lopott pénzt, akárhol is van, neked adom. Ezen köpönyegemet nyakadba akasztom, süvegemet fejedbe adom, és szerencsésen el fogsz repülni. A többit azután megmondom. Most siess, a kakast fogd meg!

PISTA: Hahaha, drága bátyám, édes gyöngyöm!

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Ne lotyogj sokat, menj hamar!

KILENCEDIK JELENET

Garaboncás László

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Mindjárt gondoltam, hogy bizony engemet illet az a falubéli zenebona, de megmutatom az egész világnak, hogy nem hiába csaptak ki sok iskolából. Most egyenesen a faluházhoz sietek, de mit akar az a cégéres falubeli ember?

TIZEDIK JELENET

Lassú Boldizsár, Garaboncás László

LASSÚ BOLDIZSÁR: Jó napot kendnek, Garaboncás diák uram!

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Hasonlóképpen, mi jót hozol kend?

LASSÚ BOLDIZSÁR: Én ugyan, ha az igazat meg kell vallanom, kendnek éppen nem sokat.

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Ugyan? Na halljuk.

LASSÚ BOLDIZSÁR: De előre bocsájtom, hogy én nem vagyok oka.

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Nem baj, csak mondja kend!

LASSÚ BOLDIZSÁR: Hallja kend tehát! Elöttem Gregorius Gergely és az egész falu öregjei előtt deliberátum est [eldöntetett] anno ezerhétszáz hetven ötödikben, hogy a Garaboncás Diák egy óra alatt, jóval hordja el faluból a sátorfáját, másképp vasra verik.

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Micsoda? Engem vasra vertek, ti bocskoros nemes emberek? Ilyen nagy nemből származott ifjat, ily temérdek eszű embert? Nó, szép dolog volna bizony az. És vajon miért?

LASSÚ BOLDIZSÁR: Megkérem az urat, így ne beszéljen!

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Jaj, ti világ seprei, nem féltek, hogy azonnal falutokat, szőlőiteket és minden ingó-bingó jószágotokat megrontom?! Vesztegetem!?

LASSÚ BOLDIZSÁR: Ó, tekintetes, nemzetes Garaboncás diák uram!

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Azonban mit vétettem én nektek?

LASSÚ BOLDIZSÁR: Uram, az egész falubéli asszonyosság kend ellen panaszt tett.

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Hahaha!

LASSÚ BOLDIZSÁR: Mert nem tudom, micsoda tanácsot adott az Úr a gazdáknak...

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Hahaha, micsoda tanácsot adtam volna? Azt, hogy ha valakinek iszákos, csattogó, pattogó, nyelves, engedelmetlen felesége van, azt minden nap háromszor somfa kenőcsével, minden erejükből dörgöljék meg.

LASSÚ BOLDIZSÁR: Azon kívül, hogy az emberek szemeit kiforralja kegyelmed.

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Hahaha, hiszen esztelenség az!

Hát mért kényszerítenek rá?

LASSÚ BOLDIZSÁR: Már kend lássa, hanem csak kérem, a döntést minél hamarabb végezze el!

GARABONCÁS LÁSZLÓ: *(No, Laci, most az ideje...)* Hallja kend!?

Mi a kend neve?

LASSÚ BOLDIZSÁR: Engem Lassú Boldizsárnak hívnak.

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Tehát Lassú Boldizsár uram, elsőször én köszönöm kendnek, és az egész falu öregjeinek jó akaratát.

LASSÚ BOLDIZSÁR: Örvendünk rajta, ha szolgálhatunk.

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Én, elhiggye kend, erre az én életemre már ráuntam. Kentek engemet megszabadíthatnak ettől a Garaboncás veszedelmes élettől.

LASSÚ BOLDIZSÁR: Kívánunk szolgálni!

GARABONCÁS LÁSZLÓ: De másképp nem lehet, hanem ha jól meg nem vernek, mint a szekeres lovat, és aztán lepedőbe a falu házához nem visznek.

LASSÚ BOLDIZSÁR: Ó, Uram, azt bizony nem cselekedjük.

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Annak meg kell lennie, ha a sárkányok kezei közül meg akarnak szabadulni, és azt kívánják, hogy más életre adjam magam!

LASSÚ BOLDIZSÁR: Már ha más mód nincs rá, megteesszük.

GARABONCÁS LÁSZLÓ: De figyeljen ide kegyelmed, én egy kakason az utcán végig fogok nyargalni, minden falusi gyermek kétfelől foglalja el az utcát minél hamarabb. Ki seprűvel, ki lapáttal, ki pemetvel²⁸, korbáccsal, vesszővel legyenek felfegyverkezve! Érti-e kend?

LASSÚ BOLDIZSÁR: Értem, de nem fog kendnek fájni?

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Már kend azzal ne törődjön! Most pedig siessen az öregekhez, hogy minél hamarabb megkezdjék, mert én azonnal kakast fogok nyergelni!

LASSÚ BOLDIZSÁR: Szívesen.

²⁸ Kemenceseprű, hosszú fanyélre kötött rongy.

TIZENEGYEDIK JELENET

Garaboncás László

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Hahaha, no Pista, megadod most az árát tolvajságodnak, ha mindjárt az egek kebelében rejted is magad. Megyek, megkeresem őt!

TIZENKETTEDIK JELENET

Pista

PISTA (*kakas képében*): Hó, hó, hó! Kedves paripám, csak lassan! Hó, hó, hó, állj meg édes kakasom, hóhó! Nó, István hozzád, ó, kedves hazám, már többé talán soha se látlak, hogy ha háládatlanabb voltam, mint sem kötelességem hozta volna magával, íme, a jelen utolsó órában, melyben téled megválok, bocsánatot kérek! (*sírva*) Bizony mégis keserűségemben nem szólhatok. Ó, drága kenyeres pajtásim, maradatok egészségben, ti is jó emberek, éljetez kedvetek szerint. Már a Pistát soha többé nem fogjátok látni! Ó, drága ajtófák, éljetez! Nosza, kedves paripám, siessünk a Bátyámhoz!

HARMADIK FELVONÁS

ELSŐ JELENET

Garaboncás László és Pista

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Megettem már kenyeremnek javát, de mindazonáltal soha ilyen komédiát nem láttam. Mindenfelől az utcán immár annyi a gyermek, mint a hangya. No, Pista, emlékezni fogsz te a mai napra...! Én ugyan még egy csomó pénzért sem bújnék a bőrödbe. De ím, hogy hányja-veti magát a kakason.

PISTA: Hó, hó, hó! Vajon hol találjam én fel a Garaboncás bátyámat?

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Itt vagyok, kedves öcsém, itt!

PISTA: Ho, ho, ho, hó!!! Vigyázzon kend, vigyázzon, meg ne rúgja kendet a paripám!

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Nos, hogy tetszik?

PISTA: Ah, Bátyám, Bátyám, miképp háláljam én kendnek ezt?

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Annak is eljön az ideje. Azon te ne töprengj, hanem fogd a pénzt! Lásd, hogy kezemhez kerítettem.

PISTA: Ó, édes erszényem, én gyámolom és mindenem! Vajon hol hevertél oly régtől fogva?

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Azzal se törődjél most, hanem akaszd hamar a nyakadba, mert minden szempillantás most veszedelmes!

PISTA: Csak ne haragudjon kend, Bátyám uram! Nah, függ már!

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Most ezt a köpönyegemet vedd magadra, mert tartok tőle, hogy repülésedbe hibázhatnál!

PISTA: No, most látom én, hogy ugyan csak szeret kend engem!

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Ó, te balgatag, hogy ne szeretnélek, süvegemet is tedd fejedbe, a kalapodat ellenbe add nekem!

PISTA: Fogja kend, eh, bezzeg most vagyok, ami vagyok! De kérem, a pálcáját is bízza rám kend!

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Igaz, jó hogy eszedbe jutott! No, most fordulj egyet-kettőt, lássam, miképp tudsz ezen a tátos paripán nyargalni!

PISTA: Eck, eck, heik, heik ihahaha..!

GARABONCÁS LÁSZLÓ: De már Pista, igazán mondom egész Garaboncás diák vagy. Vivát, kegyelmed, kenyeres pajtásom!

PISTA: Ó, édes bátyám, kedves szívem!

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Tudom, tudom, Pista, de ne késsünk, mert még rajta kaphat valaki!

PISTA: Tehát már elindulok.

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Bátran sarkantyúzhatod a tündér deresedet, és annak az utcának közepén vágatva sebes nyargalva lódulj, még szárnyára veszi magát a paripád. Én egy szempillantásba a nyomdokodat követem, csak a sárkányomat kiolvasom.

PISTA: Nosza tehát, kedves paripám...! Vivát, hara szaszasza!

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Hahaha, no hiszen megdédélgetnek majd téged a faluban, de én eldugom egy kevéssé magamat.

MÁSODIK JELENET

Kárvallott Marci

KÁRVALLOTT MARCI: Hogy a máramarosi medvék legyenek sírásói annak a gaz, gonosz, csalárd esztergába faragott Pistának, de becsapott! Oh, jaj, hogy hamar meg nem tudom találni! Az öcsém esküszik lelkére, testére, hogy soha egy filléremet sem látta, sőt azzal a csávába²⁹ való cinkossal nem is beszélt, a Garaboncás diák pedig már eddig el is illant! Ó, én örökös koldus! Hová legyek? De mi a patvar csattogást-pattogást hallok?

HARMADIK JELENET

(Pistát 12 gyermek üti-veri a színpadon keresztül.)

ELSŐ GYERMEK: Üsd, üsd!

MÁSODIK GYERMEK: Ne sajnáld!

PISTA: Jaj, jaj, Bátyám uram! Bátyám uram!

KÁRVALLOTT MARCI: Micsoda tündérség ez? Az én Pistám az!

HARMADIK GYERMEK: Üsd, üsd, ne szánd!

KÁRVALLOTT MARCI: Csak rajta, rajta, fiaim! *(követi)*

NEGYEDIK GYERMEK: Merre szalad, merre?

ÖTÖDIK GYERMEK: Itt van, itt!

HATODIK GYERMEK: Amarra, amarra!

²⁹ A bőr kikészítésére használt, vegyszerekkel teli folyadék, amely nagyon bűdös volt. A csávalevet kádakba öntötték, és ebben áztatták a nyers bőroket és szőrméket.

HETEDIK GYERMEK: Utána, utána! *(átvetik a másik oldalra)*

NYOLCADIK GYERMEK: Ha, ha, itt vagy?

PISTA: Ó, Bátyám Uram! Garaboncás diák uram!

GERGŐ BÍRÓ: Nosza fiaim, csak rajta, csak rajta!

PISTA: *(innen nem lát távolabbra)* Ó, én szegény fejem!

JÓSZÁNDÉKÚ MENYHÁRD: Ne sajnáljátok, szabadítsátok meg a szegényt garaboncásságától!

KILENCEDIK GYERMEK: Ha, ha, ha, már földre esett!

FÉLÉNK PETI: Annál inkább csak páholjátok, míg egyet rúghat!

TIZEDIK GYERMEK: Jaj, szegénynek mindjárt ki megy a párája!

FÉLÉNK PETI: Vízet, vizet, ne bántsátok többet!

TIZENEGYEDIK GYERMEK: Hahaha, bezzeg, megröpdöstettük!

TIZENKETTEDIK GYERMEK: Az ugyan soha többé Garaboncás diák nem lesz!

ELSŐ GYERMEK: Csak a szegény kakast sajnálom, ugyan megvágтам a lábát.

PISTA: Jaj, jaj, jaj!

GERGŐ BÍRÓ: Hamar talicskát, lepedőt, toljátok a faluházhoz!

NEGYEDIK JELENET

Gergő bíró, Kárvallott Marci, Jószandékú Menyhárd és Félénk Peti

KÁRVALLOTT MARCI: Uraim, megvan a pénzem, ó, hála az egeknek! De hova lett a Garaboncás diák?

GERGŐ BÍRÓ: Hát nem az volt?

FÉLÉNK PETI: De nem ám, hanem őkegyelmének ügyefogyott Pista szolgája.

KÁRVALLOTT MARCI: De ne sajnálja kend a gonosz tolvajt!

GERGŐ BÍRÓ: Micsoda dolog ez?

ÖTÖDIK JELENET

Garaboncás László, Gergő bíró, Józszándékú Menyhárd, Kárvallott Marci

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Uraim, ne csodáljátok a dolgot, ez a cinkos maga kereste veszedelmét! Én csaltam ide, íme, megvallom, hogy tanuljon, miképpen kelljen a gazdája jószágától kezeit megtartóztatnia.

GERGŐ BÍRÓ: Hát micsoda ember kend?

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Uram, mi tagadás benne, én vagyok az a diák, kit kendtek Garaboncásként ismertek meg.

JÓSZÁNDÉKÚ MENYHÁRD: Tehát nem az kend?

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Bevallom, Uram, hogy soha még az apám sem volt Garaboncás, hanem, ahogy a ruhámból kivehetik kendtek, nyomorúságomban mindenféle módon szerencsét akartam próbálni. Mivel beletörött a késem, most kendtek lássák, akármit tegyenek velem, itt vagyok mindenestül... Elég az, hogy Őkelmének a pénzét visszakéríttem, melyet az a kakasnyargaló ellopott és a szomszéd körtefája alá ázott. Én pedig elvettem, és most a nyakába akasztottam, hogy ekképpen büntessem.

KÁRVALLOTT MARCI: Emberséges egy ember kegyelmed, László diák. Én kennek azért a jó téteményért, íme, két új garast ajándékozok, noha tudom mit ígértem.

GERGŐ BÍRÓ: Én pedig, ha tetszik ökelmeknek, a meghalt kántorunk helyébe fogadom kendet. Tud-e kend énekelni?

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Hogyne tudnék, hiszen két esztendeig voltam orgona szíjhúzó!

GERGŐ BÍRÓ: Tehát mit mondanak kentek?

LASSÚ BOLDIZSÁR: De azt bizony megérdemli, mert csak ebből az esetből is látszik, hogy jól ráncba fogja húzni a fiainkat. És azt is megtapasztaltuk, hogy nem tökkel ütötték ökegyelmének a fejét. Nem egyszer látott ám ő kegyelme varjút a karón.

GARABONCÁS LÁSZLÓ: Én pedig valóban szívesen veszem kentek jóakarátát, és fogadom azt, hogy kedvekre iparkodni fogok, míg élek.

GERGŐ BÍRÓ: A fizetéséről majd még beszélünk.

HATODIK ÉS UTOLSÓ JELENET

(Pistát a gyermekek sorfala között hozzák.)

PISTA: Jaj, jaj, jaj végem van! Édes uram, kedves gazdám, mielőtt meghalok, kérem, bocsásson meg kend!

KÁRVALLOTT MARCI: Dögölj meg, gaz rókamájjal béelt gonosz cinkos!

PISTA: Megvallom, vétettem, azért is látom, hogy semmiképpen meg nem halhatok, hacsak meg nem bocsátja kegyelmed. Kérem tehát, tekintsen kend utolsó órámban jó szemmel!

KÁRVALLOTT MARCI: Eb tekintsen!

JÓSZÁNDÉKÚ MENYHÁRD: Ej, Marci szomszéd, ne legyen kend olyan keményszívű, vigasztalja meg kend a szegényt!

KÁRVALLOTT MARCI: No tehát, no, legyen megbocsátva!

PISTA (*középtájon felegyenesíti magát*): Bizony már jobbacsán vagyok.

KÁRVALLOTT MARCI: Halj meg!

PISTA (*hátrál*): Jaj, jaj, jaj, bizony mindjárt meghalok, ó, kérem uraim, adjanak nekem mind bocsánatot!

GERGŐ BÍRÓ: Eh, vesszen oda, úgy is eleget szenvedett!

PISTA: Jaj, jaj, jaj!

GERGŐ BÍRÓ: Marci gazda, bocsásson meg kend, íme, én éppen megbocsájtok neki!

KÁRVALLOTT MARCI: Noha a gonosz nem érdemli, de kegyelmetek kedvéért nem bánom.

PISTA: De bizony már semmi bajom nincs, azonban kendteknek jóakarátát köszönöm!

Ti pedig ifjak, tanuljatok és példát vegyetek az én szerencsétlen sorsomról, amely jól bizonyítja, hogy nagy gyalázatba és veszedelmekbe keveri magát az az ifjú, aki már ifjúságának zsengejében fertelmes lopásra adja magát! Ti azonban Kegyelmes, Nagyságos, Tekintetes és többi tiszteletre méltó urak, ha tetszettünk, tapsoljatok!

Vége

Borss Dániel:

BACHUS

1765

SZEREPLŐK:

JUPITER, Bachus apja, főisten

BACHUS, borok istene

ESKULAPIUS, orvosok istene

ARIADNA, Bachus felesége

VENUS, a szerelem istennője

PLUTO,

MACHAON, Eskulapius fia

BERTA, Ariadnának szolgálója

BORBÉLY

Az 1765-ben Sátoraljaújhelyen, a farsang utolsó napján előadott *Bachus* című pálos iskoladráma egyszerre farsangi bohózat és az antik mitológia paródiája. A darabot Borss Dániel (?–1773) betanításában játszották, valószínűleg ő volt a szerzője is.

A darab rövid tartalma: A történet Jupiter és Bachus harcáról, vetélkedéséről szól. Az egész világ Bachusnak hódol, ezért a főisten meg akarja szüntetni Bachus uralmát. Jupiter az istenek tanácsára betegséget küld fiára, ennek orvoslása számos komikus helyzetet teremt. Ez a részlet Bachus gyógyításának vaskos, naturális leírása.

Javasolt korosztály: a darabot elsősorban a középiskolás korosztálynak javasoljuk.

A teljes szöveg kiadása: *Magyar drámaírók XVI–XVIII. század*, szerk. NAGY Péter, Bp., Szépirodalmi, 1981, 719–758. Kritikai kiadása: *Pálos iskoladrámák, királyi tanintézmények, katolikus papneveldek színjátékai*, szerk., sajtó alá rendezte VARGA Imre, Bp., Akadémiai, 1990 (RMDE XVIII, 3), 103–140. A teljes előadás DVD felvételen: Régi Magyar Színpad 4. Sorozatszerk., jegyz., Medgyesy S. Norbert. Előadó: PPKE BTK Boldog Özséb Színtársulat, Piliscsaba; Rendező: Godena Albert. Zenei rendező: Vakler Anna. Kiadja a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kara, Piliscsaba, 2010.

ELSŐ FELVONÁS

ELSŐ JELENET

BACHUS: Jaj, jaj, jaj, odavagyok! Jaj-jaj-jaj a hasam, jaj-jaj-jaj a fejem, jaj-jaj-jaj mindenem! Jaj, Ariadna, hol vagy édes feleségem?

ARIADNA: Jaj, mi kell szerelmem?

BACHUS: Jaj, gyere ide, és mindjárt jobban érzem magam.

ARIADNA: Jaj, mi lelt kincsem, Te Berta-Berta! Hallod-e? Gyere ide, készíts egy jobb ágyat neki.

BERTA (*magában zsörtölődik*): Ördög hozta megint ezt a dögöt, lesz bajom a gatyamosással.

ARIADNA: Hallgass, te bestia, rázd föl jobban a tollat alatta. Feküdj le életem!

BACHUS: Jaj, jaj, jaj!

ARIADNA: Lelkecském, talán nehezen fekszel le felöltözve? Húzd le, Berta, a gatyáját!

BERTA: Na, mondtam én – ördög vigye a csúf gatyáját.

BACHUS: Hagyd békén a gatyámat, csak hívass orvost!

ARIADNA: Orvost? Vajon kit lehetne elhívni? Te Berta! Berta!

BERTA: No?

ARIADNA: Hol jársz? Sátánmaggal vessék be a fenekedet! Már somfakövetet akartam utánad küldeni. Siess, a talpad a földet se érje, hívd el gyorsan az uramhoz azt az orvost, akit a leghamarabb megtalálsz!

BERTA: Hóhért, hóhért a vén poroszlónak!

ARIADNA: Mit mondasz, teeee, mi?

BERTA: Ej, csak azt mondom: jó hírt, jó hírt a Bertának, nekimegy a kocsmának.

ARIADNA: Átkozott Szerencse, ugyancsak seggbe rúgtál! Oh, átkozott, Jupiter, bezzeg ráncba szedted a szoknyámat.

BACHUS: Jaj, jaj, be kegyetlenül szúrja! Jaj, jaj, mennyire hasogatja a hasamat. Bort adj Kincsem, talán az majd megenyhíti a kínjaimat.

BORBÉLY: Jó napot, édes asszonykám!

ARIADNA: Az istenek hozták kendet, édes uram. Jaj, keserű az én jó napom! – Talán kend a doktor?

BORBÉLY: Nem mondhatom azt, hogy teljesen doktor vagyok, az én professzióm³⁰ mindeddig csak borbély, de mindazonáltal, ami a belső, akár a külső nyavalyát illeti, a leghíresebb párizsi orvosokat pipálok le tudományommal, hiszen az anatómiát mind a pataki, mind a debreceni mester keze alatt szereztem.

ARIADNA: Elhiszem, lelkem. Ó, bárcsak az uramon is tudna kend segíteni, bizony az utolsó szoknyám árát sem sajnálnám odaadni.

BORBÉLY: Csillagom, asszonykám, az a legkevesebb. Hol van a páciens?

ARIADNA: Itt van az uram.

BORBÉLY: Édes asszonykám, semmit se féljen, a pulzusa helyesen jár, jobban, mint a város órája. Semmi veszedelem. Van-e széke a páciensnek?

ARIADNA: Jaj, hiszen látja, van három is!

BORBÉLY: Nem azt kérdem, kincsecském, hanem jár-e földre a páciens?

³⁰ Foglalkozásom.

ARIADNA: Mióta vele lakom, sohasem láttam, bizony régóta a kocsmá felé sem ment.

BORBÉLY: Mégsem érti kend, hogy mit akarok. Azt kérdem, kakálhat-e a kend ura?

ARIADNA: Ó, part üsse meg, de csúnyát kérdez kend! Hogy kakálna, mikor semmit sem papál, ma kilenc gombócnál többet nem tudtam lenyomni a torkán, hanem az italocska jobban lecsúszik nála, de az is elég kevés, naponta beéri tíz, tizenkét pohárkával.

BORBÉLY: Aham. És mijét fájlalja leginkább?

ARIADNA: Csak szüntelenül a hasát, s már sokszor mondta, hogy úgy érzi, mintha malac volna a hasában.

BORBÉLY: Az könnyen meglehet! Talán valahol odakint elaludt? A kövér ember szájátva szokott aludni.

ARIADNA: Bizony jól mondja. Minap szegényke, ahogy egy kicsit italos volt, egész éjszakát egy árokban töltötte. De az is lehet, hogy egy korsóból itta ki azt, mert ő sosem volt finnyás, a korsóból soha semmi gazt ki nem vett, sőt bele sem tekintett.

BORBÉLY: Az is lehet – mindjárt megtudom! *(Mindenféle karmozdulatot csinál a beteg felett.)* Úgy van, bizony! Mindjárt segítek rajta. *(Elővesz egy könyvet.)* Aha, megtaláltam! Ha valakinek hasában malac búj, fedtesd a beteget egyik oldalára, vegyél a konyhából tűzfogót és vaskanalat, tartsd és pengesd a hasánál, ennek pengetésén nem bírja majd a malac, és a hátulsó ajtón kimegy *(a fenekére mutat)*. Igen jól van, no, csak hamar a tűzfogót, vaskanalat!

ARIADNA: Te, Berta!

BERTA: No megint.

ARIADNA: Fuss hamar a konyhába, hozd fel jó uramnak a tűzfogót és a vaskanalat! *(Berta elmegy, majd nemsokára visszajön.)*

BERTA: Na itt van.

BORBÉLY: Ne haragudjon, lelkecském, az ördög szülte ezt a malacot, nem jön az biza ki, ha a debreceni harangot verik is neki. Mit csinálhatnék még? Hm... *(A könyvből olvas.)* Ha ez nem segítene, tegyen egy fazékfedőre szenet, és tartsa a páciens fenekéhez! Fedőt ide!

ARIADNA: Berta! Hallod-e? Hozz egy fedőben tüzet!

(Berta megint elmegy, rögtön hozza.)

BERTA: Fogja kend!

BORBÉLY: Adja kend csak ide! *(Megint kísérletezik.)* Mégsem jössz te ki? Jaj, ezt bizony tizenkét garaboncás diák sem hozza ki belőle. Ejnye, tüzes a lelke! Fíha, minden mesterségemből kifogytam. Édes Asszonykám, nincs más módja ennek, de legalább annyiban tudok segíteni, hogy a fájdalmai csillapodjanak.

ARIADNA: Ó, édes uram, szívesen meghallgatom.

BORBÉLY: A boroskorsó soha a páciens szájától el ne szakadjon, hogy a malac az ő hasában szüntelenül úszkáljon.

ARIADNA: Csak ennyi?

BORBÉLY: Csak ennyi.

ARIADNA: Jaj, dühödjön meg a kend mestersége, még egy prémes szoknyám van, annak árát a magam torkára tartogattam, akkor már azt is az uram issza meg.

BORBÉLY: Nem tehetek róla, ha Eskulapius, az orvosok istene nem segít rajta, nincs e világon ki segítsen!

MÁSODIK JELENET

ARIADNA: Ah, én bús fejem, bárcsak valaki segítene. Már Jupitertől vigasztalást nem várok!

ESKULAPIUS: Mi lelt kedves leányom, Ariadna? Hadd halljam, milyen búbánat faggatja szívedet?

ARIADNA: És vajon ki vagy te, hogy istennek ilyen megvetett teremtését nevén nevezd?

ESKULAPIUS: Én vagyok az orvosok istene, Eskulapius. Ne gondold, hogy minden isten elfordult tőled, könnyhullatásodat és fohászkodásodat hallva eljöttem hozzád. Légy nyugodt, talpra állítom ma Bachust!

ARIADNA: Ó felséges Eskulapius, de mivel fizethetném én meg a te jószágodat?

ESKULAPIUS: Az istenek fizetése tiszta, hálaadó szív.

ARIADNA: Ó, Egek, megbolondulok örömömben... megmarad hát a prémes szoknyám. Ó, Szívem, nyisd ki a szemecskéidet, nézd egy másik doktor jött hozzánk!

ESKULAPIUS: Bachus, kenyeres pajtásom! Ismersz-e? Én vagyok Eskulapius!

ARIADNA: Jaj, felséges Uram, ő egészségesen is nehezen ismerte fel az embereket.

ESKULAPIUS: No, csak gyorsan a borbélyért, amint látom, nem lehet késedelmeskedni.

ARIADNA: Te Berta, Berta!

BERTA: Mit keres kend megint?

ARIADNA: Nyakadszakadtával fuss a borbélyért!

BERTA: Naaaa... megint a borbélyért...

ESKULAPIUS (*megnézi a beteg pulzusát:*) Szükséges az érvágás, amint a pulzusa mutatja. Observálom, nagy paroxizmusban vagy, ez pedig a vérnek sokaságától van így, amelynek nagy melegsége meghaladva a temperamentumot, konturbálja cerebrumát, ezért nem kétlem, hogy a páciens nem fantáziálna.

ARIADNA: Nagyon nem értem, hogy mit akar ezzel mondani kend, mivel a magyar és az orosz nyelven kívül mást nem értek.

ESKULAPIUS: Azt mondom, hogy nem kétlem, hogy a beteg ebben a betegségében gyakran esze nélkül beszél.

ARIADNA: Semmivel sem tapasztaltam bolondabb beszédét, mint azelőtt.

ESKULAPIUS: De szomjúsága nagyobb, mint azelőtt?

ARIADNA: Nem tudom ezt én megmondani, lelkem uram, azt csak maga tudja meg a csapláros. – Berta!

BERTA: No.

ARIADNA: Erigyj, édes lányom, kérdezd meg a csaplárost, hogy hány üveg borral hozattam többet mióta beteg az uram! Mondd, hogy a doktor kérdezi!

ESKULAPIUS: Nem szükséges, csak maradj. Itt jön a borbély. No, csak frissen kösse meg az eret.

BORBÉLY: Melyiket?

ESKULAPIUS: A cordialist³¹... Ah jobban lesz, nem kell félni, de mindig legyen mellette valaki. Én elmegyek, de nemsokára visszajövök Machaon fiammal.

ARIADNA: Alázatos szolgálója felségednek.

³¹ A szív felől jövő eret.

HARMADIK JELENET

ARIADNA: Ó, milyen nagy malomkövet fordított le rólam Esculapius! Ideje már, hogy számtalan bánatomnak végre vége legyen! Ideje már, Jupiter, hogy megszűnjenek haragodnak iszonyú csapásai. – Ó, lelkem életem, drága violám, gyönyörű Bachusom!

BACHUS: Jaj, jaaaaaj...

ARIADNA: Berta!

BERTA: Mi az ördögöt akar maga! Mindvégig csak Bertaaa...Bertaaa!

ARIADNA: Hozzad ide a kulacsot, megszáradt szegénynek a torka.

BACHUS (*örül*): Ah!

ARIADNA: Ohó, Berta! Jó jel ez már, elbírja a gazda a kulacsot.

BERTA: Aha, hogy nem tud már egyszer megdögleni, ördög győzi a sok futkorászást.

ARIADNA: Jaj, te átkozott, még élteben a halálát kívánod? Te ördög szekerébe való, kilenc városból kicsapott lélekkurva! Te, a sátán tömlöcébe való! Várj csak, kutya ágyából esett ringyója, megtanítalak, csak az uram gyógyuljon meg, minden csontjaidat összetöretem!

(*Érkezik Esculapius Machaonnal.*)

ESKULAPIUS: Mi lelt, Ariadna? Talán már az uraddal veszekszel?

ARIADNA: Ó, felséges uram, bárcsak azt tehetném! Nem is gondoltam, hogy ilyen hamar visszaér az úr.

ESKULAPIUS: Hát a beteg hogy van?

ARIADNA: Bizony csak nehezen.

ESKULAPIUS: Íme, elhoztam magammal fiamat, Machaont, aki hasonlóképpen már sok híres kúrákat végigcsinált.

ARIADNA: Micsoda??? Jaj, szemtelen, elmehet vele, ha már sok híres kurvákat csinált!

ESKULAPIUS: Nem azt, balgatag asszony! Már el is felejtettem, hogy nem értesz a diák nyelvhez - azt mondtam, hogy a fiam már sokakat meggyógyított. Látszik, hogy te ótestamentumbeli asszony vagy, mert az újtestamentumbeli asszonyok jobbára tudnak deákul.

ARIADNA: Aha! Na hát gyakran megtörténik, hogy a fiú többet tud az atyjánál. Gyerünk, csak nézze meg a beteget.

MACHAON: Kedves asszonykám, a vízkórság minden jelét tapasztalom, ezt a páciens felpuffadása is jelzi. Az atyám az érvágással nem vétett, mert ez a betegség a vér sokaságától van, részben pedig annak sósságától, ami lassanként vízzé válik, és mivel ennek a víznek közönséges kanálisa vagy útja nincs, a bőr alá húzza magát össze, és ezért puffad fel az ember, ennek a gyógyítása pedig fölöttébb veszélyes, néha azért szerencsés is lehet.

ARIADNA: De hát hogyan szenvedhetne az én uram ilyen betegségben, amikor a torka vizet sosem látott?

MACHAON: Mondom: az emberben a bor is vízzé válik.

ARIADNA: Igaza van kendnek! Másképp rossz volna a szőlős gazdáknak, mert ha az emberben a bor vízzé nem válna, egy pohárka borral holtig beérnének. Nohát, immár csak kezdjen neki kend a gyógyításnak.

MACHAON: Csak egy fűrót és csapot!

ARIADNA: Talán bizony csapra veti kend az uram hasát?

MACHAON: Nincs más módom.

ARIADNA: Hát csak használjon! Berta! Hozz fel egy kis fűrót meg egy csapot... Jaj, csak nagy lyukat ne fűrjon kend az uram hasán!

(Bachus ruhája alatt rejtve tart egy hordót, tele van három liter vízzel, a dugója jól be van viaszkozva. Ezt Machaon átfúrja, csapot dug bele, az összes víz kifolyik a tálakba, a malac folytonos visítása közben.)

ARIADNA: Jaj, lelkem, uram, majd megreped a szívem miattad!

MACHAON: Jó reménységet! A többi betegeimhez megyek, majd egy rövid időn belül visszajövök.

ARIADNA: No, mint vagy, szívem? Ugye jobban már? Jaj, bizony lélegzetet sem vesz! Jaj, talán meghalt? Bachus, szívem! Bachus, édes kincsem! Élsz-e még vagy megholtál?... Jaj, bizony megholt! Ó, alig ismertelek meg, és máris itt hagysz! – Ah, elmegyek, elrejtőzöm, önnön magam végzek az életemmel!

UTOLSÓ JELENET

ESKULAPIUS: Berta, édes lányom, hol van Ariadna?

BERTA: A bőrében lesz még.

ESKULAPIUS: Hát a beteg jobban van-e?

BERTA: Maga tudja, ha jobban van.

ESKULAPIUS: Ah, Jupiter! Most nem isteni kegyességedet, hanem istentelen kegyetlenségedet mutattad meg. Bezártad Bachusnak szemeivel örökké Plutonak kapuját, felforgattad isteni trónusomat, meghalt Bachus... Pluto, ne engedd, kérlek, isteni méltóságunkat így megcsúfoltatni. Kezedben van Bachus boldog lelke, bocsásd vissza áldott tetemében, számodra ez nem lehetetlen, hiszen ezt megmutattad Herkulesen,³² Énéason.³³

³² Nagy erejű görög hős, Zeusz és Alkméné fia.

³³ Vénusz fia, trójai királyfi. Mindkét hős megjárta az alvilágot.

PLUTO: Drága Barátom, Eskulápius! Ugyanez a szándékom, bátor, hogy Jupiter Bachust kemény parancsolattal hatalmam alá vette, életre visszahozom!

JUPITER: Hogyhogy? Bachust életre visszahozod, Pluto? Ez halhatatlan vakmerőség, istenségeddel játszol! Nagy isteni hatalmamra esküszöm, hogy egy szempillantásig nem fog várni az én bosszúm terajtad.

VENUS: Ah, kegyelemnek, hatalomnak nagy tükre, Jupiter!

JUPITER: Mit kívánsz?

VENUS: Félfüllet hallottam, amiről az előbb beszéltek, kegyelmes istenem...

JUPITER: Mit kérsz?

VENUS: Hallottam, hogy Bachus istenségétől, életétől megfosztva Radamantus rabságában sínylődik, ennek szabadulása az egyetlen kérésem.

JUPITER: Ah, kelj fel leányom, bármi mást kérhetsz, de sajnos meg nem tagadhatom, amit az előbb kijelentettem, erre kötelez az isteni méltóságom! Legyen Bachus a boldogtalanságnak rettentő példája: tanuljanak a példáján azok, akik saját hívságukban elmerültek, kik Bachust mint főistent áldozatokkal tisztelték, hogy Bachus fölött is van istenség, hogy előttem mind az ég, mind a föld, mind a pokol is térdet hajtson!

Vége

Ismeretlen szerző:

A KINCSKAPÁLÓ

1767

SZEREPLŐK:

KINCS DEMETER ÚR

KÁLMÁN, Demeter úr fia

INCZE, BALÁZS, GYÁRFÁS, Demeter úr fiai

FITÓDI, Demeter úr szolgája

BUXI, Demeter úr régi jó gazdája

BUGYORÁDI, a Pusztai vár gondviselője

KONRÁD, vadász

SZÜCS GERGŐ, HARISNYA ANDOR, TILOS BANCSE, CSÁKÓ

PETI, parasztok

A kincskapáló című jezsuita iskoladráma a hiszékenységek
kifigurázásáról szól. Több másolata is fennmaradt, nagyon népszerű
lehetett. A benne előforduló helynevek miatt valamelyik erdélyi
jeszuita iskolában (Kolozsvárott vagy Gyulafehérváron) írhatták,
1767-ben a székesfehérvári jezsuita gimnáziumban biztosan
eljátszották.

A darab rövid tartalma: Középpontjában a rejtett kincsekben, illetve a
kincsőrző szellemekben való hiedelem áll, mondanivalója: ne
higgyünk a csalóknak, ne hagyjuk magunkat rászedni mohóságból,
elbizakodottságból, és ne higgyünk a babonákban. Kálmán úrfi
tisztelete megrendült édesapja, Kincs Demeter iránt (annak elvakult
kincskereső szenvedélye miatt), és ravasz szolgájával, Fitódival
eldöntik, hogy megleckéztetik őt. Az apa mit sem sejt az egészről,
gyanútlanul éppen azokat jutalmazza meg, akik a legjobban
becsapták...

Ajánlott korosztály: A vígjátékot mind az általános iskola felső
tagozatos, mind a középiskolás korosztály számára javasoljuk. Néhány
részt kihagytunk a könnyebb előadhatóság érdekében.

A kritikai kiadás lelőhelye: *Jezsuita iskoladramák, II, Ismeretlen szerzők, programok, színlapok*, kiad. ALSZEGHY Zsoltné, BERECS Ágnes, KERESZTES Attila, KISS Katalin, KNAPP Éva, VARGA Imre, sajtó alá rendezte (Kilián István szövegközlése nyomán) VARGA Imre, Bp., Akadémiai–Argumentum, 1995 (RMDE XVIII, 4/2), 353–394.

ELSŐ FELVONÁS

Fitódi

Ideje már, hogy megavalósítsam, amit régen kifőztem. Megfogadom, hogy Kincs Demeter uram még ma megtudja, hogy is kell a pusztai várban kincset kapálni! Bennem mesterére talált, bizony ám, megmutatom én neki, na meg a Buxi uramnak is, aki sok borsot tört már az orrom alá! Nézzétek, ez az a pusztai vár, ahová az urak olyan nagyon sietnek, hogy kiássák Dárius kincsét, de ha tölem telik, ma az igyekezetük hiábavaló lesz! Beöltözök én remetének, úgy senki sem ismer majd rám. De vajon hol van már olyan sokáig Kálmán úrfi? Vele kell szövetkeznem.

MÁSODIK FELVONÁS

(Fitódi remete ruhában.)

KÁLMÁN: Fitódi, te vagy az?

FITÓDI: Hát nem ismer meg az úrfi? Ebet szőréről, Fitódit beszédéről. Fitódi vagyok ma, tegnap és holnap is, Fitódi vagyok már két órája, hogy Fitódi vagyok. De hol sütteted a hasad mostanáig?

KÁLMÁN: Már egy ideje nézlek, de nem hittem el, hogy te vagy Fitódi, úgy megváltozott a kinézeted. Azt hittem, hogy valamilyen remete pap vagy. Mondom én, hacsak valaki a szavad járásáról nem ismer meg, Fitódinak biztosan nem mondana.

FITÓDI: Ne aggódj, Kálmán, ez nem az első, s nem is az utolsó alkalom, hogy az úrfit megtévesztem.

KÁLMÁN: No, de Fitódi!

FITÓDI: Ne aggódj, Úrfi!

KÁLMÁN: Én inkább magamat félttem, mert, ha kiderül a dolog, az apám kitagad az örökségből, és minden nélkül maradok.

FITÓDI: Én viszont nem félek. Úrfi, hallgasd meg a tanácsaimat, és ígérem, te sem jársz pórul.

KÁLMÁN: Mondd hát, mit kívánsz, és megteszem.

FITÓDI: Menj, siess a testvéreidhez, Inczéhez, Balázshoz és Gyárfáshoz, vedd rá őket, hogy cseréljék le a köntösüket, vegyenek fel álarcot, s veled együtt minél hamarabb jöjjenek vissza ide. Meglátod, így apád könnyebben bedől a cselemnek! De most menj, én itt megvárlak!

KÁLMÁN: Mindent megteszek, amit mondtál!

HARMADIK FELVONÁS

Fitódi

Elindulok a pincébe, felrakom a gerendákat, és ezzel az égő gyertyával mutatom meg a kincs helyét. Aztán leülök, és megvárom a kincskapálókat. Azért fontos ez a gerendás-gyertyás terv, mert a vén Buxinak minden jel nagy szeget üt a fejébe. A múltkor a mi házunkat is

fel akarta túrni kincs után vadászva, mert egy fekete macska ment el a ház előtt, és ez biztos szerencsét jelent. De én ma úgy kiverem a fejükből ezt a kincskapálást, hogy csak na! Amikor a pince mélyébe érkeznek, nagy zajt csapok, biztos vagyok benne, hogy nagyon megijednek, és futásnak indulnak. De ím, valami csörgést hallok, ezek már ők, sietnek, mint macska a tejföldre. Húha, gyorsan el kell rejtőznöm, habár még így se vennének észre, hisz ilyenkor a kincs elveszi az eszüket, süketek is meg vakok is egyszerre.

NEGYESIK FELVONÁS

Kincs Demeter úr, Buxi

DEMETER: Ugye, kedves Buxim, milyen jól megy nekünk ez! Remélem, hogy senki orrába nem jutott el a szándékunk szele. Megmutatjuk mi ma az embereknek, hogy is kell kincset kapálni! Nézd csak, ezen a helyen fekszik az a temérdek nagy kincs.

BUXI: Az emberek, ha kincskapálásról van szó, úgy beszélnek, mintha semmi kincs nem volna a világon, de csak a félelem beszél belőlük, félnek a kincskapálással járó veszedelemtől.

DEMETER: Én pedig nem hiszem el, hogy ne volna itt kincs, Buxim. Figyelj csak, régen ezt a várat dúsgazdag emberek lakták, amikor jött az ellenség, és tűzzel, vassal támadta meg a várat, akkor a pénzt biztosan nem hagyták az ágy alatt heverni, hanem kétség kívül a földbe ásták. Tudjuk, hogy az ellenség nem talált itt semmit, a lakosoknál nem volt a pénz, hisz nem akadtak rá. Akkor csakis itt lehet elásva.

BUXI: Milyen okosan gondolkozol, Tekintetes uram!

Nagyon éles az elméd!

DEMETER: Várj csak, Buxi! Észreveszed-e mi táplálja leginkább a reménységemet?

BUXI: Nem találom ki, ha meg nem mondod.

DEMETER: Mielőtt szerződést írtam volna a vár megvételéről, a kezembe nyomtak egy régi írást, amikor ezt elolvastam, nem volt kétségem az elrejtett kincs felől. Várj csak, mutasd a gyertyát! Felolvasom! Anno 1200... Mégsem úgy van. Anno 1465-ben a vár körül sok hollót láttak, amiket sehogy sem tudtak elkergetni...Te magad tudod, hogy a hollók olyan helyen raknak fészket, ahol pénz van elásva.

BUXI: Ez valóban az elásott kincs jele.

DEMETER: Tovább: Anno 1675-ben Füstfaragó Gyurka a favágás után fáradtan ledőlt, és álmában valaki megfogta a nagy lábujját, amikor Gyurka felébredt, látta, hogy egy kerékben 5 gyertya égett. Ezt meglátva, gyorsan elfutott a helyszínről, és nem tulajdonított semmit ennek a látomásnak.

BUXI: Micsoda? Nem tulajdonított semmit? Hát annak az embernek nem kereszténynek, hanem hitetlen pogánynak kellett lennie.

DEMETER: Valóban nagy bükkfa volt.

BUXI: De, tekintetes Uram, jó, hogy akkor nem kezdett el ásni, mert most kincs nélkül maradnánk.

DEMETER: Anno 1686-ban pedig Bundás Gáspár, az uraság juhásza hallotta, mikor itt pénzt számoltak.

BUXI: Elég volt, lássunk hozzá a dologhoz.

DEMETER: Ha, ha, Buxi, még nincs vége: anno 1698-ban Pipavakaró Kozma Uram szintén itt járt a várban, és egy haszontalan rakás kialudt parázsra akadt, amiből egyet felvett, és hazavitt magával. Amikor hazaért, kivette a zsebéből, és a szén arannyá változott. Ekkor gyorsan a cselédeivel viasszaszaladt a várba, hogy összeszedje a többi szemet, de már semmit sem talált ott. Én azt hiszem, hogy másnak volt szánva ez a kincs.

BUXI: De, nemzetes Uram, nekünk szánták-e ezt a kincset?

DEMETER: Te még kételkedsz? Nézz erre a cédulára, mi van ráírva...

BUXI: Azt én nem tudhatom.

DEMETER: Ó, drága cédulám! Ó, minden aranynál drágább cédulám! Úgy szeretlek, hogy csak meg nem eszlek! Ebben a várban elrejtett kincs annak van szánva, akié a vár, és ez én vagyok. Akinek kos a csillagjegye, és az én vagyok. Aki teliholdkor kezdi el kapálni, ez is én vagyok. Ez az oka annak, hogy tegnap annyira sürgettem a szerződést, miszerint én vagyok a vár tulajdonosa.

BUXI: Mit késlekedünk tehát? Fogjunk az ásáshoz! Úgy érzem, mintha már a markomban tartanám a kincset!

DEMETER: Lassan siess, tovább érsz! Én megbíztam két kapást, hogy segítsen nekem kapálni. Azt mondtam nekik, hogy salétromot akarunk ásatni. Az ostobák, nem tudják, mi a valódi célunk! Remélem, nemsokára itt lesznek. Erre kell a pincébe lemenni, a lépcső mellett gyertyafényt látsz, ott kell ásni. Ha kialudt parázsra vagy régi rozsdás vasra akadnak, máris küldd el őket, mert valószínűleg az lesz a kincs. Én azonban a keresztútra megyek, és elmondom Szent Kristóf imádságát, hogy szerencsések legyünk.

ÖTÖDIK FELVONÁS

Demeter, Szűcs Gergő, Harisnya Andor, Buxi

DEMETER: Hol a fenében jártatok ilyen sokáig?

GERGŐ: Hát, hallja kend, a sötétben lehet ásni? Hallja kend, hiszen, hallja hát kend, a holdvilágnál nem látunk, hallja kend.

BUXI: Ne darálj, van gyertyám.

DEMETER: Menjetez hát, majd megmutatja nektek ez az ember, hogy hol kell ásni a salétromot.

ANDOR: Kíváncsi vagyok, micsoda gyökér az a salétrom.

BUXI: Nem gyökér az, jó jámbor, hanem fehér föld, ami igen könnyen meggyullad, abból csinálják a puskaport.

GERGŐ: És ha itt felrobbanunk?

Buxi: Ne féljetez, szegények, ne! Hiszen, ez a lámpás arra van, hogy a tűz ne árthasson. Gyertek csak utánam!

HATODIK FELVONÁS

Demeter, Buxi, Gergő, Andor

DEMETER: Akkor én most sietek a keresztútra, hogy elmondjam az imámat. Ó bárcsak az isten egyszer a szándékomat megsegítené!

BUXI: Jaj, jaj, jaj szaladjunk! Jaj, szaladjunk!

DEMETER: Mi ez? Úgy hallom, hogy Buxi sikítozik, nem tanácsos itt maradnom, nyakunkban a veszedelem.

BUXI: Uram, Uram!

ANDOR: Vajon ezek mit csinálnak?

GERGŐ: Ezek vagy bolondok, vagy nincs a helyén az eszük.

HETEDIK FELVONÁS

Fitódi, Gergő, Andor

FITÓDI: Hát ti itt miben mesterkedtek?

GERGŐ: Hát ez vajon mit akar?

FITÓDI: Micsoda nagy merészség bírt rá benneteket, hogy éjszaka ebbe a várba gyertek?

ANDOR: Szücs Gergő, úgy hiszem, hogy ez az ember félrebeszél.

FITÓDI: Hát ilyen nagy bátorsággal meritek ti háborgatni a megholt lelkeket?

GERGŐ: Mi közünk nekünk a holt lelkekhez, hagyjál békén minket!

FITÓDI: Ti kincset akartok ásni.

GERGŐ: Mit beszélsz? Kincset ásni?

ANDOR: Kérdezd hangosabban, hátha megérti.

GERGŐ: Menj te közelebb, a te géged hangosabb.

FITÓDI: Mit tettetitek itt magatokat, jól tudom, hogy mit akartok.

ANDOR: Hallod-e, hé, mondd meg már nekünk, hogy mit akarsz.

FITÓDI: Azt, hogy meg ne próbáljatok többet belépni ebbe a várba, hogy kincset kapáljatok!

GERGŐ: Bolondokat beszélsz, minket nem kincs, hanem salétromásásra fogadtak fel.

FITÓDI: Ne higgyétek, kincskapálásra hívtak ide benneteket.

ANDOR: Na hát, Gergő, kincskapálókká tettek bennünket.

FITÓDI: S tudjátok meg, hogy a garaboncás lámpát az akadémiáról hozták, és úgy olvastak rá, hogy a kísértetek ne árthassanak nekünk.

GERGŐ: És ha úgy is van? Menjél te Burgundiába a garaboncás lámpással együtt.

ANDOR: Örülünk, hogy mindezt elmondtad nekünk.

GERGŐ: Ha a barátságunkat akarod, csak gyere közelebb, mi emberségesek vagyunk, még egy kis itallal is szolgálhatunk.

FITÓDI: Köszönöm, nem iszom, hanem egy dologra kérek.

ANDOR: Uram ne kérj, hanem parancsolj!

FITÓDI: Menjetek, kérlek, a vár gondviselőjéhez, és jelentsétek, hogy küldjön minél hamarabb egy csapat izmos parasztot, hogy kapják el ezeket a gonosz embereket minél hamarabb, és hamisságuk szerint legyenek megbüntetve.

GERGŐ: Hallja kend, hát... de mi itt maradunk, és elcsípjük őket.

FITÓDI: Nem, jó jámborok, ami a nyilvánosságra tartozik, az a Törvényszékre kerüljön.

ANDOR: Akkor úgy járunk el, ahogy kend mondta.

FITÓDI: De csak hamar, mert egy óra múlva visszatérnek. Én addig a kunyhócskámba rejtőzök. *(A parasztok éneke következik:)*

ELSŐ ÉNEK

1.

ANDOR: Ennek fele sem tréfa, miért hagytak minket itt?

GERGŐ: Gyere, Andor, eb kapáljon, hagyjuk mi is őket itt!

ANDOR: De nagy szégyen lesz!

GERGŐ: Ha nem jössz, ide vesz! Csak te gyere, hiszen

ANDOR: Így nem lenne eszem.

ANDOR, GERGŐ: Innen menjünk hát, késő panasz már.

2.

ANDOR: Éjjel salétromot ásni, ez bizony nagy csalárdság!

GERGŐ: Semmi jutalmat nem várni, ez még nagyobb bolondság!

ANDOR: Engem bánt a félsz.

GERGŐ: Gyere, ha még élsz. Kapáidat szedd fel!

ANDOR: Jobb, ha innen elmegyünk!

ANDOR, GERGŐ: Kinek pénze nincs, ásson, ott a kincs.

3.

ANDOR: Magunk magunkat megcsalni, ez volna esztelenség!

GERGŐ: Jobb lesz inkább otthon aludni, nem kell ilyen nyereség!

ANDOR: Várj, megfizetnek.

GERGŐ: Te, de ezektől mit várhatunk itt?

ANDOR: Igaz emberek mindketten.

ANDOR, GERGŐ: Mert a keresztény csak nem mind fősvény.

NYOLCADIK FELVONÁS

Demeter, Buxi

DEMETER: Ugyan, meséld el, hogy hogy jártál! Egy szót sem facsarhatok ki belőled? Ideje már, hogy eszedhez térj.

BUXI: Jaj, Nemzetes Uram!

DEMETER: Hát mit láttál?

BUXI: Egy kicsi, de arabnál is feketébb embert.

DEMETER: Jaj, hallgass, hallgass!

BUXI: Olyan feje volt, mint a mészáros szelindek³⁴ kutyájának.

DEMETER: Hallgass, elég már!

BUXI: A nyelve a padlóig lógott.

DEMETER: Jaj, nem hallok már, semmit sem hallok!

BUXI: Tüzes szemei voltak, borzos szőre, mint a medvéé.

DEMETER: Kutya egye meg a beszédedet, össze-vissza locsogsz-fecsegsz, harapófógóval sem tudok kiszedni belőled egy ép mondatot. Hagyd ezt abba!

BUXI: A lábai olyanok voltak, mint a disznónak.

DEMETER: Elég már, hol vannak az ásók? Azt akarom tudni!

BUXI: Aztán lassan, lassan nőni kezdett, míg harminc könyöknyi óriás lett belőle.

DEMETER: Na, jól van, mind elhiszem, csak fogd már be a szádát, és mondd meg, hol vannak a parasztok?

BUXI: Azután utánam rugaszkodott, el akart kapni és szétszaggatni.

DEMETER: Jaj, semmirekellő ostoba ember! Egészen elrémítesz az esztelen beszédeddel, csaknem akarsz eltántorítani a kincskapálástól?

BUXI: Nemzetes Uram, én már azt gondoltam, hogy meghaltam. Na, engem sem vesz rá többé senki, hogy ide jöjjek, még ha Tündér Ilona kincseit ígéri is nekem.

DEMETER: Hol vannak hát a kapások?

BUXI: Azt én nem tudom.

DEMETER: Hát ők is elszaladtak?

BUXI: Mit tudom én, nem néztem én hátra.

DEMETER: És a lámpás hová lett?

³⁴ Nagy testű kutyafajta.

BUXI: A pincében maradt.

DEMETER: No, hát bármi is történt, azt a lámpást vissza kell szereznem, ettől függ a szerencsém, így Buxi, újra vissza kell menned a pincébe.

BUXI: Uram, csak ezt ne!

DEMETER: A lámpásnak meg kell lennie.

BUXI: Ah, Uram, Tekintetes Uram, könyörülj!

DEMETER: A lámpásnak meg kell lennie!

KILENCEDIK FELVONÁS

Fitódi, Demeter, Buxi

FITÓDI: Hát ti itt mit küszködtök?

DEMETER: Jaj, Buxi, kísértet!

BUXI: Kísértet! Jaj, oda vagyok!

FITÓDI: Mit féltek, hiszen ember vagyok.

DEMETER: Ha, ha, Buxim, élsz még vagy meghaltál?

FITÓDI: Jól nézzetek meg, lám húsom és csontjaim vannak.

BUXI: Jaj, már kezd nőni.

FITÓDI: Keljetek fel, és ne féljetek, én remete vagyok, a segítségetekre jöttem.

DEMETER: Ha csak a szemem nem szikrázik, ez nem kísértet.

FITÓDI: Kelj fel, ne félj, mondom, remete vagyok. Jaj, a félelem milyen hirtelen megváltoztatja az embert.

BUXI: Bizonyára már félig meghaltam.

FITÓDI: Mi hozott ide benneteket, mit kerestek?

DEMETER: Éppen semmit sem.

FITÓDI: Ebbe a pusztaságba haszontalan jöttetek?

DEMETER: *Bárcsak hamar eltakarodna innen, mert csak múlik az idő.*
Csak szemfülességből jöttünk.

FITÓDI: Micsoda gyermeki szemfülesség ez?

DEMETER: *Ezt az embert tovább már nem tűrhetem, valahogy csak túlteszek rajta.* Jó ember, bocsánatot kérek.

FITÓDI: Ellenem, tudtomra, nem vétettetek.

DEMETER: Nem az, hanem már beesteledett, és megzavartuk az éjjeli nyugalmat...

FITÓDI: Engem ugyan nem csaptok be! Hát ti ebben a várban nem kincset kapáltok?

DEMETER: Mit beszélsz bolondságot, mi kincset jöttünk kapálni?
Kinek volna ez esze ágában is?

FITÓDI: Jól tudom, hogy egyszer már próbáltátok.

DEMETER: Ki merészelne abba a gödörbe bemenni.

BUXI: Én ugyan, ha a világ összes kincsét is nekem adnák, akkor sem mennék oda be.

FITÓDI: Ismerem ezt az embert, amikor meglátott, mindjárt megfutamodott, ott hagyta lámpását és sok más egyebet is.

DEMETER: Buxi, talán ez az a fekete kis ember, akinek kutya feje, és disznó lábai vannak?

BUXI: Nem az, Uram. Bár az ijedség miatt pontosan nem láttam.

DEMETER: Hol vannak a szikrázó szemei, a hosszú nyelve? Nem látom a szarvait sem...

BUXI: Nem ez az, uram.

FITÓDI: A kincs ennek a várnak a törvényes urát illeti meg.

DEMETER: Hallod-e, Buxi, hiszen az én vagyok.

BUXI: Uram, hallja, de külön elmondom, hogy ez az úr, a vár törvényes ura.

FITÓDI: Mást húzzatok orránál fogva, ne engem, hiszen jól tudom, hogy ennek a várnak a tulajdonosa Kincs Demeter úr.

DEMETER: És én vagyok az.

FITÓDI: Ti talán belőlem csúfot akartok üzni?

DEMETER: Ha nem akarsz hinni nekem, nézd meg a szerződést.

FITÓDI: Én szívemből örülök, hogy az úr a törvényes ura ennek a várnak, és azon leszek, hogy még ma megtalálják a kincset.

DEMETER: Na, mit szölsz, Buxi, szerintem ez a kincs még ma a kezünkben lesz!

BUXI: Hát már egyre jobban vagyok.

FITÓDI: De, aki ezen a helyen jár, annál se arany, se ezüst, se papírpénz nem lehet.

BUXI: Most már értem, eddig miért nem találtuk a kincset, a zsebemben tizenöt pénz van, és még a német varga cipésszerszáma is nálam van, nincs most már rá szüksége, itt van remete Uram!

FITÓDI: Nálam is van egy ezüstóra, és egy arany szelence is, meg néhány aprópénz, vedd ezt is magadhoz, remete Uram.

FITÓDI: Az aranyhoz és az ezüsthöz nem tudok hozzányúlni, mert mindjárt eltűnik a kezemből.

DEMETER: Hát mitévők leszünk majd a kincsosztásban, ha téled minden eltűnik?

FITÓDI: Én egy fillért sem kívánok, csak benneteket akarlak boldogítani.

DEMETER: *Ez az ember tényleg teljes irgalmassággal bánik velünk.*

A téged illető részt a kunyhócskában eltehetjük.

FITÓDI: Ebbe a kosárba rakjátok be a portékákat!

DEMETER: Tegyük ide a leveleket is.

FITÓDI: Nem tudom, biztonságban lesznek-e nálam...

DEMETER: Biztonságosabb helyen nem is lehetnének.

FITÓDI: Már csak az van hátra, hogy a kísértő lelkeket megengeszteljétek.

BUXI: Az én tekintetes uram arról már gondoskodik.

FITÓDI: Nem úgy. Látjátok azt a tölgyfát, menjetek alá, és arccal boruljatok hozzá, maradjatok ott, ameddig nem szólítalak. Én addig itt maradok, és mindent elrendezek.

DEMETER: Ez az ember ezt a mesterséget ám derekasan tudja. Hát a keresztútra nem mehetek?

FITÓDI: Amit mondok, azt csináljátok, ne késsetek!

DEMETER: Még egy dolgot majdnem elfelejtettem, itt az ezüstgyűrűm, ezt is vedd el, hogy a szándékomat ne akadályozza.

TIZEDIK FELVONÁS

Fitódi, Kálmán, Incze, Balázs, Gyárfás

FITÓDI: Hogy megszedítette ezeknek a fejét a pénz! Mindenre készek az esztelenek! Izzadsz most Dobosi Demeter, izzadsz most Buxi, de mi vár még rátok! Egyikőjük sem megy el innen szárazon. A szégyent és a gyalázatot csakugyan a nyakukba teszem! Bárcsak Kálmán úrfi ne késne ennyit, és jönné már a testvéreivel! De lám, valamit hallok, talán az úrfi! De jókor érkezel, Kálmán úrfi!

KÁLMÁN: Én úgy tettem, ahogy mondtad, de ha pórul járunk, ne okolj!

FITÓDI: Semmit se félj, a nemzeti úr úgy járja, ahogy azt FITÓDI fűjja, mert ég benne a kincsnek vágya, mint az enyedi asszonyban a pálinka.

INCZE: Mi ketten a köntösünket a szénégetőktől, a többiek a malomból kölcsönözték.

FITÓDI: Nem lesz annyira szükség.

BALÁZS: Ugye, hogy ezzel a jó kis álarccal jócskán eltakarjuk magunkat?

FITÓDI: Nagyon is jól.

KÁLMÁN: De hogy juthatunk a levelekhez?

FITÓDI: Bezzeg itt a bökkenője, Úrfi! De várj csak, Demeter a kezembe adta a garaboncás leveleket, lehet, hogy azokkal mehetünk valamire.

KÁLMÁN: Ez bolondság!

GYÁRFÁS: Belenézhetek? Úgy látom, hogy ezek azok a levelek!

FITÓDI: Ami volt, azt mind rám bízta, még a kincses szelencéjét is!

KÁLMÁN: Siess, mondd, hogy mit akarsz, nehogy apám rajta kapjon minket, és felsüljünk!

FITÓDI: Ne szeleskedjél, Úrfi, ameddig nem szólítom, nem jön ide.

INCZE: De hol van?

FITÓDI: Most már menjetek le a pincébe!

BALÁZS: De, hogy menjünk le a pincébe, hát a sötétben nyakunkat törjük.

FITÓDI: Ott hagytam egy gyertyát, menjetek! Ketten az egyik oldalról, ketten pedig a másikról közelítsétek meg, és a gyertyát középre helyezzétek. De a tarisznyámra és a köntösömre, amiket ott hagytam, nagy gondot viseljetek!

GYÁRFÁS: Hát aztán ott mit csináljunk?

FITÓDI: Én először lemegyek, és a tarisznyámat kihozom, aztán Buxit beküldöm a tekintetes úrral. Mikor megjelennek, Ti jól verjétek el Buxit, hogy máris megszűnjön benne a kincs utáni sóvárgás. A nemzeti urat jól kergessétek meg, de ne bántátok. De Buxiból se verjétek ki teljesen a lelket. Azt kell elérnünk, hogy ismerjék be, hogy ők is csak emberek, és lám hibáznak.

TIZENEGYEDIK FELVONÁS

Fitódi, Demeter, Buxi

FITÓDI: Kész a kelepce! Elő is szólítom őket, mert különben megfulladnak. Héj, héj! Keljete fel már, keljete fel! Siessetek, eljött az idő! (Ejnye, de serények! A kakukk sem repül serényebben, de ha tudnák mi vár rájuk, nem lennének ilyen mohók) Megengeszteltétek a lelkeket?

DEMETER: Ha még egy kicsivel tovább tartott volna az engesztelés, lehet, hogy meg is fulladunk.

FITÓDI: Micsoda? Ti még az engesztelés ellen zsémbelödtök?

DEMETER: Nem zsémbelődünk, a kincs kedvéért akármit elszenvedünk.

FITÓDI: Hát akkor miért panaszkodtok, hogy ilyen nehéz volt?

DEMETER: Mi nem panaszkodtunk, hogy nehéz volt, hanem hogy nem volt könnyű a fához arccal feküdni, mikor az annyira gőzölög.

FITÓDI: Aki szereti a kincset, nem árt annak a gőz.

BUXI: Nemzeti uram, ne fecsegjünk sokat, mert telik az idő.

FITÓDI: Én megyek előre, megtöröm a jegyet, és kihozok annyit, amennyit tudok. A többi aztán hozzátok ti ki magatokkal. Addig maradjatok itt!

DEMETER: Ezt az embert az istenek küldték nekünk!

FITÓDI: De ha közben valamilyen lélek megszólít benneteket, ne hebehurgyásodjatok!

DEMETER: Mit beszél? Tehát a lelkekkel kell nekünk beszélnünk? Buxi, én ebben az elsőbbséget örömet átadom.

FITÓDI: Mit sópánkodtok? Semmi rossz nem ér benneteket. Akármit is mondanak nektek, ti csak ezzel feleljetek: hát ha éppenséggel úgy van a dolog.

DEMETER: És ezekkel a szavakkal valóban megengesztelődnek a kísértő lelkek? De ha ez tényleg így van, Buxi, vedd jól az eszedbe a szavakat!

BUXI: Ha ez úgy van....úgy van.... ha ez úgy van.... na jól van, tudom már, csak jöjjön a lélek.

FITÓDI: Én elmegyek, de el ne felejtsetek a szavaimat.

TIZENKETTEDIK FELVONÁS

Demeter, Buxi

DEMETER: Be kell, hogy valljuk, ez egy igazszavú ember!

BUXI: Csak ne lenne olyan sokáig, hogy én is minél hamarabb lemehetnék.

DEMETER: Lám, Buxikám, miket mondasz! Eddig a világ összes kincséért sem mentél volna le.

BUXI: Uram, most már másképp van a dolog.

DEMETER: Ugye, hogy milyen kegyetlen, aki téged a lemenetelre kényszerít.

BUXI: Igen, mert eddig elhitettem magammal, hogy ha lemegyek, megint olyan rettenetes dolog környékez meg, mint múltkor. De most már se pénz nincs nálam, a kísértő lelkeket is megengeszteltük, és a verset is tudom. Hátha most már tényleg szerencsénk lesz.

DEMETER: Na, akkor próbáljuk ki, most én leszek a léke, te felelj: Kik vagytok ti, akik ebbe a várba merésztetetek belépni?

BUXI: Én, uram Buxi vagyok, az itt mellettem pedig Nemzetes Kincs Demeter úr.

DEMETER: Áhhh, tökkolomp! Nem úgy! Még egyszer: hát ezen a pusztán helyen mit akartok?

BUXI: Kincset akarunk kapálni.

DEMETER: Ó, szamárr! Mit mondott a remete? Miért háborgatjátok a lelkeket?

BUXI: Mert a remete mondta.

DEMETER: Ó, te tökelütött, veled én ma semmire sem megyek. Hát azt kell mondani, amit a remete parancsolt! Távozz el innen gyorsan, mert megeszlek! Hát még mindig nem jut eszedbe, amit a remete tanított?

BUXI: Ó, tényleg, most jut eszembe, hogy azt kell mondanom, hogy.... hátha éppenséggel úgy van a dolog...!

DEMETER: Jaj, te, veled aztán nem könnyű!

BUXI: Hátha éppenséggel úgy van a dolog...

DEMETER: Mit beszélsz, tökmagfílkó?

BUXI: Hátha éppenséggel úgy van a dolog...

DEMETER: Látom, megverték az istenek engem veled.

BUXI: Hátha éppenséggel úgy van a dolog...

DEMETER: Hát te most nekem ilyen szerencsétlenséget kívánsz?

BUXI: Hátha éppenséggel úgy van a dolog...

DEMETER: Életemnek bármelyik napján ilyen ostoba állatra nem találtam még, mint amilyen te vagy.

BUXI: Hátha éppenséggel úgy van a dolog...

DEMETER: Erigyj te a tatárba azzal a „háthaéppenségeddel”!

BUXI: Hiszen erre tanított a remete.

DEMETER: Igen, amikor a kísértő lelkekkel találkozunk, nem amikor én szólok hozzád.

BUXI: Hiszen a tekintetes úr úgy tett, mint a kísértet.

DEMETER: Igen, előbb, de nem most. Jaj, Buxi, micsoda ez a zörgés, zakatolás? Áááá, a kísértet jön!

TIZENHARMADIK FELVONÁS

Fitódi, Demeter, Buxi

DEMETER: De nézd csak, hiszen ez a remete! És magával hozta a rozsdás vasakat, abból lesz ám holnap ezüst, tiszta arany lánc!

FITÓDI: Amit megígértem, véghezvittem.

DEMETER: Ezer és ezer köszönettel háláljuk.

FITÓDI: Most már ti menjetek le a pince torkába, meglátjátok az égő gyertyát, és mostantól azt mondjátok és cselekedjétek, amiben megegyeztünk.

BUXI: Hát, ha éppenséggel úgy van a dolog.

FITÓDI: Amennyit elbírtok, mind hozzátok fel!

BUXI: Uram, Uram, nemzetes Uram, ma kétszer akkorra erőm lesz,
mint máskor!

DEMETER: Erigyj te előre, Buksikám!

TIZENNEGYEDIK FELVONÁS

Fitódi, Demeter

DEMETER: Jaj, segítsetek! Tolvaj! Tolvaj! Segítsetek!

FITÓDI: Mi a baj?

DEMETER: Jaj, mi szerencsétlenek!

FITÓDI: Mi szerencsétlen?

DEMETER: Négy.

FITÓDI: Mi négy?

DEMETER: Négy kísértet lélek ránk rohant.

FITÓDI: És Buxi hol van?

DEMETER: Jaj, szegény Buxi, lehet, hogy már a lelket is kiverték belőle. Mind a négyen mint a dühös kutyák nekitámadtak. Én, hála az égnek, a körmük közül szerencsésen megmenekültem, mert mostanára már talán belőlem is kiverték volna a lelket. Az az egész „hátha éppenséggel úgy van a dolog” semmit sem használt.

FITÓDI: Mi lehet ennek az oka? Lám, én is bementem, és ki is jöttem minden veszedelem nélkül. Hátha nálatok maradt valamilyen ezüst vagy arany dolog, és ezért történt.

DEMETER: Nálam semmi efféle nincs.

FITÓDI: Hát ez micsoda? Ez az oka az egész szerencsétlenségnek.
(*Rámutat Demeter aranyfogára.*) De várj csak, mindjárt megoldjuk!

DEMETER: Jaj, ne! A fogggaaaam! *(Fitódi kihúzza Demeter aranyfogát.)*

FITÓDI: Na, most már minden rendben lesz. Én elmegyek a szegény Buxi segítségére.

DEMETER: Hát én mit csináljak, egyedül maradjak itt?

FITÓDI: Hamar menj a bokrok közé és rejtsd el magad!

TIZENÖTÖDIK FELVONÁS

Fitódi, Bugyorádi, Szűcs Gergő, Harisnya Andor, Tilos Bancsi, Csákó
Peti, Konrád

FITÓDI: Itt jönnek a parasztok! Na, hogy fel vannak fegyverkezve, az egyik fejszével, a másik cséppel, kapával, mások vassal, mind fegyveres. Épp jó, hogy összefutottam Vitézlő Bugyorádi urammal!

BUGYORÁDI: Miféle ember ez?

KONRÁD: Uram, én ezt az embert még sosem láttam, pedig éjjel-nappal itt koslatok.

FITÓDI: Azon sokat ne törjétek a fejeteket, hogy megtudjátok, ki vagyok én.

GERGŐ: Uram, nemzetes Uram, mi jól tudjuk, kicsoda őkegyelme. Maga az az ember, aki a két garaboncás urat meg akarta leckéztetni.

BUGYORÁDI: Hát gazemberek, miért nem mondtátok ezt hamarabb, he?

FITÓDI: Ma épp erre jártam, amikor az a két ember ásni kezdte a várat.

BUGYORÁDI: És most hol vannak?

FITÓDI: Uram, igen messze nem lehetnek.

BUGYORÁDI: Na, akkor fiúk, Andor, Gergő, Bancsi és Peti, vizsgáljátok meg az út mentén a bokrokat, de ha fűttenek vagy kiáltok, tüstént itt teremjete!

ANDOR: De ki mer hozzájuk nyúlani, ha garaboncás diákok?

Én ugyan nem.

BÁNCSI: Hiszen azok olvasni is tudnak az emberre.

PETI: Ki fogja fogni az eke szarvát, ha engem megbabonáznak?

ANDOR: Mit féltek, Sógor? Mikor az uraságot sem bántották, nem árthatnak nektek sem.

BÁNCSI: Ni, ni! Ez az én tarisznyám! Még tolvajok is ezek az emberek!

BUGYORÁDI: Amit parancsoltam, vigyétek véghez! Ha valamelyik a kezekre kerül, agyon ne üssétek, csak máshol, ahol éritek! Csak lássatok hozzá gyorsan! Konrád, te velem maradsz!

FITÓDI: Én mindjárt küldök egyet.

PETI: De uram, fűttenek vagy kiált az úr? Mondja meg nekünk, had tudjuk magunkat mihez tartani.

BUGYORÁDI: Ó, ti ostobák!

KONRÁD: Hallgass, akár fűttenek, akár kiált, tökmindegy!

GERGŐ: Jól van, megfizetitek még ma a salétrom árát, amelynek kaparására ide csaltatok!

UTOLSÓ FELVONÁS

Mindnyájan

BUXI: Azt sem tudom, hogy magam vagyok-e itt, vagy csak az árnyékom. Jaj, jaj, fájdalom! Jaj, a derekam! Jaj, oldalam! Jaj, lapockám! Úgy összetörtek, hogy azt sem tudom, van-e egy ép csontom. Ami kevés élet maradt is bennem, azt is a rettegés kikergette belőlem. Azok a telhetetlen, torkos pokolbéli kutyák kísértetekké tették magukat. Az az átkozott remete rászédett, hogy még egyszer menjek le a pincébe, hogy a monostori csűrön lenne a temetése. Igaz ugyan, hogy ő szabadított ki a hóhérok karmai közül, de mégis (ahogy én azt már korábban is sejtettem) együtt fújta ő az urakkal a szelet. Ah, én nyavalyás, annyi ütésekkel megnyomorított ember, mihez is fogjak? Elmeneküljek, vagy itt maradjak? Ha itt maradok, megesznek a farkasok, ha elmegyek, valahol az úton halok meg. Na, de inkább elindulok. Jaj, tolvajok, tolvajok!

GERGŐ: Aha, kézre kerültél, jómadár!

BUGYORÁDI: Te, vakmerő ember, mit csináltál te itt?

BUXI: A remete csapott be minket, én semmit sem cselekedtem.

BUGYORÁDI: Te istentelen, nem akarsz bevallani gonoszságodat?

BUXI: Uram, uram, bevallok mindent, csak egy kis irgalmasságot kérek.

BUGYORÁDI: Hol a társad?

BUXI: A remete? Az odabent van.

BÁNCSCI: Mégsem akarsz menni? Megérzed mindjárt a kezemet, és kéken-zölden fogsz hazamenni!

BUGYORÁDI: Hurcoljátok ide őkegyelmét!

DEMETER: Meghalok inkább, minthogy erről a helyről kimozduljak.

ANDOR: Bugyorádi uram, hisz ez az az ember, aki minket salétrom-kapálásra fogadott!

DEMETER: Micsoda? Gazember!

BUGYORÁDI: Idevezessétek őt!

DEMETER: Hitetlen jobbágyok! Hát így kell bánni a földesuratokkal? Hallod-e, te? E szempillantástól fogva nem vagy a jobbkezem! A többieket pedig még ma felköttetem!

BUGYORÁDI: Mit beszélsz, a bírával állsz szemben, velem akarsz ujjat húzni?

FITÓDI: Tekintetes uram, milyen dolog ez?

DEMETER: Ó, Fitódim, bárcsak mindvégig itt lettél volna, nem jutottam volna ilyen sorsra.

FITÓDI: Én méltóságos, nemzetes Uram, hegyen-völgyön, erdön, berken mindenütt keresem, vadászom, nyomozom, és végre itt találom. Bugyorádi Uram, engedje el az úr őkegyelmét! Mert ez az én uram, tekintetes Kincs Demeter úr.

BUGYORÁDI: Hallgass, mit avatkozol bele a dolgokba, ennek törvényszék elé kell kerülnie.

FITÓDI: De hiszen az én uram a vár földes, örökös, törvényes ura.

BUGYORÁDI: Én erről semmit sem tudok, én tekintetes, nemzetes Gáspár úr tisztje vagyok.

FITÓDI: De mégis...

KONRÁD: Már eleget hallgattunk, mit arcátlankodsz itt? Állj félre!

FITÓDI: Látja, tekintetes Uram, én semmit sem tehetek.

DEMETER: Csak hagyd abba! Jut még nekik is majd a fekete levesből. Csak azon légy, hogy a fiam mindebből semmit se tudjon meg.

FITÓDI: Az úrfi engem előre küldött, ő is mindjárt itt lesz.

DEMETER: Jaj, mindjárt meghalok szégyenemben! Nem tűrhetem el a fiam előtt ezt a gyalázatot.

FITÓDI: A három másik fia is Kálmán úrfival jön. Mindnyájan aggódtak, hogy valami szerencsétlenség ne történjen az úrral, amikor meglátták, hogy az erdő felé indult.

KÁLMÁN: Egek, mit látok? Ah, én édesapám, megkötöztek? Ki volt ez a vakmerő vadparaszt, aki ezt merészelte cselekedni?

FITÓDI: Bugyori uram.

KÁLMÁN: Micsoda bátor vakmerőség vitte rá az urat, hogy édesapámat megkötözzék? Ezt nem nyelhetem le. Vagy elbocsátja, vagy magának ma meg kell halnia.

BUGYORÁDI: A hivatásomnak kell eleget tennem.

INCZE: Bugyorádi uram, hiszen engem jól ismer. Én is Demeter úr fia vagyok, és bármit is tett, mi kezeskedünk felőle.

BUGYORÁDI: Igen, én jól ismerem az urat, nagy tiszteletet érzek az úr személye iránt, ha ennyiben áll a dolog, oldozzátok el!

DEMETER: Micsoda gonosz, vakmerő emberek ezek!

KÁLMÁN: Uram Atyám, ezt okozta a kincs utáni vágy!

DEMETER: Hallgass, a kincsről egy szót sem, bárcsak a kincsről sose hallottam volna!

KÁLMÁN: Hányszor elleneztek, hányszor mondtuk, hogy hagyja abba a kincskapálást!

DEMETER: Semmit sem akarok erről már hallani, Bugyorádi uramnak is megvan minden bocsájtva.

ANDOR: De a mi fáradságunkat ki fizeti meg?

GERGŐ: És az én tarisznyámat?

KÁLMÁN: Nesztek, egy kis pénz, osszátok meg magatok között.

DEMETER: Azt a remetét, azt a korhelyt holnapra állítsa elé, Bugyorádi uram, holnap lesz a napja, hogy felköttem!

FITÓDI: De bizony ám az a remete már biztosan megváltoztatta kinézetét!

BUGYORÁDI: Hogy állítsam én őt elő?

DEMETER: Hogyhogy nem lehet őt előkeríteni? Hiszen az órám, a szelencém, sőt még az aranyfogam is nála van!

FITÓDI: Én majd utána megyek, hátha utolérem.

DEMETER: Erigyj, kedves Fitódim, siess!

BUXI: A német varga cipésszámszámát se felejtse nála!

DEMETER Erigyj! Ha kézhez kapom a leveleket, ezer darabra szaggatom szét, és a mi alkunk füstbe megy.

FITÓDI: Itt a levél, azt ő az úton elejtette.

DEMETER: Add ide, kedves Fiam, ami pénzt én ennek a várnak a megvételére szántam, neked ajándékozom. De hol az ékszerdoboz, az óra, az erszény a pénzzel?

FITÓDI: Azt ő biztosan nem vesztette el.

DEMETER: Ha te azokat megszerzed, mind neked ajándékozom.

FITÓDI: Én ezt hálásan köszönöm, tekintetes uram, de ez a remete nem más, mint a maga szolgálója!

DEMETER: Hogy te voltál a remete? Jajjj, én ostoba! Ez az eset engem rendesen megokosított! Soha többé még a gondolatomban sem fordul meg a kincskapálás. Ezek után én már csendesebben, alázatosabban élek, jaj, mert te pusztá vár, ó kincses pince, drága szép okosságra tanítottál!

MÁSODIK ÉNEK

ANDOR: Akár mint is, akár hogy is, igaz a közmondás,

Nem kár az, ami szép haszonnal jár.

GERGŐ: Soha sem kell nekem a kincskapálás,

de ha ráakadnék, nem bánnám ám.

ANDOR: Ej, Gergő, csak hidd el, ez jó salétrom.

GERGŐ: Jó, Andor, de mélyen van a talentom.³⁵

ANDOR, GERGŐ: A pénz, hogy jó dolog, ezt el hinni kell,

a szerencséhez azonban valami még kell.

ANDOR: Hallod-e mit mond a két bolond ész?

Vesszen el, a kincsre ki többé néz.

GERGŐ: Az mégis nekik nagy hasznuk lett,

Hogy a két bolondból okosat tett.

ANDOR: Ha lehet ilyen módon bolondból okos,

GERGŐ: Gergő is, Andor is lehet így orvos.

ANDOR, GERGŐ: Hogy bolond a világ, abban hiba nincs,

Csak ásson, majd eszet meg adjon a kincs.

HARMADIK ÉNEK

Neked, kegyes Püspök, térd és fejhatást,

nyújt ez a kis csoport, és nagy hálaadást,

mert ez már a második szép kegyességed,

hogy nekünk mutatod drága személyed.

³⁵ Római mértékegység, 6000 dénárt érő ezüst mennyiség volt 1 talentum, itt = kincs

E kis tréfával is érted mulattunk.
Ha kegyes szemet nyert, bő a jutalmunk.
Ha nem kis hiba volt, gondold, kegyes vagy,
Hogy volt az akarat fiadban nagy.

Vége

TOVÁBBI AJÁNLOTT VÍGJÁTÉKSZÖVEGEK

Tökmag filkó = Jezsuita iskoladrámák, II. Ismeretlen szerzők, programok, színlapok, kiad. ALSZEGHY Zsoltné, BERCZ Ágnes, KERESZTES Attila, KISS Katalin, KNAPP Éva, VARGA Imre, Bp., Akadémiai–Argumentum, 1995 (RMDE XVIII, 4/2), 633–683.

BORSS Dániel *Kocsonya Mihály házassága = Pálos iskoladrámák, királyi tanintézmények, katolikus papneveldek színjátékai*, szerk. VARGA Imre, Bp., Akadémiai, 1990 (RMDE XVIII, 3), 141–212. (a főszöveggel együtt) és *Magyar drámaírók XVI–XVIII. század*, szerk. NAGY Péter, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Magyar Remekírók), 699–718.

Thetis és Lyaeus (A bor és a víz vetélkedése) = Protestáns iskoladrámák, I–II, kiad. VARGA Imre, Bp., Akadémiai, 1989 (RMDE XVIII, 1/1–2), I., 567–572.

SZATHMÁRI PAKSI Sámuel, *Pandora = Protestáns iskoladrámák*, I–II, kiad. VARGA Imre, Bp., Akadémiai, 1989 (RMDE XVIII, 1/1–2), 2., 913–1003.

Az ABC harcáról = Protestáns iskoladrámák, I–II, kiad. VARGA Imre, Bp., Akadémiai, 1989 (RMDE XVIII, 1/1–2), I., 567–572.

PÁLLYA István, *Ravasz és Szerencsés = Piarista iskoladrámák*, kiad. DEMETER Júlia, KILIÁN István, PINTÉR Márta Zsuzsanna, Bp., Argumentum, 2007 (RMDE XVIII, 5/2), 109–196. és *Magyar drámaírók XVI–XVIII. század*, szerk. NAGY Péter, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Magyar Remekírók) 759–834.

A KÖTETHEZ AJÁNLOTT BIBLIOGRÁFIA

Antológiák:

Iskoladrámák: XVIII. század, sajtó alá rendezte DEMETER Júlia, utószó KILIÁN István, Bp., Unikornis, 1995 (A magyar dráma gyöngyszemei, 4).

Magyar drámaírók XVI–XVIII. század, szerk. NAGY Péter, Bp., Szépirodalmi, 1981 (Magyar Remekírók).

Régi magyar vígjátékok, sajtó alá rendezte DÖMÖTÖR Tekla, Bp., Szépirodalmi, 1954 (Magyar klasszikusok).

Magyar drámai emlékek a középkortól Bessenyeiig, XVI–XVIII. század, szerk. ALSZEGHY Zsolt, Bp., Franklin, 1914.

Szakirodalom:

BODÓ Márta, *Iskola és színház: az iskoladráma neveléstörténeti és pedagógiai szerepe*, Kolozsvár, Verbum, 2009.

BRUTOVSZKY Gabriella, *Régi magyar drámák a színpadon – Színjáték*, Katedra, Dunaszerdahely, 2014. május, 19.

DEMETER Júlia, *Fösvények, parasztok, bohócok (Magyar nyelvű iskolai komédiák) = A magyar színház születése. Az 1997. évi egri konferencia előadásai*, szerk. DEMETER Júlia, Miskolc, Miskolci Egyetem, 2000 (A régi magyar színház, 1), 321–337.

DEMETER Júlia, „*Játékunkból víg oktatást vegyetek...*”: *A magyar nyelvű komédia a 18. század második felében*, ItK, 1998/3–4., 337–356.

DEMETER Júlia, *Az iskolai színjáték elvilágiasodása: A magyar nyelvű piarista és protestáns komédia = Irodalomtörténet, irodalomértés*, szerk. CS. VARGA István, VILCSEK Béla, Bp., ELTE TFK, 1995, 53–97.

Amadeo DI FRANCESCO – Arianna QUARANTOTTO, *Papok és garabonciások. Illei, Hagymási, Brezovački és a magyar-horvát iskoladráma garabonciása ~ grabancijaša = A magyar színház születése. Az 1997. évi egri konferencia előadásai*, szerk. DEMETER Júlia, Miskolc, Miskolci Egyetem, 2000 (*A régi magyar színház*, 1), 368–386.

HORVÁTH Jenő, *Bakhus: Komédia*, mai színpadra alkalmazta és rend. HORVÁTH Jenő, díszlettervező Székely László, Szolnok, Szigligeti Színház–Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár, 1978.

KILIÁN István, SZÉKELY György, *Az iskolai színjáték Magyarországon = Magyar színháztörténet 1790–1873*, főszerk. SZÉKELY György, szerk. KERÉNYI Ferenc, Bp., 1990, 21–34.

KILIÁN István, *A piarista dráma és színjáték a XVII–XVIII. században. Iskolai színjátékaink témarendje egy reprezentatív jezsuita minta és a teljes piarista felmérés alapján*, Budapest, Universitas kiadó, 2002.

KILIÁN István, *Egyház, iskola, dráma és színjáték a XVII–XVIII. században = A magyar művelődés és a kereszténység: La civiltà ungherese e il cristianesimo. A IV. Hungarológiai Kongresszus előadásai*, szerk. JANKOVICS József, MONOK István, NYERGES Judit, Budapest – Szeged, Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság–Scriptum, 1998, 821–835.

KILIÁN István, *A minorita iskolai színjáték társadalomkritikai vonatkozásai*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1981/2, 137–152.

MÉSZÁROS István, *Ünnep, ifjúság, iskola – egykor*, Új Pedagógiai Szemle, 1995/12, 9–22.

NAGY Imre, *Iskola és színház: Csokonai vígjátékai és a magyar iskolai komédia*, Bp., Balassi kiadó, 2007.

NAGY Júlia, *Az iskolai színjáték a 18. századi nevelés-oktatásban*, Iskolakultúra, 2004/1, 41–49.

PINTÉR Márta Zsuzsanna, *Borss Dániel: Bacchus = Decus solitudinis. Pálos évszázadok*, szerk. ÖZE Sándor, SARBÁK Gábor, Budapest, Szent István Társulat, 2007, 721–727.

VARGA Imre, *Ismeretlen jezsuita vígjátékok*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1993, 337–349.

VARGA Imre, PINTÉR Márta Zsuzsanna: *Történelem a színpadon*, Bp., Argumentum Kiadó, 2000 (Irodalomtörténeti füzetek, 147), 5–41. (Az iskolai színjátszásról általában)

A PROTEA KULTURÁLIS EGYESÜLET KORÁBBI KIADVÁNYAI

Szenvedelmek, szenvedélyek. Kazinczy Ferenc magánvilága,
összeállította: Czibula Katalin és Demeter Júlia,
Budapest, Protea, 2009.

*A XVII–XVIII. századi magyarországi iskolai színjátszás
bibliográfiája (1998–2009),*
szerk. Szedmák Andrea,
Budapest, Protea, 2009.

Medgyesi Gabriella – Garancsi Györgyi,
*Színeken oldott életek – Cigány festőnők a mai
Magyarországon,*
Budapest, Protea, 2011.

Szín – játék – költészet:
Tanulmányok a nyolcvanéves Kilián István tiszteletére,
szerk. Czibula Katalin, Demeter Júlia, Pintér Márta
Zsuzsanna,
Budapest–Nagyvárad, Partium–Protea–reciti, 2013.

Dukkon Ágnes
Az Aranykortól az Ezüstkorig
*Fejezetek az orosz kritika és irodalomtudomány
történetéből,*
Budapest, Protea, 2014.

www.protea.uw.hu
protea.egyesulet@gmail.com

A Régi Magyar Dráma Kutatócsoport évtizedek óta foglalkozik a 18. századi magyar drámák összegyűjtésével és kritikai kiadásban való megjelentetésével. A Régi Magyar Drámai Emlékek című sorozat már a 7. köteténél tart, eddig több mint 200 magyar színjáték jelent meg betűhű kiadásban, jegyzetekkel. A sorozat munkálatai mellett merült fel az a gondolat, hogy az újonnan előkerült vagy régen elfeledett szövegek közül kiválogassuk azokat, amelyek a mai iskolások számára is érdekesek, izgalmasak és előadhatóak lehetnek, s ezeket egy külön sorozatban tárjuk a nyilvánosság elé.

Sorozatunk első kötetében a régi magyar színjátékok jellegzetes és közkedvelt figuráit, a furfangos deákot, a deák után epekedő vénlányt, a hiszékeny nemesembert, a csalárd szolgát látjuk megelevenedni a színpadon. Ezeket a vígjátékokat kevesen ismerik, holott nyelvi humoruk, tematikájuk különlegesen izgalmas drámavilágot teremt. A további kötetekben betlehemesjátékokat és bibliai játékokat, magyar történelmi drámákat, vígjáték-átdolgozásokat fogunk megjelentetni, szintén az iskolai színpadhoz és az olvasók igényeihez igazítva. A mostani kötetet igyekeztünk többféle szempont szerint válogatni: a drámák között van olyan, amelyhez csak két szereplő és néhány kellék kell, de vannak olyanok is, amelyek sokszereplősek, s akár egy kisebb zenekarra vagy táncegyüttesre is szükség lehet az előadásukhoz. A korosztályok szerint is többféle darabot választottunk: a kisebb és a nagyobb diákok, az általános iskolások és a középiskolások számára is érdekesek lehetnek ezek a szövegek. A színjátékokat mai helyesírással közöljük, néhány helyen nyelvileg is aktualizáljuk, de ahol különösen hangulatos, ott meghagyjuk a régies beszédmódot is.

A korabeli színházi gyakorlatban ezeket a szöveget közkinccsként kezelték, szabadon átdolgozták, rövidítették, átírták vagy éppen aktualizálták: kicserélték a helyneveket, a tájszavakat, helyi vonatkozásokkal színesítették a szöveget. Ezt az eljárást ajánljuk a mai rendezőknek, színpadra állítóknak is. Azzal a reménnyel indítjuk el ezt a sorozatot, hogy egy több száz éves hagyományt felelevenítve, jelentősen tudjuk gyarapítani a mai magyar színjátszók repertoárját, s hamarosan találkozhatunk ezekkel a szövegekkel az iskolai ünnepeken és a színjátszófesztiválokon.